

Barcelona

ME TRO PO LIS

Revista d'informació
i pensament urbans
Núm. 71
Primavera 2008
Preu 3€

Quadern central

El mite de la societat civil catalana

Activisme i tecnologia: la política en xarxa
Entrevistes amb Beatriz Sarlo i Naomi Klein
Governar els nous espais: entre l'àmbit local
i l'àmbit global
Diàleg entre Eric Hobsbawm
i Donald Sassoon

Amb articles de Horacio Capel,
Francesc de Carreras, Manuel
Delgado, Ernesto Garzón,
Salvador Giner, Daniel
Innerarity, Josep Piqué, Pau Riba,
Ignasi Riera, Antoni Serra
Ramonedà, Enric Ucelay-Da Cal,
Vicenç Villatoro.

www.bcn.cat/publicacions

Editorial

Canvi de pell

Manuel Cruz
Fotos Laura Cuch

El terme “ciutat” és, quasi per definició, làbil i fonedís. L'utilitzem tots de manera constant i, molt probablement, cadascun de nosaltres pensa en una cosa diferent en fer-ho, de tantes com són les diferents realitats que abraça aquesta sola paraula. De què parlem, aleshores, quan parlem de *pensar la ciutat*? I quan, anant més enllà, ens proposem tasques encara més ambicioses com ara *repensar la ciutat*?

Probablement, aquesta dificultat és el que fa que el discurs sobre l'urbà tendeixi a utilitzar tot sovint metàfores (preferiblement orgàniques).

Utilitzem-ne una: Barcelona sembla que canvia de pell. O, més exactament, sembla que torna a canviar de pell. Del canvi anterior –el que va tenir lloc a la dècada dels vuitanta, en la perspectiva dels Jocs Olímpics–, se n'ha escrit abundantment, per no dir massa. En tot cas, si alguna cosa diferencia el procés en el qual ara estem immersos del d'aleshores és que aquest segon tenia un full de ruta definit. La dinàmica de transformacions urbanístiques que va canviar radicalment el rostre de la ciutat i va fer possibles les profundes transformacions infraestructurals que coneixem responia a un propòsit unificador global i fins i tot tenia una data de compliment.

El canvi d'ara, a diferència de l'anterior, presenta un caire més incert. Va quedar exhausta la lògica de l'esdeveniment extraordinari que servia com a excusa/oportunitat per dur a terme grans remodelacions pendents o resoldre costosos déficits acumulats. També sembla que ha donat senyals d'esgotament un cert model redistributiu; o, més ben dit, una certa manera d'interpretar la redistribució. Potser es va generalitzar abusivament la percepció que la major part de les inversions que es feien en aquesta ciutat eren inversions *en pedra*; però, en tot cas, que aquesta percepció fos correcta o equivocada resulta en certa manera el menys important (en el món d'avui, la percepció de la realitat forma part de la mateixa realitat). La qüestió és que, com a resposta a tot això, va començar a obrir-se pas un nou tipus de discurs, una

nova actitud davant la realitat de Barcelona. Un nou discurs i una nova actitud de la qual sens dubte forma part la idea, també generalitzada, que aquesta ciutat ha d'ampliar el ventall de les seves preocupacions, assumint d'una manera decidida la necessitat que els veïns recuperin el protagonisme, posant veu a les seves pròpies demandes.

El llenguatge de la incertesa, del tempteig, no és solament un recurs estilístic o un adorn literari. El canvi de pell del qual parlem l'experimenta un cos viu, en permanent transformació. La metàfora ens faria una mala passada si ens induís a pensar en una mera transformació superficial, en una simple regeneració epidèrmica, epitelial. El que sembla que està en joc és quelcom de més envergadura. Sigui dit amb tot el respecte, gosaria afirmar que a Barcelona li toca (de nou, una altra vegada) decidir *què vol ser quan sigui gran*, sabent que no pot ser qualsevol cosa, o el primer que li passi pel cap. També ella, com qualsevol organisme viu, es va trobar ja amb un cos, amb una realitat, donats. Però sí que pot decidir què vol fer amb el que han anat fent d'ella. Ara com ara, sembla que la disjuntiva és aquesta: o perseverar en el tan criticat parc temàtic urbà (en el qual els mateixos barcelonins queden, com a màxim, relegats al paper de comparses de la funció) o aplicar-se a definir uns objectius culturals, socials i productius propis, acceptant —per què no— de bon grat tots els qui vulguin conèixer què fem (molt més que el que vam ser).

No em facin dir noms, perquè estic segur que tots vostès ja els tenen al cap. Ni em facin dir més que això: ciutats realment vives són aquelles en les quals els visitants assisteixen, meravellats, a l'espectacle de l'activitat intensa i entusiasta dels seus habitants (que només demanen als forasters que no interfereixin gaire en els seus quefers). **M**

Barcelona METRÒPOLIS
número 71, primavera 2008

Editor

Direcció de Comunicació Corporativa i
Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona.
Director: Enric Casas.

Edició i producció

Imatge i Producció Editorial.
Director: José P. Freijo.
Passeig de la Zona Franca, 60. 08038 Barcelona.
Tel. redacció: 93 402 31 11/ 04 / 05.

Adreces electròniques

bcnrevistes@bcn.cat
<http://www.bcn.cat/publicacions>

Direcció

Manuel Cruz.

Direcció editorial

Carme Anfosso.

Edició de textos

Jordi Casanovas.

Gestió

Jaume Novell. Tel. 93 402 30 91. Fax 93 402 30 96.

Seccions fixes

Martí Benach, Joaquim Elcacho, Helena Encinas, Josep M. Fort,
Joaquim Noguero, Jordi Picatoste Verdejo, Karles Torra, Jaume
Vidal.

Col·laboradors

Jordi Alberich, Horacio Capel, Francesc de Carreras, Manuel
Delgado, Sergi Doria, Agustí Fancelli, Daniel Gamper, Ernesto
Garzón Valdés, Salvador Giner, Daniel Innerarity, Daniel López
Gómez, Xavier Marcé, Guillem Martínez, Josep Maria
Montaner, Lluís Permanyer, Gabriel Pernaú, Josep Piqué, Óscar
Reyes, Pau Riba, Ignasi Riera, Israel Rodríguez Giralte, Antoni
Serra Ramoneda, Rosa Serra Rotés, Ariadna Trillas, Enric
Ucelay-Da Cal, Xavier Vidal-Folch, Vicenç Villatoro, Gabriel
Villota Toyos, Joan Ollé, Pilar Villuendas.

Consell d'Edicions i Publicacions

Carles Martí, Enric Casas, Eduard Vicente, Jordi Martí, Jordi
Campillo, Glòria Figuerola, Víctor Gimeno, Màrius Rubert, Joan
A. Dalmau, Carme Gibert, José Pérez Freijo.

Disseny original

Enric Jardí, Mariona Maresma.

Maquetació

Santi Ferrando, Olga Toutain.

Fotografia

Ana Esteban, Albert Armengol, Laura Cuch, Eva Guillaumet,
Antonio Lajusticia, Christian Maury, Miguel Raurich, Txema
Salvans, Pere Virgili.

Arxius

AHCB-AF, CCCB, Cordon Press, Corbis, Cover, EFE, El Periódico
de Catalunya, Magnum Photos.

Il·lustració

Javier Peñafiel.

Correcció i traducció

Tau Traductors, L'Apòstrof SCCL.

Edició de web

Miquel Navarro.

Administració

Ascensión Garcia. Tel. 93 402 31 10.

Distribució

M. Àngels Alonso.
Tel. 93 402 31 30. Passeig de la Zona Franca, 60.

Comercialització

Àgora Solucions Logístiques, SL. Tel. 902 109 431.
info@agorallibres.cat

Dipòsit legal

B. 37-375/85 ISSN: 0214-6223

Els articles de col·laboració que publica Barcelona METRÒPOLIS
expressen l'opinió dels seus autors, la qual no ha de ser
necessàriament compartida pels responsables de la revista.

Consell de redacció

**Jaume Badia, Mireia Belil, Fina Birulés, Judit Carrera, Carme
Castells, Manuel Cruz, Cristina Gonzalbo, Jordi Martí,
Ramon Prat, Jeffrey Swartz, Carme Anfosso.**

Comitè assessor

**Marc Augé, Jordi Borja, Ulrich Beck, Seyla Benhabib,
Massimo Cacciari, Victòria Camps, Horacio Capel, Manuel
Castells, Paolo Flores d'Arcais, Nancy Fraser, Néstor García
Canclini, Salvador Giner, Ernesto Laclau, Carlos Monsivais,
Sami Naïr, Josep Ramoneda, Beatriz Sarlo, Fernando
Vallespin.**

1 Editorial

Manuel Cruz

Plaça pública

4 Des de l'altra riba

Enyorança de la ciutat burgesa

Josep Piqué

6 El dit a l'ull

El risc de deixar cec el borni

Horacio Capel

8 La mirada de l'altre

Tres llocs comuns sobre Barcelona

Ernesto Garzón Valdés

10 Metropolítica

Activisme i tecnologia: la política en xarxa

Israel Rodríguez Giralt, Daniel López Gómez

15 Massa crítica

Identitat i diversitat europees en diàleg:

Eric Hobsbawm, Donald Sassoon

Daniel Gamper

22 D'on venim / a on anem

Colònies industrials, espais per treballar i viure

Rosa Serra Rotés

Un futur obert per als grans equipaments

Josep Maria Montaner

28 Veu convidada

Governar els nous espais: entre l'àmbit

local i l'àmbit global

Daniel Innerarity

37 De prestat

Entrevista amb Naomi Klein

Óscar Reyes

Quadern central

El mite de la societat civil catalana

42 Auca

Joan Ollé / Pilar Villuendas

44 Què s'ha d'entendre per societat civil?

Salvador Giner

46 Història d'un tòpic

Més que un club? Exploració d'un relat persistent

Enric Ucelay-Da Cal

58 Esfera econòmica

A la recerca d'un nou espai d'influència

Jordi Alberich

62 El lloc de la cultura

La liquidació d'un protagonisme històric

Xavier Marcé

66 El poder polític

Una relació difícil que cal regular clarament

Ignasi Riera

72 Quatre llocs emblemàtics

Cercle d'Economia, el nucli dur

Ariadna Trillas, Xavier Vidal-Folch

El club dels senyors de Barcelona

Agustí Fancelli

La tribuna civil

Guillem Martínez

Una entitat nascuda de la passió burgesa per l'hípica

Lluís Permanyer

82 Propostes / respostes

Existeix la societat civil catalana?

Francesc de Carreras

Reflexions sobre una decadència

Antoni Serra Ramoneda

Aquest fantasma tan de moda

Pau Riba

88 Ciutat i poesia

Oda a Barcelona

Joan Oliver

Observatori

90 Paraula prèvia

A favor dels centralismes

Vicenç Villatoro

93 Zona d'obres

Los sentidos de la vida, de Joan Prat, per Manuel Delgado

La ética de la identidad i Cosmopolitismo,

de K.A. Appiah, per Daniel Gamper

El efecto Guggenheim, d'Iñaki Esteban,

per Gabriel Villota Toyos

98 En trànsit

Entrevista amb Beatriz Sarlo

Sergi Doria

102 Reportatge

Barcelona i Llatinoamèrica, llibres d'anada i tornada

Gabriel Pernau

106 Arts plàstiques

Jaume Vidal

107 Còmic

Joaquim Noguero

108 Música

Karles Torra

109 Arts al carrer

Martí Benach

110 Disseny

Josep M. Fort

111 Cinema

Jordi Picatoste Verdejo

112 A peu de carrer

Helena Encinas

Portada i contraportada

Fotos: Txema Salvans

Cal que la societat civil torni a assumir un paper d'avantguarda en la construcció de la ciutat, com el que en temps passats la va dur a implicar-se en importants iniciatives col·lectives.

Enyorança de la ciutat burgesa

Text **Josep Piqué** Economista i exministre

Durant molt de temps, Barcelona ha estat, per al conjunt d'Espanya i, també, en molts altres àmbits, la ciutat "burgesa" per excel·lència. Cosmopolita i oberta al món i a totes les seves influències. Sense tancar-se en ella mateixa i en els seus complexos.

Una ciutat capaç de desenvolupar-se urbanísticament, culturalment, socialment i, per descomptat, econòmicament, al marge del poder polític, i basada en un fort dinamisme empresarial i, en termes sociològics, amb un evident "poder burgès".

Barcelona ha estat la capital d'una Catalunya que va fer, molt abans que la resta d'Espanya, la seva revolució industrial i que va desenvolupar una classe social, la denominada burgesia catalana, que va assumir un paper de lideratge social i de voluntat política, entesa com a compromís a l'hora de determinar els debats públics, condicionar el comportament del poder polític, assumir riscos i finançar iniciatives –no solament econòmiques, sinó també polítiques, socials i culturals– i, en definitiva, "marcar l'agenda".

I els èxits han estat evidents.

Des de l'Eixample d'Ildefons Cerdà fins a les exposicions internacionals, el 1888 o el 1923, passant pels Jocs Olímpics de 1992, Barcelona és un exemple paradigmàtic –com ara

Milà o Frankfurt – de com una ciutat que no és capital d'Estat és capaç de brillar amb llum pròpia, gràcies al dinamisme de la seva gent, però sobretot gràcies a una classe dirigent, ambiciosa, moderna i emprenedora, que assumeix el seu paper de lideratge sense complexos i aspira a jugar aquest paper en el conjunt d'Espanya.

Com és natural, aquest moviment va tenir i té els seus reflexos polítics, no sempre compresos i, sovint, fins i tot menyspreats o rebutjats. La irrupció del catalanisme polític, com a doble impuls orientat, d'una banda, a l'autogovern de Catalunya, però també –i sobretot– a la modernització d'una Espanya atàvica i ancorada en la decadència després de la crisi política i psicològica del 1898, n'és l'expressió més clara. Però també tot això és producte de profunds errors propis i de greus incomprendiments alienes. I aquesta dinàmica ha durat fins als nostres dies. I per això ens va així.

És descoratjador constatar l'enorme pobresa del debat polític a Catalunya, ancorat en discussions absurdament identitàries, completament allunyades dels autèntics problemes dels ciutadans, que no són altres que els problemes econòmics, la immigració, l'habitatge o la qualitat dels serveis públics com el transport, les pensions, la sanitat o l'educació. Això ho veiem aquests dies de forma pal·lària, per exemple, entorn del tema del dèficit –evident, però amb múltiples responsables– en infraestructures. I, lamentablement, continuem parlant d'una Catalunya i d'una Espanya que ja no existeixen. Perquè han canviat, i per millorar, profundament.

En tot cas, avui dia la realitat d'Espanya és molt distinta. I condiciona, sens dubte, la reflexió política. Espanya ha fet un salt qualitatiu extraordinari. Ha multiplicat per cinc la seva renda per càpita en una generació, fa anys que s'ha convertit en un país exportador net de capitals, ha deixat de ser un país d'emigrants per esdevenir el país europeu amb més recepció d'immigració.

Espanya, doncs, en el seu conjunt, s'ha fet "burgesa", i Catalunya i Barcelona han perdut el seu "monopoli" de modernitat. Avui dia, Espanya s'ha "catalanitzat", en el sentit que s'ha modernitzat, ha esdevingut emprenedora, s'ha internacionalitzat i té un profund sentit d'uropeïtat i de pertinença a un món global.

I sembla que des de Catalunya ens resistim a acceptar aquesta realitat. I, en tot cas, atribuïm els nostres mals a no se sap ben bé què, però sempre fora de nosaltres mateixos. I això no té sentit.

Els màxims responsables de la nostra decadència som nosaltres mateixos, que no hem sabut "córrer" tant com els altres. I no solament això: ens hem "aburgesat" en el pitjor sentit del terme. Ja no som a l'avantguarda econòmica, financera o cultural, sinó que assistim, per diversos i variats motius, a un procés de deteriorament de la nostra autoestima que resulta evident per a nosaltres mateixos, però, sobretot, per a tots els altres. Sincerament, no crec que ningú, a aquestes alçades, pugui discutir aquesta afirmació.

I la pregunta òbvia és què hi podem fer. Ens resignem a una dolça però inexorable decadència, convençuts que con-

tinuarem gaudint d'una bona qualitat de vida durant un termini de temps raonable, o reaccionem i tornem a l'ambició d'antany?

Personalment, crec que sense ambició la vida no val la pena i que sense ella les col·lectivitats s'extingeixen de pura inanició.

És per això que penso que és imprescindible recuperar l'esperit "burgès" de Barcelona. Que tornin les iniciatives des de l'anomenada "societat civil" que, al seu moment, va protagonitzar les exposicions universals, les grans iniciatives culturals –des del Liceu fins al Palau de la Música– o els grans reptes urbanístics de Barcelona. Incloent-hi també la participació activa i estratègica en fenòmens liderats des dels poders públics, com els Jocs Olímpics, o la mateixa reconstrucció del Liceu. La "burguesia catalana" hi era i li ha estat reconegut així.

I ara, on és? Qui és? Sé prou bé que hi ha excepcions a aquest panorama aparentment desert. Penso en institucions i, també, en persones. No crec que sigui gaire difícil posar-nos d'acord a l'hora d'identificar-les. Però no n'hi ha prou. O recuperem, globalment, l'"esperit burgès" de Barcelona o lliscarem, cada vegada més, en una suau, agradable, però irreversible decadència.

I, on actuar? Anem per parts.

En primer lloc, és indispensable distanciar-se del poder polític. Que no ens condicioni més enllà de l'escrupolós respecte a les institucions democràtiques, però que no importi incomodar-lo si ho requereixen les circumstàncies. I que s'impulsin debats tan imprescindibles sobre els quals, sens dubte, ens puguem posar d'acord. Per exemple, la societat civil ha de prendre la iniciativa en temes clau com l'educació, l'energia o les infraestructures. Però també hem de dir que no ens interessin debats absurds com el de l'autodeterminació o el de la independència (en un món tan progressivament interdependent com el nostre!).

I, en consonància, diguem amb tota claredat que el futur competitiu d'Espanya, amb tota claredat, necessita una Catalunya ben dotada d'infraestructures físiques, educatives i tecnològiques i que, coherentment, i també amb tota claredat, no és pensable una Catalunya al marge de l'Espanya moderna.

I, finalment, confiïm en nosaltres mateixos. I en la nostra capacitat de fer coses "grans". Les hem fet en el passat. Barcelonins, catalans i espanyols hem fet grans coses. Recuperem la Barcelona "burgesa". I diguem al món polític que som aquí. Disposats a tornar a ser el que vam ser. Una societat liberal i oberta al món. Si volem ser, no ens queda cap altra alternativa. **M**

Participar en l'activitat pública vol dir col·laborar en la seva formulació i en la presa de decisions. L'actitud de certs polítics i tècnics amb els moviments veïnals és inacceptable. Es diria que alguns pensen que només val la "crítica constructiva", tan ben valorada per l'anterior règim.

El risc de deixar cec el borni

Text **Horacio Capel** Catedràtic de Geografia Humana.
Universitat de Barcelona

No estic segur que sigui recomanable ficar el dit a l'ull a cap persona (física o jurídica). I molt menys a un borni: si t'e-
quivoques d'ull, el deixes cec. A més, poden tenir reaccions
violentes. Tot i el caràcter crític d'aquesta secció en la qual
se'm convida a col·laborar, no crec que sigui bona idea ficar
el dit a l'ull de l'Ajuntament de Barcelona, que finança
aquesta revista; ja té prou xacres perquè, a sobre, vulguem
deixar-lo cec. Segurament, la millor opció és que els ciuta-
dans ens animem a dir-li les coses que pensem i confiar que
les llegeixin, les sentin (i les escoltin) i les prenguin en con-
sideració. Si més no, per assabentar-se de què pensa la gent.

L'actitud dels polítics municipals i dels tècnics que els
assessoren no sembla pas aquesta. Podríem dir que no hi ha
pitjor borni que el que no vol veure, o el que s'entesta a
mirar amb l'ull avariats. Passa el mateix amb les afeccions
d'oïda: en la política i la tècnica municipal hi ha persones
que es neguen a escoltar qualsevol crítica. Cosa que resulta
sorprenent, perquè sempre s'aprèn escoltant; almenys es té
informació del que es diu per la ciutat (més enllà del que
alguns responen en breus i concises enquestes).

Seguint amb les afeccions oculars, paga la pena recordar
que tampoc no és gens convenient voler mirar però no saber
a on, o mirar cap als llocs equivocats. Dels dos defectes n'ha
donat prou proves l'Ajuntament els últims anys. No saber on
mirar; és a dir, demostrar confusió o fer mirades contradic-
tòries. Mirar cap a llocs equivocats, com si s'estimessin més
enfrentar-se a les propostes radicals (per desqualificar-les)
en lloc de fer front a les més senzilles que realitzen molts
ciutadans respecte de l'escassetat de guarderies, la manca de
manteniment dels parcs i jardins, la pràctica desaparició de
la guàrdia municipal, els excessos del turisme, etc.

O, per citar uns altres exemples de mirada equivocada,
l'obsessió que tenen per la modernitat i per tot el que és
modern, com ara pel disseny modern, que els fa gastar
diners en l'edició de costoses publicacions propagandísti-
ques. Una mostra significativa d'això pot ser el primer
número d'aquesta mateixa revista en la seva nova fase: està
excessivament preocupada pel disseny, amb il·lustracions

poc rellevants per als temes tractats, de vegades simples
adorns sense sentit, i en definitiva, excessivament luxosa
per a les funcions que ha de complir. En la situació actual
del món, una mica més de contenció i de mesura hauria de
ser la norma general, per no malbaratar els diners públics.

En la seva nova fase, *Barcelona METRÒPOLIS* hauria d'esti-
mular l'oportunitat de trobada i de debat entre els polítics
(els discursos dels quals necessiten, sens dubte, més pro-
funditat i sentit de la realitat), els tècnics (que en la seva
especialització a voltes perden altres dimensions dels pro-
blemes), els acadèmics (que de vegades desenvolupen un
discurs abstrús i fan propostes poc realistes) i els intel·lec-
tuals en general (alguns més preocupats per lluir-se que
dels problemes ciutadans). BM hauria de ser un lloc de tro-
bada dels uns i els altres per debatre els problemes que avui
dia es presenten a la ciutat i que són rellevants per a
Barcelona i per a altres ciutats del nostre entorn.

Fer-ho amb profunditat, amb rigor, amb coneixement del
que passa a altres països. Però presentant-ho de manera
comprensible i adaptada als problemes reals que té la
població. Com ha escrit Manuel Cruz en l'editorial que obre
la nova etapa de la revista, "en el món actual, tot el que
passa, passa a les ciutats". Però és evident que aquesta revis-
ta no pot parlar de tot el que passa; els problemes que més
preocupen els ciutadans han d'estar en el primer terme.

Un dels problemes importants d'avui dia és el de la ten-
sió entre la democràcia representativa i la democràcia parti-
cipativa. El control social de la gestió pública es fa amb la
vigilància que estableixen les normes legals i amb el vere-
dicte popular en les eleccions. Però cal aprofundir en la par-
ticipació i en el compromís ciutadà. La participació no és
dret a opinar, sinó col·laboració en la formulació i decisió de
l'activitat pública, des de l'assignació de pressupostos fins a
l'elaboració de l'urbanisme. Donant confiança als ciutadans
que no es tracta de simples adorns retòrics, sinó de la capa-
citats real de debatre i incidir en la presa de decisions.

La fase d'al·legacions en l'urbanisme és insuficient. S'ha
d'ampliar i donar ajuda tècnica als ciutadans perquè formu-

Il·lustració: Javier Peñafiel

lin les seves propostes. Agrair-los-les i no considerar-les molestos destorbs i fonts de problemes. En aquesta fase del debat, el paper dels tècnics és fonamental: explicitar i justificar les alternatives, resoldre els problemes de llenguatge i unificar-lo de manera que hi hagi acords compartits; així com el dels polítics, que han d'explicitar els objectius, les opcions i els recursos econòmics disponibles i aplicables.

L'actitud que tenen alguns polítics i tècnics amb els moviments veïnals és inacceptable. El pitjor és la mala educació amb què de vegades es comporten davant les reivindicacions, el menyspreu que es percep en la seva actitud envers el moviment veïnal. Un moviment que fa reivindicacions bastant sensates en general, relacionades amb qüestions que afecten la vida quotidiana, les condicions d'existència, el que abans se'n deia reproducció simple i ampliada de la força de treball. No és pas una qüestió banal, ja que aquesta és la que genera el dinamisme de Barcelona i li permet estar en el mapa de ciutats estimades i atractives.

Sembla que alguns pensen que només val la "crítica constructiva", tan ben valorada pel règim polític anterior. Els moviments ciutadans que plantegen reinvidicacions sembla que s'han convertit en un malson per a l'Ajuntament i per al Govern català. Els polítics ho confonen

tot amb l'anomenada cultura del no, com mostra una recent guia per enfrontar-se als conflictes.

Aquesta guia o manual proposa un pas important cap a l'autocrítica; sembla que accepta que en lloc d'imposar haurien de tractar de convèncer els ciutadans. Reconeix també que quan aquests conflictes es produeixen mostren una mala planificació, cosa que és certa quan la decisió l'adopten tècnics i polítics incompetents, superbs, sense capacitat per al diàleg. Cal una altra forma de planificar, a partir d'un diàleg previ i un acord en el procés de la presa de decisions.

La participació és un exercici d'aprenentatge continuat, amb perfeccionament dels mecanismes de debat i recerca d'acords i de compromisos. Només a partir d'experiències de discussió sobre problemes concrets es podran anar definint els procediments. La democràcia no és solament un sistema legal i eleccions cada cert temps. Un país que ha tingut quaranta anys d'interrupció de l'exercici democràtic necessita urgentment posar en marxa fórmules de participació ciutadana. Potser aquesta revista permetrà establir el debat, amb la col·laboració de totes les persones interessades, incloent-hi els polítics i els tècnics, en especial els arquitectes, sorprenentment silenciosos davant tants problemes urbanístics.

Hi ha tres llocs comuns sobre Barcelona que han resistit gairebé immunes el pas dels temps: el seu caràcter europeu, la seva laboriositat i la seva radical diferència respecte de Madrid.

Tres llocs comuns sobre Barcelona

Text **Ernesto Garzón Valdés**.
Professor visitant a la UPF

En aquest article recordaré tres llocs comuns secularment persistents sobre Barcelona per proposar després alguna correcció i, sobre el seu rerefons, formular una modesta “aproximació personal”. Els tres llocs comuns als quals em vull referir són: Barcelona és una ciutat eminentment europea; Barcelona és una ciutat industrial excepcionalment laboriosa; Barcelona és una ciutat radicalment diferent de Madrid.

No són pocs els testimonis d'il·lustres viatgers que han centrat els seus comentaris sobre Barcelona en el caràcter més europeu que espanyol d'aquesta ciutat. Esmentarem tres notables intel·lectuals llatinoamericans del segle XIX i principis del XX. El 1846 Domingo Faustino Sarmiento, autor del primer estudi sociològic de l'Argentina, va visitar Barcelona i en una carta a Victorino Lastarria descrivia així la ciutat: “*El aspecto de la ciudad es enteramente europeo; su Rambla asemeja a un boulevard, sus marinos inundan las calles como en el Havre o Burdeos*”. Seixanta anys més tard, l'assagista uruguaià José Enrique Rodó es referia a la “*semifrancesa Barcelona, atalaya de España*”. “*Un tanto afrancesada*”, li semblava també la ciutat a Rubén Darío quan la va visitar el 1912 i va passar llargues hores al cafè Els Quatre Gats, els parroquians del qual li recorden “*los tipos del Boul' Miche*”. Per als tres visitants, bona

part de l'uropeïtat de Barcelona era deguda, doncs, a la seva semblança amb les formes de vida de la veïna França.

Així mateix, Rodó va destacar el dinamisme industrial de la *“laboriosa y culta Barcelona”*. Darío va admirar el seu poble *“sano y robusto”* i la seva dinàmica burgesia que havia *“erizado su tierra de chimeneas”*. Segons Sarmiento, *“todas las empresas respiran grandeza. [...] si fuera pan lo que fabrican, harían vulgar el milagro de los cinco mil, porque de un quintal de lana ellos sacan quinientas piezas de paño”*.

La suposada o real rivalitat entre Barcelona i Madrid també va ser assenyalada per Sarmiento quan escrivia: *“Los catalanes: otra sangre, otra estirpe, otro idioma. No se hablan con los de Castilla sino por las troneras de los castillos”*. I Rubén Darío va percebre el sentiment de pertinença a una pàtria diferent de l'espanyola, que va anomenar *“regionalismo intransigente”*.

Dels tres llocs comuns esmentats, el primer és interessant a mitges. La preocupació per l'uropeïtat em sembla superflua, innecessària. És veritat que encara als anys cinquanta del segle passat, quan es viatjava de Madrid a París o Munic, se solia dir *“me'n vaig a Europa”*. Però, ara com ara, les estructures de la Unió Europea han reduït les diferències institucionals nacionals i han estès la designació *“europeu”*, si més no fins a les fronteres occidentals de l'antiga Unió Soviètica. A més, el cada vegada més intens intercanvi de béns i persones ha restat pintoresquisme i avui dia ningú no pensa, com Alexandre Dumas, que l'interessant d'Espanya són els seus costums, com si aquests fossin diferents dels de la resta d'Europa: tot i el desencant d'algun possible Prosper Mérimée, ja no hi ha més *“Cármenes”* a Espanya. I quan el meu bon amic Víctor Ferreres em convida a Els Quatre Gats, no em sento situat en una mena de sucursal parisenca, sinó en un local català, tan espanyol i europeu com el madrileny Café de Oriente.

Bona part de l'anomenat *“caràcter europeu”* de Barcelona resideix també en allò temporalment remot, en les restes romanes i visigodes i en el magnífic barri gòtic. El que és modern, el barri de l'Eixample, les cases de Gaudí o la Sagrada Família, són obres típicament catalanes, que, per això mateix, també constitueixen una manifestació singular d'allò europeu. En canvi, el més recent, la Torre Agbar, per exemple, és expressió d'una arquitectura universal.

Cada vegada que els meus compromisos universitaris m'ho permeten, visito Santa Maria del Mar (no acabo d'entendre per què Emilia Pardo Bazán deia que aquesta església li recordava una sonata de Chopin, però em fascinen les seves columnes octogonals i el gran rosetó policromat del segle XV). Després vaig a la joia romànica de Sant Pau del Camp. Descanso aleshores en el seu claustre amb les arcades morisques, els capitells amb representacions del bestiar medieval, guerrers lluitant contra lleons i una dona torturada entre dos gripaus, amb els braços aixecats en senyal de terror, sense que falti la figuració del pecat original amb l'arbre de fruits rodons, la robusta serp i Adam i Eva tapant les seves nuses i un aspecte que no aconsegueix ocultar una certa satisfacció per haver mossegat la famosa poma. Acostumo a completar la vivència del romànic al Museu

Nacional d'Art de Catalunya: als frescos de Santa Maria de Taüll admiro una vegada més la lluita entre David i Goliat, el gegant de mans enormes que acaba decapitat davant un voltor que oficia de testimoni del triomf del bé sobre el mal.

No m'emociona el caràcter industrial de Barcelona. Accepto el lloc comú que com a tal la descriu, però al meu parer el peculiar interès d'aquesta ciutat no resideix en això.

El tercer lloc comú manté una actualitat renovada i, de vegades, em sembla que és a prop del perill del *“regionalisme intransigent”*. Potser aquí convé mantenir-se alerta davant l'exaltació de les identitats col·lectives.

Una ciutat no són solament els seus carrers, les seves cases i monuments, sinó també la gent que hi viu.

Els primers catalans que vaig conèixer al Madrid de començaments dels anys cinquanta del segle passat van ser Juan i José Goytisolo. Unes dècades després, em vaig apropiar del títol d'un llibre de Juan, *Coto vedado*, per designar l'àmbit dels drets fonamentals a les constitucions modernes. La denominació escollida va tenir un cert èxit a causa més del seu atractiu semàntic que de la pretesa proposta d'una mena de geografia constitucional.

Molts altres catalans em van donar bastant més que la possibilitat de recórrer a un bon títol. N'esmentarem només un: Albert Calsamiglia. En els pitjors moments del meu exili, quan amb el meu exalumne i posterior col·lega Jorge Malem patia les conseqüències de la dictadura militar argentina, em va oferir, amb una generositat il·limitada, hospitalitat acadèmica a la Universitat Pompeu Fabra, de la qual continuo gaudint avui dia en els meus seminaris mensuals en contacte amb joves docents del grup de Filosofia del Dret format per José Juan Moreso.

Com que crec que comprar un llibre és comprar futur (et penses que tindràs temps de llegir-lo), les meves finances esdevenen més magres quan visito La Central, la millor llibreria d'Espanya. Tot i que el futur no es prolongui, no hi ha cap llibre que no m'hagi estat útil, de vegades també per preparar alguna conferència convidat per uns amics despitadament optimistes sobre les meves possibilitats com ara Salvador Giner. Tampoc no falten els congressos i col·loquis on em trobo amb la sempre elegant i aguda Victòria Camps.

Barcelona s'ha anat convertint en la meva segona ciutat, en un hàbitat en el qual transcorre la major part de la meua vida universitària, que m'ofereix l'oportunitat de vivències artístiques excepcionals i en el qual em trobo i dialogo amb éssers que estimo. Els llocs comuns que sento els prenc com el que són: suggeriments d'orientació, que accepto o rebutjo segons el meu propi parer i entendre.

Continuaré viatjant a Barcelona mentre el cos aguanti i tingui alguna cosa a dir i aprendre. Això darrer m'assegura un esdevenidor suposadament il·limitat. I, tot i que no ho sigui, l'hauré encertada de ser on m'agrada i de visitar periòdicament una ciutat que no m'és estranya perquè, des de fa molt de temps, valoro la seva gent i el seu paisatge, els quals m'estimulen per continuar una vida que és justament la que vull viure fins al final. **M**

L'activisme polític contemporani mostra una tendència creixent a fer un ús polític dels artefactes tecnològics informacionals. Les potencialitats que obren aquestes tecnologies estan sent aprofitades per a diferents formes de mobilització i protesta, i cada cop són més els col·lectius i moviments que hi veuen un alt component subversiu. S'anticipa així l'arribada d'un nou escenari per a les formes d'acció col·lectiva.

Activisme i tecnologia: la política en xarxa

Text **Israel Rodríguez Giralte** i **Daniel López Gómez** Psicòlegs socials

*"History might have been very different if Karl Marx had been able to send emails."
(Online activists, 1999).*

"Passa'!" Així acabaven els missatges de text que van començar a arribar cap a les dues de la tarda del 13 de març del 2004 a molts telèfons mòbils de ciutadans madrilenys. Era només el final d'un missatge de text però l'inici d'una protesta tan espontània com massiva, tan imprevista com històrica, que en poques hores ompliria els carrers de les principals ciutats espanyoles de ciutadans protestant pacíficament per la gestió que el Govern havia fet de la informació, en especial en relació amb l'autoria dels atemptats que només dos dies abans havien tingut lloc al cor mateix de Madrid.

La rotunda insistència en l'autoria d'ETA per part del Govern, malgrat que s'anaven coneixent indicis que apunten cap a un atemptat vinculat amb l'anomenat terrorisme islàmic radical, era la prova que alguna cosa estava passant. A poc a poc, la sospita deixava pas a la indignació. De fet, fou la percepció generalitzada d'un possible ocultament informatiu sistemàtic per part del Govern, just abans de les eleccions, el que va portar espontàniament la ciutadania, en plena jornada de reflexió, a convocar i coordinar una sèrie d'actes de protesta per les principals ciutats del país. L'ampli ressò que van tenir aquestes mobilitzacions és conegut per tots. La tarda del 13 de març, de forma espontània, centenars de milers de ciutadans es van llançar al carrer per protestar contra la desinformació del Govern. A les marxes espontànies que inicialment es van convocar a Madrid davant la seu del PP, els van seguir desenes de cassolades i marxes igualment espontànies que es van anar convocant en molts altres indrets de tot l'Estat. En poques hores s'havia conformat un mosaic de protestes i mobilitzacions interconnectades tan extens com imprevist, tan inèdit com eloqüent. L'endemà, el Partit Popular perdia unes eleccions que una

setmana abans els sondeigs pràcticament li asseguraven. El 13 de març passava a la història com un dels dies més importants i espectaculars de mobilització i participació ciutadana.

L'important a destacar d'aquest episodi, però, no és tant si aquestes marxes van estar més o menys relacionades amb el resultat final de la convocatòria electoral. L'interessant de les mobilitzacions del 13 de març és que van posar de manifest amb especial eloqüència quelcom que, d'una manera o altra, ja s'havia apuntat diverses vegades: l'enorme potencial polític que podia significar l'articulació amb els nous artefactes tecnològics, en especial aquells que agrupem dins el que popularment denominem "tecnologies de la informació i la comunicació". En efecte, si alguna cosa sorprenent va tenir l'anomenada *nit dels missatges curts*, fou precisament que va mostrar clarament el potencial que podia tenir l'ús extens i coordinat d'una sèrie d'artefactes tecnològics per convocar, mobilitzar i coordinar una àmplia part de la ciutadania.

El conegut cas de les mobilitzacions del 13 de març no és un cas aïllat. Al gener del 2001 una iniciativa semblant, també a través de missatges mòbils, va obligar el president filipí, Joseph Estrada, a renunciar al càrrec. Més d'un milió de ciutadans de Manila, mobilitzats i coordinats per fluxos d'informació enviats a través de telèfons mòbils, es van trobar de forma ràpida i espontània a l'avinguda Epifanio de las Santas¹. Quatre dies després i gràcies al suport creixent de la ciutadania, el cap d'Estat filipí era obligat a abandonar el poder de forma pacífica. També a l'anomenada *Batalla de Seattle* es va poder començar a veure el potencial polític i mobilitzador dels "nous" artefactes tecnològics. El 30 de novembre del 1999 bona part dels activistes desplaçats a la ciutat nord-americana per protestar contra la reunió de l'Organització Mundial del Comerç (OMC) van fer ús de dispositius mòbils, sobretot telèfons i Internet, per informar en temps real de la situació, per coordinar els seus movi-

© Agustín Catalán / El Periódico de Catalunya

Damunt d'aquestes línies, concentració davant la seu del Partit Popular al carrer de Gènova de Madrid, la tarda del 13 de març de 2004, en petició d'explicacions sobre els atemptats de dos dies abans. A la pàgina següent, manifestació espontània contra el PP a Barcelona, la nit del mateix dia. A la pàgina anterior, protesta contra la reunió de l'Organització Mundial del Comerç a Seattle (EUA), el desembre de 1999.

ments i per burlar els controls i les fortes barreres policials que el Govern nord-americà havia instal·lat a prop del lloc de celebració de la cimera.

L'OMC i el mateix Govern americà van ser desbordats, posats en evidència, superats per una colla no gaire nombrosa d'activistes degudament organitzats, intel·ligentment coordinats i tecnològicament ben equipats. Aquests van ser els postulats, de fet, que van contribuir a donar forma a un dels moviments socials més importants i influents de la darrera dècada, el moviment antiglobalitzador o altermundista, un moviment de caràcter globalista i anticapitalista que, amb el pas dels anys, ha esdevingut un important actor polític i que ha estat, a més d'un referent tàctic ineludible, un factor imprescindible per entendre el sentit de les lluites polítiques contemporànies.

L'important a assenyalar d'aquests episodis, però, és la tendència creixent per part de l'activisme polític contemporani a fer un ús polític dels artefactes tecnològics informacionals. Cada cop són més els col·lectius i moviments que veuen en les "noves tecnologies" un alt component subversiu, que poden ser útils per a la mobilització o per a crear noves formes de guerrilla política. De la mateixa manera, aquestes tecnologies semblen poder adquirir imprevisibles potencialitats d'organització i d'acció pel fet de ser articulades i relacionades amb l'activitat de col·lectius, moviments i projectes polítics². El vincle entre tecnologia i activisme, doncs, sembla que cada cop és més estret. Aquesta doble articulació explica molts dels canvis que observem en les formes i dinàmiques de mobilització, que anticipen un nou escenari per a les formes d'acció col·lectiva.

És cert que la utilització de tecnologies com els SMS o

internet per part dels moviments socials, dels partits polítics o d'altres tipus d'associacions no és una pràctica nova. Al contrari, havia estat ja llargament estudiada des que l'EZLN va fer d'internet el mitjà a través del qual convertir la seva lluita en una lluita global³. No obstant això, abans mai no s'havien pogut constatar tan obertament com ara els seus efectes a l'hora d'articular, espontàniament, la intel·ligència política d'una multitud. Bona prova d'això és que són cada cop més els grups i organitzacions que al voltant de xarxes d'informació, de terminals mòbils, de càmeres i equipaments mediàtics, organitzen manifestacions, articulen protestes o creen esdeveniments que aconsegueixen tenir una transcendència i un efecte important sobre la realitat en la qual es vol incidir. Telèfons mòbils, websites, PDA, ordinadors portàtils o, més recentment, els anomenats blogs, són eines cada cop més utilitzades com a artefactes aptes per coordinar, organitzar o desencadenar mobilitzacions polítiques. D'aquesta novetat és precisament del que us volem parlar en aquest article.

Pràctiques d'activisme informacional

La pregunta sobre la relació entre tecnologia i activisme no és nova. Històricament, les formes d'acció col·lectiva sempre han estat associades a la irrupció i l'ús de determinades tecnologies, sobretot de les tecnologies comunicatives. La impremta, la ràdio, la publicitat, la premsa escrita, la televisió i els mitjans audiovisuals en general sempre han estat elements que, d'una manera o una altra, han estat vinculats a l'emergència i a la forma que històricament ha anat adoptant l'activisme polític. No obstant això, aquests mitjans han estat considerats habitualment instruments al servei

© Julio Carbó / El Periódico de Catalunya

d'unes finalitats polítiques preestablertes. L'interessant del moment actual, però, és veure com l'ús que fan de les TIC alguns moviments desborda la concepció instrumental de la tecnologia. El que posen de manifest els episodis esmentats és que l'ús de les TIC suposa per a l'activisme actual quelcom més que una mera extensió comunicativa. Quelcom més que un nou recurs des del qual portar a terme uns objectius ja prefixats o amb el qual expressar unes identitats ja prefigurades. L'ús d'aquests artefactes tecnològics aporta, fonamentalment, un nou mecanisme, un nou estil en la dinàmica i la forma que prenen les mobilitzacions polítiques actuals.

El que hem vist en els casos del 13-M, Seattle i Manila, és que la pràctica de l'activisme, com van dir els mateixos activistes de Seattle, és cada cop més una qüestió de *swarming*, de constituir formes de cooperació transitòries i tàctiques, d'agrupar multituds i de crear eixams. I per fer això són necessàries tecnologies comunicatives, flexibles i ràpides. És necessària, per tant, una materialitat suficientment estable per convertir la relació entre diferents actors en un col·lectiu que actua i pensa conjuntament i, alhora, que aquesta materialitat sigui suficientment fluida i flexible per transformar aquestes relacions i articular constantment nous actors en funció dels esdeveniments. I justament això és el que permeten tecnologies de la informació com els *weblogs*, les llistes de distribució o els missatges SMS. Vegem-ho amb algun cas il·lustratiu.

El dia 16 d'octubre d'aquest any es va penjar un post a barcelona.indymedia.org⁴ on s'informava, tot adjuntant fotografies, que la policia estava desallotjant el centre social Ruinamalia de Barcelona en aquell mateix moment. El post

anava acompanyat d'una sola frase on es denunciava que era més important el dret a la propietat que el dret a l'habitatge. Ara bé, el sentit polític de l'esdeveniment es definia pels molts enllaços que el vinculaven a posts d'altres *weblogs* on es parlava d'altres desallotjaments o accions de protesta amb propòsits i actors diferents, a notícies i editorials de diari i a comentaris i experiències *postejades* pels mateixos internautes. Per exemple, un dels posts vinculats informava sobre una acció de protesta contra la instal·lació d'una línia d'alta tensió a Esplugues. Quina relació hi havia entre un post i l'altre? Quin era el sentit polític d'aquesta connexió? El bloc permetia materialitzar de forma dinàmica i àgil una continuïtat entre ambdós successos i accions, així com entre una diversitat d'actors implicats, sense que això significés esborrar la seva especificitat. Certament, un *weblog* com Indymedia no opera només com un proveïdor d'informació sobre les lluites i problemàtiques socials. No és solament un mitjà de comunicació alternatiu. També és un mecanisme d'organització de l'acció col·lectiva, ja que permet establir una continuïtat entre les diferents lluites alhora que permet articular-les en funció dels esdeveniments, agrupant els actors no en funció d'una adscripció identitària determinada, sinó segons un sentit tàctic.

Ara bé, els *weblogs* són dispositius d'organització de l'acció col·lectiva no només perquè permeten emmagatzemar i distribuir informació de manera molt ràpida i dinàmica, sinó perquè permeten mobilitzar determinats afectes. I és així perquè són mitjans de comunicació orientats a l'acció on el component valoratiu i pràctic és molt important. El cas més il·lustratiu el trobem en el paper que van tenir els *weblogs* com Indymedia, barrapunto.com o escolar.net des-

“L’interessant no és tant la utilitat de les TIC com explorar la pràctica de l’activisme amb aquests nous mitjans, per captar quina és la seva especificitat i valorar com transforma la definició de la política”.

prés dels atemptats de l’11-M. Com mostren alguns estudis, la funció informativa dels blocs va ser escassa. Allò important va ser, més aviat, que els blocs connectaven immediatament les notícies que anaven sortint en els mitjans de comunicació amb l’acció i amb l’estat d’ànim de la gent, dotant així de materialitat i continuïtat aquesta connexió⁵. A mesura que s’anaven superposant i connectant els *posts* dels *bloggers* amb els comentaris i valoracions dels internautes, les disposicions afectives deixaven de ser fugaces i transitòries per passar a tenir una certa densitat i estabilitat temporal. D’aquesta manera, la dimensió afectiva de les notícies, la connexió que feia que les notícies fossin rellevants i tinguessin sentit en el marc del que estava succeint en aquell moment, quedava objectivada i deixava de ser un element efímer. S’estava materialitzant una comunitat afectiva que travessava tot l’Estat espanyol i que habilitava una determinada disposició a actuar davant dels esdeveniments.

En aquest sentit, el paper que van tenir els missatges de SMS durant la tarda del 13-M va ser molt semblant. Tal com han explicat analistes com Rheingold (2002), la capacitat per organitzar una mobilització tan espontània i immediata, només a través de l’enviament de SMS, va dependre en bona mesura dels vincles afectius inscrits en l’agenda dels mòbils. Cada agenda era una xarxa social de gent coneguda i de confiança, de manera que, a partir del moment en què la convocatòria va començar a circular per aquestes xarxes, la informació es va convertir també en una interpel·lació personal.

Un altre cas molt semblant, però que va tenir com a protagonista el correu electrònic, és el de Jonah Peretti i Nike. L’any 2001, en el marc d’una estratègia de màrqueting per enfortir els valors de llibertat i creativitat, l’empresa Nike va llançar un web on els clients podien comprar i personalitzar les sabatilles esportives amb el missatge que volguessin. Peretti va decidir fer ús d’aquesta “llibertat” per comprar unes sabatilles amb la paraula *sweatshop*, expressió que es refereix a les fàbriques de muntatge, habitualment del sector tèxtil, on els sous són molt baixos i s’apliquen tècniques per evitar l’organització de sindicats. Nike s’hi va negar i entre ells va començar un dur intercanvi de missatges. Inicialment, en Jonah només va reenviar als seus amics els missatges per comentar l’experiència. Però ràpidament els missatges van anar d’amic a amic i el que en un principi era un anècdota, es va convertir en el centre d’una campanya global contra les pràctiques d’explotació de Nike.

La política en xarxa

Què és el més significatiu de tots aquests exemples? Més enllà de visions instrumentals, el que més crida l’atenció és

l’emergència d’un nou estil de fer política. Aquest nou estil, estructurat al voltant de xarxes de comunicació fluides i globals, defineix sobretot una nova forma de concebre i practicar la política. És el que podríem anomenar *networked politics* o política en xarxa, que ens parla tant de la possibilitat de relació i coordinació entre persones, grups i/o col·lectius heterogenis com de la capacitat logística per desplegar accions interconnectades, contínues, policèntriques i descentralitzades. A través de les TIC, veiem que els moviments socials actuals són capaços d’articular, de formes noves i interessants, allò públic i allò privat, allò individual i allò col·lectiu, allò local i allò global, ampliant el taulell de joc que regula i defineix la vida pública i política de les nostres societats. Però, alhora, la *networked politics* és més que una transformació de l’aspecte pragmàtic i tàctic de l’activisme; també suposa un canvi de les coordenades clàssiques de la política moderna. Com hem vist en els exemples que hem presentat, l’activisme informacional no requereix necessàriament una apel·lació directa a una sèrie d’idees, no parteix de la *con-vicció* i alineament amb determinades posicions polítiques; més aviat al contrari. Gràcies als vincles afectius inscrits en les agendes dels mòbils i dels gestors de correu electrònic, a la interactivitat i dinamisme dels blocs o a la utilització de dispositius estètics com la fotografia i el vídeo digital autoeditat⁶, l’activisme informacional és capaç d’articular accions col·lectives i plurals a partir de la *com-moció*⁷, de la producció *ad hoc* de disposicions afectives col·lectives.

Notes

1. Rheingold, H. (2002). *Multitudes inteligentes. La próxima revolución social*. Barcelona: Gedisa. 2004
2. McCaughey, M. y Ayers, M. (2003). *Cyberactivism. Online activism in theory and practice*. Londres: Routledge. Van de Donk, W.; Loader, I.B.; Nixon, P.; y Rucht, D. (2004). *Cyberprotest. New media, citizens and social movements*. Londres: Routledge.
3. Castells, M. (1997). *El poder de la identidad*. Madrid: Alianza.
4. L’*Independent Media Center* funciona com una xarxa de weblogs a escala mundial on es penjen documents, notícies, anuncis d’activitats i comentaris tant de gent que pertany a determinats moviments socials, institucions o associacions com de simples lectors. El *weblog* bàsicament és un mosaic d’accions on trobem implicats molts col·lectius diferents, tant d’àmbit internacional com nacional.
5. DDAA (2004). *Pásalo. Relatos y análisis sobre el 11-M y los días que le siguieron*. Madrid: Traficantes de Sueños.
6. Val la pena destacar els vídeos de www.vdevivienda.net, on els mateixos internautes poden penjar vídeos domèstics on expliquen com viuen el problema de l’habitatge.
7. Sloterdijk, P. (2003) *Esferas I*. Madrid: Siruela.

Identitat i diversitat
europees en diàleg:

Eric Hobsbawm Donald Sassoon

Text **Daniel Gamper**

© Arxiu CCCB

El mes de novembre passat, el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB) i Editorial Crítica van convocar Eric Hobsbawm i Donald Sassoon al fòrum de debat *Pensar Europa*. Una audiència nombrosa va atendre al reclam de l'historiador més conegut i citat del món, testimoni dels vaivens d'un segle massa curt per a tantes calamitats i reconstruccions. Hobsbawm, el mestre, i Sassoon, el deixeble, van compartir la seva visió des d'una perspectiva cosmopolita i eminentment europea. El diàleg el va moderar Josep Fontana, professor emèrit de la UPF que, en les seves paraules inicials, va distingir entre dues maneres d'entendre el tret comú europeu: d'una banda, el substrat deixat per l'herència clàssica i cristiana, i de l'altra, una fecunditat que procedeix del mestissatge i la dissidència. Per canalitzar el debat, Josep Ramoneda, director del CCCB, va proposar una sèrie de qüestions sobre els factors que uneixen els europeus, la definició de cultura europea, l'aportació d'Europa a la cultura universal i els principis que poden contribuir a crear una Europa cosmopolita, hospitalària i profundament democràtica.

Eric Hobsbawm: Pensar sobre Europa és pensar sobre una pregunta oberta i, per tant, subjecta a discussió. Hi ha tres maneres possibles de mirar a Europa. Podem veure Europa, en primer lloc, com una àrea geogràfica al límit occidental del gran

continent euroasiàtic. Aquesta perspectiva és relativament neutra en termes polítics i històrics, però implica entendre Rússia, des del punt de vista geogràfic, com a part d'Europa.

En segon lloc, podem contemplar Europa com un programa, conformat per un club més o menys estable d'Estat i territoris que sempre s'ha definit per exclusió dels països que no formen part de l'Europa definida en aquests termes. Avui dia, la presentació formal d'aquest programa concret és la Unió Europea, que des de 1957 ha sofert un considerable procés d'expansió i transformació, el futur del qual és objecte d'una àmplia discussió. Fins fa poc temps, se suposava que aquest club es reduïa a l'Europa geogràfica, però les negociacions sobre la possible adhesió de Turquia a la Unió Europea han modificat el paisatge, i ha esdevingut imperiosa una redefinició completa del que és Europa.

La tercera manera d'entendre Europa consisteix a veure-la com un procés històric no acabat, que va sorgir en alguns indrets de l'Europa geogràfica i que els va convertir en les dinamos de la transformació històrica del món i en adalids del lideratge mundial. Durant alguns segles tot el que va canviar en el món provenia d'aquesta part del món.

Aquest període de la història ha arribat a la seva fi, però Europa, entesa com un procés, continua. No és una entitat estàtica, sinó un concepte en moviment, subjecte a canvis històrics. Vostès duen haver advertit que he parlat d'un grup

de poders europeus, dels hegemònics. Crec que la pluralitat d'Europa es troba en la base de la seva emergència com a potència dominadora. Per això, contemplo amb escepticisme el projecte que concep Europa com una única entitat política. En realitat, els únics moments històrics en què Europa ha mostrat una tendència a la unitat s'han donat com a resultat de conquestes militars. A diferència d'altres grans regions culturals, com la Xina, l'Índia, Iran o l'Orient Mitjà, el territori d'Europa no ha tendit mai a generar un imperi dominant. L'Imperi Romà no era europeu en el sentit modern, perquè tenia el centre a la Mediterrània, les costes del nord i del sud, i la ribera oriental. Després de la caiguda de l'Imperi Romà, tota la zona es va mantenir dividida políticament i era plural. I continua sent així. Més encara: mil dos-cents anys després de la fi de l'Imperi Romà, gran part del que considerem Europa es trobava a la defensiva enfront d'invasors, procedents sobretot de diverses parts de l'Àsia i, en menor grau, del Nord. La derrota turca a Viena el 1683 marca la fi d'aquesta llarga època, quan, en cert sentit, el que quedava d'Europa era el que no havia estat conquerit pels asiàtics o pels magribins.

Aquestes tres maneres d'entendre Europa són històricament noves; fins i tot la definició geogràfica, que tots vam aprendre a l'escola, és del segle XVIII. Recordem que en els llibres escolars els Urals, la mar Càspia i el Caucas formaven la frontera oriental d'Europa. Aquesta definició la va proposar Rússia quan es trobava en ple procés de modernització i amb la finalitat d'insistir en el seu caràcter europeu i distingir-se del seu *hinterland* asiàtic.

Europa va esdevenir europea quan la tecnologia europea es va mostrar superior en alguns aspectes a la xinesa, i quan els Estats de la nostra regió van començar a conquerir altres parts del planeta. Això va passar, més o menys, durant el segle XV, no abans. Després que es fes retrocedir l'Imperi Otomà, Europa es va convertir potencialment, i en el segle XIX efectivament, en una força hegemònica i expansionista.

L'Europa que va aparèixer com a tal en el segle XVIII i que coincideix en gran manera amb l'Europa dels mapes es caracteritzava per tres trets.

En primer lloc, era un sistema de política internacional basat en les relacions entre algunes grans potències i Estats menors, format fonamentalment per França, la monarquia dels Habsburg, Gran Bretanya i una Rússia en procés de modernització.

En segon lloc, consistia en una petita comunitat d'erudits que operaven més enllà de les fronteres estatals, mitjançant un llenguatge comú, primer el llatí i, amb posterioritat, el francès. Podem anomenar aquesta segona perspectiva el "veïnatge europeu", que amb el temps s'ha convertit en un veïnatge universal. Aquesta aldea europea comprenia des de Dublín a Irlanda fins a Kazan a Rússia, des de Sant Petersburg fins a Palerm. Se'n deia "la república de les lletres". Una part substancial d'aquestes persones estaven unides per la seva creença en la raó, en l'educació i el progrés, així com en la possibilitat de millora de la condició humana en la seva totalitat. En poques paraules, estaven unides pels valors de la Il·lustració del segle XVIII. Segons el meu parer, aquesta és la forma més específica i duradora de l'herència europea.

El tercer aspecte va tenir més impacte en les vides dels europeus: un gran model urbà de millora social general basat en una economia comercial i industrial dinàmica, en l'educació, la cultura i la ideologia, així com, d'una manera no menys important, en un grup d'institucions modernes estructurat mitjançant el vocabulari de l'acció política col·lectiva.

El que vull destacar és que, en la mesura que aquests principis i institucions van ser globalitzats i democratitzats, van deixar de ser específics d'Europa. Això és obvi, però vull subratllar que aquestes tendències van crear forces tant d'unificació com de divisió a l'interior d'Europa. Els elements constructius bàsics de la política europea i, des de la fi de l'imperialisme colonial, de la política global, són els estats territorials centralment governats i administrats, que ens hem acostumat a dir-ne els Estats-nació. Els Estats-nació es van convertir en els suports més habituals de les identitats col·lectives. Per això, els presents esforços d'una UE en expansió impulsada per una força d'homogeneïtzació creixent i fins i tot estandardització, així com unificació, topen amb el problema que les persones no s'identifiquen amb models institucionals comuns o amb lleis institucionalitzades, sinó amb els trets distintius del seu Estat-nació de procedència. L'autodefinició dels europeus es dona majoritàriament en termes nacionals. Potser avui dia té lloc una nova identificació en la forma d'una religió fonamentalista reviscuda, però fins fa poc era impensable que l'adscripció religiosa com a font d'identitat superés el vincle amb un Estat-nació en concret. El catolicisme ha estat molt fort a Polònia i Irlanda perquè era polonès i irlandès, no perquè fos universal.

No obstant això, tot i que han existit aquestes tendències que, per dir-ho així, europeïzen Europa, la tendència històrica és una altra. Des del segle XVI fins a 1940, Europa ha seguit un procés de balcanització. Durant aquesta època es va donar la tendència al creixement de l'Estat territorial, a augmentar les dimensions dels Estats i a eliminar principats i unitats polítiques més petites. En cert sentit, el 1930 i el 1940 no quedaven més d'uns vint Estats a Europa, perquè alguns països que avui són considerats Estats, com Andorra, no existien durant aquesta època com a tals, excepte des del punt de vista filatèlic. Mentre que el 1930 Europa constava d'un nombre reduït d'Estats, avui dia hi ha almenys quaranta Estats o grups que aspiren a una existència estatal individual, sense comptar els territoris amb potencial separatista en alguns països tradicionalment unificats en l'Europa occidental, com el Regne Unit, Espanya, Bèlgica i Itàlia. Tots ells s'arroguen una identitat col·lectiva ètnica, lingüística, confessional o historicocultural separada i específica. Hi ha una tendència creixent a definir la pròpia identitat en contraposició amb el veí.

Aquest procés de creació d'ideologies nacionals acciona forces divisives, comparativament recents, en el món modern, de manera que la tendència del desenvolupament històric va en contra de la formació d'una identitat europea específica. Tanmateix, la globalització i els cinquanta anys de la Unió Europea estan començant a crear un sentit entre els ciutadans europeus, no d'identitat comuna, certament, però sí de major diferenciació respecte dels habitants d'al-

© Arxiu CCCB

Eric Hobsbawm (Alexandria, Egipte, 1917) es va formar a Viena i Berlín i és professor al Birkbeck College de la University of London i a The New School for Social Research de Nova York.

Donald Sassoon (El Caire, Egipte, 1946) es va formar a Itàlia i França i és professor d'Història Europea Comparada a la University of London.

tres regions. Per exemple, des del triomf de la ideologia neoliberal entre els governs, s'ha posat de manifest que Europa continua intentant mantenir-se fidel a una particular versió (o versions) del capitalisme social o del benestar, que no ha estat defensat de forma tan efectiva en cap altra part del món. No afirmo que aquí radiqui un sentit primari d'identitat dels europeus; no és pas així. Però sí que ha ajudat a crear un sentit de superioritat enfront de les masses de països més pobres que se senten atrets pel que ara veiem que és la nostra excepcional riquesa i el nostre elevat estàndard de vida. Així doncs, aquesta superioritat ha redundat en l'augment de la xenofòbia a Europa; fins i tot diria en una major presa de consciència de les diferències racials. Aquesta especificitat europea també contribueix a distingir les pròpies institucions i formes de vida de les dels països rics rivals, sobretot els Estats Units d'Amèrica. Aquest sentit de diferència s'ha intensificat en els últims anys per motius polítics i d'un altre tipus. D'altra banda, és massa aviat per predir l'efecte que tindrà en l'experiència europea l'auge d'Àsia com a nou centre econòmic del món.

En resum: Europa avui dia està més unificada i dividida que en el passat. Sobretot perquè, a causa de motius ideològics, s'expandeix cap a Europa oriental, és a dir, cap a països als quals la base tradicional de la unitat històrica en què es

va fundar Europa els és aliena. No obstant això i malgrat tot això, Europa ha fracassat a aconseguir una identitat plenament europea, que era part del projecte original i que, per dir-ho així, viu una existència fantasmal en l'intent de Brussel·les de mantenir institucions i celebracions de la cultura europea, i de convertir la Novena Simfonia de Beethoven en una melodia europea. No hi ha una cultura europea; només hi ha cultures locals o nacionals o cultures globalitzades.

Donald Sassoon: En el que és fonamental, estic d'acord amb Eric Hobsbawm sobre les contradiccions presents en el projecte europeu. Però la meua versió és una mica menys pessimista. Al cap i a la fi, el grau de convergència entre els països europeus durant els últims cinquanta anys ha estat molt sorprenent. Com era Europa fa cinquanta anys? Estava dividida entre Europa de l'Est, sota règims autoritaris d'esquerreres; Europa meridional, Espanya, Portugal i, d'alguna manera, Grècia, que es trobaven sota dictadures de dretes; i fins i tot en l'Europa democràtica s'apreciaven diferències profundes entre els de la costa nord del Mediterrani, com França o Itàlia, d'una banda, i les socialdemocràcies escandinaves, de l'altra. Així mateix, hi havia intenses diferències entre partits polítics rivals, sobretot comunistes a França i Itàlia, socialistes d'aparença radical en altres parts i, finalment, socialdemòcrates més moderats i compromesos amb la doctrina del benestar a Europa del nord. Des de llavors s'ha donat una convergència destacable. Per exemple, gairebé tothom subscriu la doctrina del capitalisme liberal i, amb algunes excepcions, una forma de capitalisme social. Una perspectiva de llarg abast ens mostra que Europa no tendeix inexorable-

ment a la unitat; tanmateix, ara està més unida que en qualsevol altre moment anterior des de temps immemorial.

Quin paper exerceix el procés d'integració econòmica? No ha fet un paper primari, com ho demostra el fet que el comunisme no va desaparèixer a causa dels buròcrates a Brussel·les. No obstant això, també és clar que la transformació europea ha estat tan complexa i important, que no podem explicar-la com a resultat d'un procés d'integració que, sense perjudici de la creació d'una identitat europea, va començar en realitat per motius molt més pragmàtics. Es tractava de tenir una política comuna d'acer i carbó i, com que aquesta política no era prou motivadora per als ciutadans, calia afegir-hi que, a més a més, s'estava construint Europa. Aquesta era la pretensió originària dels primers sis fundadors de la UE actual. Tota la construcció europea es basa en la desaparició de les fronteres, la qual cosa no impedeix que els Estats-nació puguin mantenir el monopoli sobre els aspectes més importants de la política econòmica, sobretot la política impositiva i la política social. Els ingressos i les despeses es troben de manera aclaparadora a les mans dels Estats-nació. Per això, la fidelitat de les persones als Estats-nació no es deu únicament a totes les coses que tenen en comú, incloent-hi uns sistemes burocràtic i educatiu centralitzats, sinó sobretot al fet que paguen els impostos a un govern que és el que ha de decidir com es gasta els diners i com aquestes despeses han d'afectar el benestar de la població.

La Constitució és el projecte més destacable per intentar donar una identitat a Europa, però no pel que s'hi deia. El seu tret més important és el seu nom. Es va anomenar a si mateixa "Constitució" precisament perquè el Tractat, que és el que era efectivament, el que feia era netejar la miriada de tractats que hi havia amb anterioritat. En dir-ne "Constitució", s'intentava emetre un senyal, però aquest senyal va fracassar. Els opositors van oferir justificacions disperses: n'hi havia que s'hi oposaven per motius xenòfobs, i d'altres temien que s'acabés amb l'Europa social.

Ens trobem en una situació en què hi ha una contradicció molt important entre les aspiracions populars i les dels governs. Les primeres defensen certament el capitalisme i l'economia de mercat, però dins uns límits que impossibiliten la realització del somni neoliberal. La narrativa politico-econòmica central dominant no sols a Europa sinó a tot el món és molt distinta: l'obstacle principal al creixement econòmic i a la prosperitat és la falta de flexibilitat que han infligit les institucions europees en el mercat. De manera que la paradoxa és que, per estar millor, hem de reduir el nivell de protecció. Però la ciutadania rebutja aquesta mesura desreguladora. Hi ha una discrepància entre el que diu la ciutadania europea i el que pensen els que escriuen a *The Economist* o *Financial Times*, per als quals el problema és que Europa no és prou flexible. Així, el que sembla unir els europeus no és la identitat, sinó l'acceptació del capitalisme social.

Per a la creació d'una identitat europea només disposem d'un únic precedent: la creació dels Estats-nació a partir de la destrucció de les lleialtats locals i regionals, convencent les persones que no se sentien espanyoles, italianes, angleses o franceses perquè acceptessin formar part d'una mateixa nació. Aquest procés es va realitzar des de dalt.

Pel que fa a la política exterior, cal recordar que no cal tenir exèrcit per exercir una política exterior comuna. He intentat trobar elements que demostrin l'existència d'una política exterior comuna, i he arribat a la conclusió que no existeix. L'únic moment en què s'ha donat quelcom semblant va ser en el cas recent de Iugoslàvia, però cal no oblidar que la intervenció es va realitzar en conjunció amb els Estats Units, amb l'OTAN. En afers com els de l'Orient Mitjà i, en concret, el conflicte entre israelians i palestins, hi ha una política exterior comuna europea, però amb prou feines està articulada i és bastant ineficax.

Al cap i a la fi, no queden gaires elements comuns: l'Europa social està en perill i, a excepció de qüestions menors, no existeix realment una política exterior europea. Podem esmentar la cultura. He escrit un llibre sobre això, però la major part del llibre sosté que és molt poc el que els europeus tenen en comú, excepte un fet relatiu a la cultura popular: tots consumeixen cultura nord-americana. Quan els europeus es troben, poden parlar sobre els programes televisius que comparteixen, i gairebé tots els programes són americans; alguns molt bons, per cert. He examinat les cançons més escoltades en alguns països europeus. Si observem els grups i els temes més escoltats a Finlàndia, Hongria, Itàlia o França, veiem que les úniques que surten a totes les llistes solen ser americanes i, en menys proporció, britàniques. La cultura popular, si és transnacional, és americana, i si és local, el seu origen és local, no europeu. De manera que gran part de la cultura que uneix la gent no procedeix d'Europa. Crec que hi ha una raó molt bona que ho explica: la cultura popular americana és millor perquè el mercat americà de la cultura no és nacional, sinó que té una naturalesa híbrida. Una altra cosa és l'alta cultura. Aquí hi trobem els europeus, defensant Bach i Beethoven.

Eric Hobsbawm: Em sembla que en algunes qüestions sóc una mica més optimista que Donald Sassoon, perquè crec que hi ha algunes institucions a Europa que han posat en marxa un procés que continua en acció. Europa no s'ha convertit mai en un Estat, no posseeix un poder executiu ni legislatiu. N'hi ha prou de comprovar que ningú no es pren seriosament el Parlament Europeu, ni tan sols els *lobbys*, que no van a Estrasburg, sinó a Brussel·les. Però sí que té una Cort Suprema, de manera que hi ha un poder judicial. Per raons que no puc entendre i que es van desenvolupar durant la dècada dels anys setanta del segle passat, s'accepta que aquest tribunal sigui, en alguns assumptes importants, una instància superior a les lleis locals, a excepció del Regne Unit, que no va signar el tractat corresponent. Això significa que Europa es va desenvolupar en la direcció que De Gaulle va predir, *l'Europe des patries* (l'Europa de les pàtries), la qual cosa comporta l'inconvenient que hi ha algunes pàtries que, per dir-ho d'alguna manera, són més iguals que d'altres. De fet, la meitat de la població europea viu en cinc països, i la resta s'està balcanitzant. Així doncs, és previsible que en el futur es doni una tensió creixent al si d'Europa, provocada per l'augment de la població en els grans països. Això, més que solucionar els problemes, els complica. A mesura que augmenti la balcanització, el pro-

blema s'agreuja. Ara hi ha més països balcànics que quan es parlava de la balcanització. En general, aquesta és la tendència, però l'anàlisi no és encara prou clara.

El problema sobre el futur de la UE té a veure amb la democratització dels seus processos. Sempre hi ha hagut dèficit democràtic en la construcció europea. Europa va ser construïda des de dalt i eficaçment, malgrat que els ciutadans no se la prenien seriosament perquè creien que es tractava exclusivament d'una unió comercial i aranzelària. L'anomenada Constitució es ven als Estats intentant comptar el menys possible amb els ciutadans, perquè, quan se'ls consulta, hi ha moltes probabilitats que hi votin en contra.

A què es deu, doncs, l'entusiasme genuí en alguns països per Europa? Crec que les raons són locals. Per exemple, en el cas d'Espanya, durant el període franquista hi havia un entusiasme genuí, perquè Europa representava una forma de modernització diferent de la defensada per l'Opus Dei i altres grups: si es volia ser un país modern, calia estar amb els països europeus. Aleshores Espanya estava passant per un important procés d'industrialització i canvi, i era comprensible el seu interès a Europa. En el cas d'Itàlia, per exemple, l'entusiasme europeista era una altra manera d'expressar la desil·lusió respecte del propi govern.

Donald Sassoon: Voldria referir-me a allò que Eric Hobsbawm ha afirmat sobre Europa com un conjunt que ha actuat en termes d'exclusió. Aquesta lògica exclusivista pressuposa que el que anomenem Europa és més civilitzat, és quelcom que forma part d'un nivell superior. El filòsof eslovè Slavoj Žižek explicava una història sobre l'antiga Iugoslàvia: Durant diverses generacions, els serbis deien: "Nosaltres som europeus i defensem Europa dels otomans, dels turcs, dels musulmans". Per la seva banda, els croats sostenien que eren ells els que defensaven Europa de l'obscurantisme dels serbis. I els eslovens deien que eren ells els que defensaven Europa enfront de la desintegració balcànica. I els austríacs deien que ells eren el veritable baluard d'Europa. Els alemanys, per la seva banda, si estenem la història, defensem Europa de la barbàrie eslava i polonesa. Els polonesos la defensem dels russos. I Espanya la defensa dels africans. Etcètera. Els únics que no defensem res són els britànics, perquè es limiten a dir que ells no són Europa, que Europa és quelcom que és a l'altre costat del Canal de la Mànega i que, a més a més, és un desastre. El que aquesta història mostra és que Europa ha estat utilitzada per dividir els europeus.

Sobre l'anomenat dèficit democràtic, subscriu l'afirmació d'Eric Hobsbawm que la construcció europea procedeix de dalt. Aquest dèficit s'evidencia amb motiu de les eleccions europees, el nombre de votants de les quals es redueix gradualment. Alguns interpreten aquest declivi com una seriosa amenaça a la democràcia, perquè l'abstencionisme possibilita que els partits xenòfobs guanyin poder i s'estabilitzin, defensant una idea d'Europa que, segons el meu parer, és incorrecta.

Eric Hobsbawm: Em sembla necessari destacar que la situació actual d'Europa difereix considerablement de la que es donava en el segle XX. En els seus orígens, el projecte euro-

Per a Sassoon, la construcció de l'Europa social es basa en el fet que tots els països han desenvolupat algun tipus d'Estat de Benestar. L'historiador considera que s'ha de defensar la idea de protecció social per oposició al somni neoliberal. A la imatge, manifestació de treballadors de tot Europa a Brussel·les, el març de 1997, en suport a una vaga de la Renault contra la deslocalització.

peista perseguia convertir la totalitat d'Europa en un lloc en què no hi hagués guerra. L'entesa francogermànica era en el nucli d'aquesta idea. Aquest objectiu s'ha realitzat. Avui dia és inconcebible que pugui haver-hi una guerra entre grans països europeus.

Però això no significa que les relacions siguin gaire bones. Per exemple, tinc motius per creure que la raó principal per la qual els anglesos mantenen les armes nuclears com a forces dissuasòries, tot i l'enorme despesa que això suposa, és el fet que, si els anglesos detenen el seu programa nuclear, l'única potència nuclear europea seria França. Això no significa que els anglesos i els francesos lluitaran, però posa de manifest les dificultats de les relacions entre els Estats a l'interior d'Europa. D'altra banda, però, cal destacar el fet que s'ha aconseguit una sòlida estabilitat.

Estic d'acord amb Donald Sassoon que els veritables perills a què cal enfrontar-se es refereixen al fet que les institucions vigents no sembla que siguin les més efectives per resoldre els problemes del segle XXI, d'una banda, i a l'auge de la xenofòbia en països que tradicionalment no han estat xenòfobs, com Itàlia o Escandinàvia, de l'altra.

Donald Sassoon: La construcció de l'Europa social es basa en el fet que tots els països europeus han desenvolupat algun

tipus d'Estat de benestar. Aquesta aposta política era el resultat d'una mena d'acord entre les diverses forces polítiques a cada país, sovint entre els cristianodemòcrates i l'esquerra. Així va ser en el cas d'Itàlia, Àustria, Alemanya, França i Gran Bretanya, on l'Estat social va ser desenvolupat pels laboristes i posteriorment acceptat durant les dècades dels cinquanta i els seixanta pels conservadors. Però era un tipus d'acord que anava més enllà de les forces polítiques i incloïa treballadors i capitalistes. Era com si els treballadors haguessin renunciat a sous equiparables als dels treballadors americans a canvi que l'Estat protegís la seva salut i les seves pensions. El cost de la salut i de les pensions es va socialitzar, de manera que va deixar de ser necessari que els sous fossin tan elevats.

Durant molts anys es va consolidar aquesta diferència entre els sous i les garanties socials a un costat i a l'altre de l'Atlàntic. Mentre això va durar, en el nivell nacional la situació es va mantenir, però a mesura que el món s'ha globalitzat i l'exportació s'ha convertit en una qüestió decisiva, les empreses han començat a comparar els avantatges que els ofereix cada país. La pregunta ara rellevant, i per a la qual ningú no té una resposta correcta, és si es pot mantenir l'Estat del benestar en un món en què cal competir amb indústries poderosíssimes com la xinesa o l'Índia. Per fortu-

Els conferenciant valoren que l'entusiasme europeista d'alguns països s'ha degut sobretot a factors locals, i que la idea d'Europa s'ha fet servir en termes d'exclusió enfront de realitats que es rebutjaven. A la imatge, el president francès, Charles de Gaulle, és rebut entusiàsticament als carrers de Gdansk durant la seva visita oficial a Polònia, el 1967.

na, els historiadors no hem d'oferir previsions de futur, sinó només explicar el passat.

Un assistent al debat: Tots dos han parlat d'avançar en el desenvolupament d'Europa. La solució, però, consisteix a mantenir el projecte d'Europa?

Eric Hobsbawm: La solució no consisteix a desenvolupar Europa en el sentit antic, és a dir, cap a una Europa unida o federal. Però és ben cert que Europa té problemes als quals hem de fer front tant si volem com si no. Som el mercat més gran i ens podem comparar amb els Estats Units. Probablement, també som els que posseïm la major acumulació de capital intel·lectual. Però també som els que veiem la nostra posició soscavada; no tant per la manufactura xinesa, sinó pel descobriment que la inversió en capital intel·lectual es dona també en països com la Xina o l'Índia. Per això, el pitjor perill per a Europa no és únicament la pèrdua de la indústria, sinó la dels sectors de serveis que han anat reemplaçant les indústries. Aquest és i serà un problema per a tot Europa. Per tant, no podem quedar-nos en el lloc en què som ara.

Donald Sassoon: El rerefons irònic de la pregunta consisteix a qüestionar la necessitat de deixar enrere les institucions i els acords presents, a favor d'una major unitat. Per respondre, he de deixar de banda la meua posició d'historiador i preguntar-me cap a quin món ens dirigim. Tothom té clar que només queda una gran potència i que la diferència entre el poder militar dels Estats Units i el de la resta del món és extraordinària. Aquest poder militar exporta i exportarà més idees que béns. N'hi ha prou de constatar que els americans són a l'avantguarda de gran part de la tecnologia *soft* que utilitzem en l'actualitat. Però, pot un país ser una potència militar i mantenir 300 milions de persones en un estàndard de vida excepcionalment elevat durant gaire temps? En l'altre pol hi ha la Xina, amb problemes, però també amb una capacitat competitiva destacable. En aquest món és important que els europeus es preguntin quin paper volen exercir en el futur. Penso que la idea de protecció social i la solidaritat que implica han de ser defensades per oposició al somni neoliberal. Europa s'oposa a la tortura. A Europa, formalment, no hi ha tortura, i un país, per ser acceptat com a europeu, ha d'haver abolit la pena de mort. Aquesta és una de les poques coses de les quals els europeus podem estar orgullosos. Europa ha demostrat que es pot ser ric, créixer i tenir una economia de mercat i al mateix temps tenir cura dels vells i dels malalts i tenir un sistema de justícia bastant decent. Això no està pas malament, i en tot cas està millor que el que feien els europeus fa cent anys.

Gabriel Jackson (entre el públic): Cada vegada que assisteixo a un debat sobre Europa, espero sentir alguna cosa sobre drets humans; per això em congratulo per aquestes últimes paraules. Després del que ha passat als Estats Units en els últims vuit anys, Europa és el lloc en el món on els drets humans i els drets civils continuen sent importants. No és aquesta una base suficient per mantenir i identificar Europa en el futur pròxim?

Eric Hobsbawm: És una bona base. Si és una base suficient, aquesta ja és una altra qüestió.

Una assistent al debat: En què consisteix l'imperialisme americà?

Donald Sassoon: Una de les conseqüències del creixement europeu és que la diferència de sous a un costat i a l'altre de l'Atlàntic ha desaparegut virtualment. No obstant això, la diferència es manté, perquè en certa manera les empreses americanes tenen el suport d'un únic govern, que al mateix temps està en condicions de recomanar a les empreses europees que no inverteixin a Iran, dictant així el model de desenvolupament a la resta del món. Si una empresa vol fer negocis als Estats Units, se la convida a tancar les seves sucursals a Iran, que, en comparació amb el mercat americà, són poc importants. Potser això no es pot considerar imperialisme clàssic, però no hi ha dubte que els Estats Units usen els seus formidables recursos. A més a més, no estan balcanitzats sinó units, la qual cosa els permet intervenir a les empreses de manera repetida. No hi ha cap sistema mundial que els impedeixi fer-ho, no hi ha contrapès a aquest tipus de poder. I, per aquest motiu, totes les empreses decidiran naturalment que és millor fer el que diuen els americans, tot i que a llarg termini podria ser una bona idea invertir a Iran i contribuir a reconduir la seva economia i la seva política cap a una visió més moderada que aquella de què ha fet gala en els últims anys.

Eric Hobsbawm: No hi ha dubte que els americans s'han establert no solament com el poder militar més important, sinó també com la potència econòmica dominant en la segona meitat del segle XX: crec que aquesta superioritat s'està debilitant. És cert que ara es manté gràcies a les enormes dimensions del mercat americà i la seva gran riquesa. Fins i tot es pot dir que aquesta situació continuarà, perquè, a diferència d'Europa, passi el que passi, els Estats Units continuaran sent el tercer estat més gran del món, després de la Xina i l'Índia. No obstant això, hi ha indicis d'un declivi relatiu nord-americà. En el futur, si els Estats Units es mostren incapaços de mantenir el seu domini sobre les polítiques d'altres països, hi ha la possibilitat que es converteixin en un estat mundial canalla. Només podem esperar que això no succeeixi. **M**

Notes

Són nombroses les obres d'Eric Hobsbawm traduïdes al castellà. Algunes d'elles són: *Naciones y nacionalismo desde 1780*, Crítica, 2007; *Entrevista sobre el siglo XXI*, Crítica, 2000; *Años interesantes: una vida en el siglo XX*, Crítica, 2003; *Política para una izquierda racional*, Crítica, 2000.

De l'obra de Donald Sassoon, s'han traduït al castellà *Cien años de socialismo*, Edhasa, 2001; i *Cultura: el patrimonio de los europeos*, Crítica, 2006.

D'on venim

La preservació d'un llegat històric

A on anem

Els nous usos dels espais industrials

© Pere Virgili

Són conjunts dinàmics que constitueixen un exemple singular i identitari dels processos d'industrialització de Catalunya. La recuperació d'aquest llegat requereix el desenvolupament de projectes imaginatius i personalitzats.

Colònies industrials, espais per treballar i viure

Text **Rosa Serra Rotés** Directora de Transversal Produccions Culturals

L'any 1855 es va promulgar la primera d'un seguit de lleis que concedien privilegis fiscals a les activitats empresarials que s'instal·lessin en zones rurals, un avantatge que, sumat a d'altres de tipus energètic, fiscal, social i polític, expliquen un dels fenòmens més singulars de la història de la industrialització de Catalunya. Les colònies industrials, nuclis de poblament situats en zones rurals, són un dels fenòmens més característics del procés d'industrialització de Catalunya, tant pel model industrial, empresarial i social que van desenvolupar com perquè han esdevingut un dels trets més singulars del paisatge de les conques fluvials del Ripollès, Osona, el Berguedà i el Bages.

A finals del segle XIX i començaments del XX aquesta part de la Catalunya central va deixar de ser rural: sense el desenvolupament d'aquesta colonització la industrialització no hauria estat possible –o com a mínim no hauria arribat fins al naixement del Ter i del Llobregat–; tampoc no hauria estat possible si els empresaris no haguessin planificat al costat de les fàbriques la construcció d'habitatges i serveis, donant naixement a les colònies. Es tracta d'un pro-

cés extraordinari, que va portar la indústria i la urbanització a l'interior del país i que va acostar els Pirineus a la Mediterrània a partir dels grans corredors urbans constituïts pels rius Ter i Llobregat.

Les colònies tèxtils –unes 75– són les més importants, nombroses i conegudes, i es localitzen al peu dels rius Llobregat i Ter i dels seus respectius afluents –Cardener, Calders, Anoia, Fresser i Brugent– perquè els seus fundadors van aprofitar l'aigua com a font d'energia gratuïta. De les colònies mineres, que abracen una extensa cronologia que va des de mitjan segle XIX fins a mitjan segle XX, en destaquen les “carboneres” de Sant Corneli, Sant Josep i la Consolació (Cercs, Berguedà), Ogassa (Surroca, Ripollès) i les de la vall de Peguera (Figols, Berguedà); la colònia minera desenvolupada al costat de les mines de plom de Bellmunt del Priorat i les alçades a la conca potàssica del Bages i, més concretament, als termes municipals de Cardona, Súria, Balsareny i Sallent, són més modernes.

La Farga Lacambra (les Masies de Voltregà, Osona) és l'exemple més destacat quant a metal·lúrgiques; a finals del

segle XIX i al peu de l'Ebre es va començar a construir la gran colònia de l'empresa electroquímica de Flix (Ribera d'Ebre), al mateix temps que al peu del Llobregat, al seu pas pel terme municipal de Berga, l'empresa química Sociedad Española de Carburos Metálicos iniciava les obres de la fàbrica i la seva petita colònia. Més discretes són les cimeteres, com ara la del Clot del Moro (Castellar de n'Hug) o la del Collet (Guardiola de Berguedà), gairebé del tot desapareguda. I no podem oblidar que l'objectiu de les lleis de colònies del segle XIX era transformar l'estructura agrària, augmentar la població de les zones rurals i crear una moderna indústria agroalimentària; a Catalunya destaquen la de Raimat (Lleida, Segrià), la de Casanova del Prat (Baix Llobregat) i la colònia Graugés (Avià, Berguedà). A les zones rurals, les colònies es construïen allà on l'empresari trobava matèries primeres rendibles d'explotar: minerals (carbó, galena, potassa, etc.) en el cas de les empreses mineres i metal·lúrgiques; pedra, en el cas de les cimeteres i les químiques; grans extensions de terra i aigua per regar, en el cas dels empresaris agrícoles, i aigua per transformar en font d'energia gratuïta, en el cas dels empresaris tèxtils. És lògic que els empresaris instal·lats en zones rurals intentessin aprofitar els avantatges d'una llei que, a més d'estalviar-los impostos, els donava representació pública, permís d'armes gratuït i permís per explotar pedres i fer forns d'obra, i que redimia els seus obrers de la prestació del servei militar. Amb tot, del total de 142 colònies industrials que van obtenir els beneficis de la llei de 1868 a tot Espanya, només 35 eren catalanes; d'aquestes, el percentatge més alt correspon a les tèxtils (18), seguides de les agrícoles (10), les papereres (2) i les mineres (2).

Els industrials van espavilar-se per pal·liar els costos de la construcció de la colònia. A mitjan segle XIX, en plena construcció de l'Estat liberal, el procediment legal per a la tramitació de concessions d'aigües destinades a usos industrials estava regulat jurídicament per la Llei d'Aigües de 1866, que eximia del pagament de la contribució industrial durant un període de deu anys. Un cop finalitzat aquest període, iniciaven la tramitació de l'expedient de colònia i, d'aquesta manera, els industrials tèxtils intentaven evitar el pagament de la contribució industrial per un període de 25 anys com a mínim. Les colònies creixien i es desenvolupaven, i fins i tot es van fundar al peu dels rius, quan ja tothom tenia clar –i ha quedat demostrat– que l'aigua era insuficient per garantir els ritmes de producció que la indústria requeria, fins i tot a finals del segle XIX.

Al peu dels rius, els industrials tèxtils hi van trobar, a més de l'energia gratuïta, mà d'obra barata amb ganes de treballar, menys disciplinada del que inicialment pensaven, però que, a còpia de control, paternalisme, *Rerum novarum*, serveis i anys, van aconseguir domar. També hi van trobar terrenys barats, molt barats, amb abundant matèria primera i mà d'obra disponible i especialitzada, com ara picapedrers, paletes, manobres, fusters, guixaires, o calcinaires, procedent dels mil i un oficis relacionats amb la construcció al món rural. Així mateix, hi van trobar xarxes ferroviàries dissenyades, en construcció o ja en marxa, que pujaven riu

amunt fins a les conques mineres de Sant Joan de les Abadesses-Ogassa i fins a la de Berga-Figols, sens cap mena de dubte les més importants del país, les que havien de proporcionar carbó quan, massa sovint, arribava l'estiatge i les temporades de secada. I encara més: hi troben independència i àmplies oportunitats d'exercir competències, protagonisme i poder. Els fabricants de colònia són “els amos”, a la colònia, al cap del municipi i a la comarca. Ho són quan s'instal·len, ho són quan la colònia creix i ho són especialment durant el llarg període del franquisme.

Si el sistema no hagués funcionat, les colònies tèxtils, la totalitat de colònies industrials, haurien mort aviat, i el sistema no s'hauria generalitzat. Malgrat les inversions constants en la construcció d'habitatges i serveis, en infraestructures, en personal de colònia, en transport per cobrir el llarg trajecte entre la colònia i Barcelona, a les quals s'ha de sumar les inversions pròpies de qualsevol activitat industrial, els industrials de colònia obtenen beneficis econòmics, pau social i protagonisme industrial. Els treballadors, milers i milers de persones anònimes, fins a quatre i cinc generacions, han trobat a les colònies un lloc de treball, habitatges i serveis, i per tant un lloc per viure.

Laboratori d'experimentació urbana i arquitectònica

Les colònies són conjunts dinàmics, que es transformen al llarg dels seus 150 anys de vida: les fàbriques s'amplien, incorporen més màquines i més modernes; els treballadors s'adapten al sistema o l'abandonen; la colònia va creixent en nombre d'habitatges i serveis. Esdevenen nuclis urbans enmig d'un paisatge rural i constitueixen un nou model d'urbanització del territori totalment innovador i que trenca amb el que fins aleshores s'ha desenvolupat a les comarques interiors de Catalunya.

Les colònies constitueixen un exemple singular i identitari del procés d'industrialització de Catalunya perquè la urbanització de les valls mitjanes i altes del Ter i del Llobregat es deu, molt més que al creixement de pobles i viles, a la construcció d'aquests nous espais industrials que, al seu torn, impulsen el creixement dels nuclis existents. Com s'explica, si no, el creixement demogràfic i urbanístic de Sant Joan de les Abadesses, Ripoll, Manlleu, Torelló, Roda de Ter, Cercs, Gironella, Puig-reig, Sallent, Cardona, Súria o Manresa? I la construcció de carreteres i trens que uneixen aquests pobles i aquestes colònies?

Tot i que ja hem dit que no hi ha dues colònies iguals, es pot identificar la colònia genèrica i classificar els seus edificis i espais inserits en una trama urbana més o menys complexa de carrers i places, segons la seva funcionalitat:

- Espais productius: edificis industrials (fàbrica, tallers, oficines i magatzems) i infraestructures energètiques (resclosa, canal, turbines, màquina de vapor i central elèctrica).

- Espais de residència i de serveis que formen el cor i l'essència de la colònia obrera: habitatges per als treballadors i els encarregats, equipaments per a serveis (botigues, cafè, teatre, cinema, forn de pa, escola, guarderia, convent, farmaciola-dispensari, horts, corrals, galliners, jardins, camps de conreu, baixador o estació de tren, zona esportiva, etc.).

© Pere Virgili

La Colònia Soldevila de Balsareny (Bages), construïda el 1897 en un complex industrial avui sense activitat. En pàgines anteriors, Ametlla de Merola (Berguedà), nucli originat en una petita fàbrica tèxtil, en la qual van arribar a treballar 800 persones durant la segona meitat del segle XIX. És una de les primeres colònies industrials de Catalunya. En pàgines següents, el polígon industrial Can Roca de Martorelles.

-Espais de domini, la torre del propietari, l'església i la muralla; en definitiva, les construccions simbòliques.

Segons el nombre de construccions de la colònia obrera i l'existència o no d'edificis simbòlics, les colònies es poden classificar en tres categories morfològiques: la colònia bàsica, que moltes vegades no identifiquem com a colònia sinó com una fàbrica de riu o com un nucli industrial amb habitatges, però que, situada cronològicament entre 1855 i 1936, funcionaria com un nucli industrial en zona rural i sota el model del control social; la colònia desenvolupada, amb serveis, i la colònia evolucionada, amb els edificis simbòlics.

I, és clar, encara que en definitiva la colònia és un nucli urbà en construcció, el model tampoc no és el poble ni la ciutat. A les colònies qui decideix quan i com s'ha de créixer, què i com s'ha de construir, no són els poders públics, ni els tècnics municipals, ni els plans urbanístics, ni les lleis del mercat; és el propietari, que ho fa en funció d'una munió de paràmetres: els objectius empresarials, l'espai disponible, el pressupost, l'afany de protagonisme, la sensibilitat social i, fins i tot, la seva sensibilitat estètica. Paràmetres que s'apliquen de manera diferent segons l'època i, fins i tot, la funció que l'edifici o espai ha de complir.

Així, per exemple, en la construcció d'espais productius s'imposen el sentit pràctic i el criteri de màxima productivitat, per a la qual cosa les obres s'encarreguen a enginyers industrials. Per a la construcció d'habitatges, tot i les variades tipologies existents i els diversos nivells de qualitat, l'obra s'encomana als mestres d'obra locals, que també dirigiran les obres de construcció dels edificis de serveis. Per als arquitectes es reserven els projectes simbòlics, esglésies i torres, on podem trobar una àmplia gamma d'estils historiciques directament relacionats amb el pressupost adjudicat, la categoria del professional i el gust del propietari.

L'arquitectura industrial és avui un patrimoni emergent a tot Europa per tal com es considera que és el patrimoni arquitectònic més rellevant i identitari de la societat indus-

trial que va néixer a mitjan segle XVIII i que va morir a l'últim terç del segle XX en mans de les noves tecnologies i de la societat de la informació.

Si comparem les colònies catalanes amb les grans colònies construïdes a Europa, des de les mítiques New Lanark a Escòcia fins als grans exemples d'Itàlia, Gran Bretanya, Suècia, França, Polònia o els Estats Units, totes les catalanes, qualsevol que sigui la tipologia, es mostren simples, austeres, petites i fins i tot recents. Amb tot, constitueixen una part del nostre patrimoni històric, arquitectònic i urbanístic i destaquen, com en cap altre lloc del món, per la diversitat i la gran concentració geogràfica.

El sistema de colònia, en si mateix tancat, es va obrir com gairebé tot al nostre país als anys seixanta. I de l'obertura es va passar molt ràpidament a la crisi, que va arribar a finals dels anys setanta i es va allargar fins als vuitanta. Una darre l'altra, les fàbriques de les colònies van tancar, com ho han fet les fàbriques tèxtils de les ciutats i les mines i les empreses metal·lúrgiques. Quan es va tancar la fàbrica, es va tancar també bona part dels serveis i les colònies van entrar en un profund període de crisi i abandonament.

Val la pena recordar que estem parlant de conjunts que neixen, creixen i es desenvolupen a ritmes diferents i al mateix temps al ritme que marquen els últims 150 anys d'història de Catalunya. La diversitat és tan gran que fins i tot les colònies que han mort i les que es resisteixen a morir ho fan de manera distinta. El futur tampoc no pot ser igual per a totes. Ara que els plans directors ja han marcat el camí, calen projectes imaginatius, personalitzats; apostes decidides assentades sobre el reconeixement creixent dels valors històrics, culturals, urbanístics i patrimonials d'un llegat que, en molts casos, ja ha iniciat un profund procés de recuperació: noves oportunitats i vocacions en el camp de la indústria, en la potenciació de l'espai residencial; solucions mixtes de respectuosa convivència entre l'espai productiu i el residencial, o de turisme cultural i patrimonial. **M**

Les architectures industrials i d'infraestructures actuals es podran transformar i integrar si tenen les mateixes qualitats que han fet que els edificis històrics siguin reutilitzables per a altres usos.

Un futur obert per als grans equipaments

Text **Josep Maria Montaner** Catedràtic de Composició Arquitectònica de l'ETSAB

La pregunta prospectiva de quin serà el patrimoni industrial que es valorarà en el futur desperta qüestions força interessants: des del valor de la història i del patrimoni fins al fenomen contemporani de la conservació de l'arquitectura industrial. Quina arquitectura industrial es valorarà i es conservarà en el futur? Creixeran tant les ciutats que els polígons industrials d'avui seran absorbits? I quan això succeeixi, com es podran transformar per a nous usos? En el fons, hi ha dues qüestions prèvies de resposta complexa: quina és avui la indústria a Barcelona i què entenem actualment per patrimoni.

El primer raonament pertinent l'aporta l'arquitecte Rem Koolhaas en interpretar que l'interval entre el present i el que conservem disminueix continuament. En el límit, avui ja estariem preveient què –del que es construeix– esdevé patrimoni històric. Per a Rem Koolhaas, la relació del present amb la història és el tema clau de l'arquitectura del futur, i els seus projectes recents, com la remodelació del LACMA de Los Angeles i de l'Hermitage a Sant Petersburg, s'han plantejat com a intervencions que parteixen de l'èmfasi en els estrats existents. La idea de conservació del patrimoni és una part essencial de la modernitat; és la que li dona sentit.

En aquest procés de l'aproximació temporal del patrimoni, el fenomen clau ha estat la creació del DOCOMOMO amb el seu plantejament reivindicatiu que l'arquitectura moderna és també un patrimoni a conservar. Aquest moviment, nascut a Holanda per defensar architectures amenaçades a Holanda i obres concretes d'Alvar Aalto, Le Corbusier, Konstantin Melnikov i d'altres mestres moderns, s'ha anat estenent per tot el món, amb una forta presència a països com el Brasil. No solament s'ha anat estenent en l'espai, sinó que també ho ha fet en el temps: si es defensen obres modernes fins als anys seixanta, per què no també defensar obres postmodernes i actuals de gran valor si aquestes estan amenaçades? Per tant, les activitats del DOCOMOMO han aguditzat aquesta disminució progressiva de la distància entre el que es conserva i el present. I això s'ha aconseguit malgrat els greus problemes de conservació que té l'arquitectura moderna: construcció lleugera i fràgil, mal resolta per resistir a l'aigua i la neu, en la qual s'han emprat mit-

jans tècnics que encara no estaven prou experimentats, a vegades massa definida funcionalment i sempre basada en l'orgull d'una modernitat que no tolera la decrepitud.

A aquesta aproximació entre el temps present i la conservació del patrimoni hi contribueix el fet que l'obsolescència dels edificis arriba cada cop més aviat: es construeix amb la previsió de menys temps de vida dels edificis i els canvis de propietat i d'usos es fan a una velocitat més vertiginosa.

Cada cop hi ha casos més diversos i paradoxals de conservació d'un patrimoni recent. Trobem, en primer lloc, els exemples de reconstrucció historicista de centres històrics, com el cas de la ciutat alemanya de Dresde, bombardejada al final de la Segona Guerra Mundial; una reconstrucció que tot just ha culminat en el canvi de segle, en la qual s'han refet fins i tot peces emblemàtiques del barroc com la Sala Verda, i que avui ja és un patrimoni d'altíssima protecció per al qual es rebutja qualsevol alteració moderna, és a dir, del mateix temps que la reconstrucció. La paradoxa la crea la invenció de la història i de les tradicions: monuments falsos que ocupen el lloc dels que van desaparèixer.

Un altre cas, ben pròxim, és el de la Sagrada Família d'Antoni Gaudí, inacabada, realitzada amb mitjans contemporanis, però projectada fa més de cent anys. El que hi predomina és l'aura i el mite del seu autor. És com el cas, recentment culminat, de la construcció de l'església de Firmini a França, projectada per Le Corbusier i que no s'ha via realitzat fins ara. Es construeix ara una obra projectada fa cinquanta anys, un projecte d'avantguarda que, un cop acabat, ja és patrimoni defensat pel DOCOMOMO.

Els casos d'intervenció a l'arquitectura moderna quan canvia d'ús són ben diversos. Per exemple, l'antiga fàbrica Martini & Rossi, als afores de Madrid, projectada el 1958 per Jaime Ferrater, ha estat reconvertida, seguint un estricte llenguatge racionalista, en la seu i *showroom* de l'empresa de mobiliari urbà JC Decaux, segons un projecte de Carlos Ferrater. Per tant, en aquest cas el canvi d'ús i la transformació arquitectònica s'han fet d'una manera gairebé natural. Una vegada aclarit que la intervenció en el patrimoni s'acosta cada cop més a l'actualitat i que cada vegada els edificis duren menys temps, podem plantejar el supòsit de quina

arquitectura industrial contemporània serà patrimoni en un futur proper. Ben segur que ho serà aquella més ben construïda, amb més possibilitats d'ús flexible i transformacions, més ben dissenyada, més ben situada i comunicada, i més ben integrada en un context i en un medi ambient sanejat i amb un bon paisatge. I el que és vital, es podran transformar aquelles zones industrials amb un bon espai públic i una bona estructura urbana, que articulin els diversos edificis del polígon industrial i que constitueixin un bon sistema de relacions entre les naus.

Una resposta més restringida ens portaria als premis Bonaplata, en l'apartat dedicat a reconèixer la millor arquitectura industrial de nova planta a Catalunya. Recordem premis atorgats a caves, a nous centres de comunicacions per satèl·lit, a fàbriques i *showrooms*, a centres de reciclatge i plantes incineradores, a empreses d'automòbils, a laboratoris i a centres de recerca. I recordem les obres industrials que han realitzat equips d'arquitectes ben representatius, com Carlos Ferrater amb el Parc Tecnològic de l'IMPIVA a Castelló (1993-1995) i la nova seu de FISERSA (1998) a Figueres; Alfons Soldevila i la sèrie de cobertes que ha projectat per a cotxeres, com les d'Horta (2000), o per a caves, com les d'Alella (1995-2000); Clotet, Paricio i Associats i les seus de la firma Simon, com els magatzems a Canovelles (1987-1988); Jaume Bach i Gabriel Mora, autors del centre operatiu de Rubí dels Ferrocarrils de la Generalitat (1995); Alonso y Balaguer i les noves obres per a la SEAT, com l'edifici corporatiu a Abrera (2003-2006) i el projecte de Centre de Disseny a Martorell (2004) o el Parc Empresarial que han projectat a Viladecans (2004-2007); o els cellers que han realitzat els arquitectes olotins de RCR (Aranda, Pigem, Vilalta), com els Bell·lloc a Palamós (2005-2007).

Quins usos podrà tenir en el futur el magnífic i immens centre industrial Gec Alsthom a Santa Perpètua de Mogoda, de Master S.A. de Ingeniería y Arquitectura i de Chico, Marco i Theilacker, arquitectes associats, realitzat entre 1992 i 1994 i Premi Bonaplata 1994? No té ja un alt valor patrimonial la intervenció d'Oscar Tusquets a la colònia Güell? En aquest cas, tal com succeeix en el Palau de la Música de Barcelona, la intervenció contemporània revifa el patrimoni, però ella mateixa té també valor patrimonial. En el futur, de quina manera es podran integrar els sistemes dels polígons industrials, dels parcs tecnològics, científics i de negocis, si en canvien els usos? Quines transformacions serien adients per a nous usos com a centres comercials i llocs d'oci, tallers de creació o centres de recerca?

Les architectures industrials i d'infraestructures actuals es podran transformar i integrar si tenen les mateixes qualitats que han fet que els edificis industrials històrics siguin fàcilment utilitzables per a altres usos: estructura espacial i constructiva clara, possibilitat de creixement i transformació, bona relació amb les xarxes d'energia i transport, estructura morfològica de sistema.

De fet, aquests centres suburbans industrials avui ja són un bon lloc per a discoteques i llocs d'oci. Fins i tot s'hi podria plantejar un ús intensiu: fàbriques de dia i llocs d'oci de nit. Les màquines i ordinadors treballant de dia, les ins-

tal·lacions i la il·luminació artificial convertides en llocs d'espectacle i actuacions de nit. També és lògic que aquestes àrees industrials, com el Parc Tecnològic del Vallès, estiguin a prop de les universitats. En el futur pot anar-se produint una simbiosi entre indústries i centres de recerca universitaris. I, lògicament, els conjunts industrials –antics i nous– s'aniran convertint cada cop més en centres per a les tecnologies de la informació i la comunicació.

Una altra possibilitat és potenciar que els usos dels polígons industrials es vagin fent cada cop més complexos i que es dediquin també a centres de disseny i agències de publicitat, a tallers d'artesans i d'artistes (tant en format convencional com amb noves tecnologies), a estudis de cine i indústries audiovisuals.

Unes transformacions que no ens han de sorprendre gens, ja que fa temps que estem acostumats a veure antigues fàbriques i colònies industrials convertides en oficines i ajuntaments, estudis d'artistes, dissenyadors, arquitectes i

els dos prismes de vidre que servien per a les oficines i per al *showroom*: els interessos de l'especulació immobiliària, tot i mantenir el volum, han malmès totalment el llenguatge, la materialitat i la lleugeresa de l'arquitectura racionalista que existia.

En canvi, en algunes ciutats portuàries, com Hèlsinki, Rotterdam o Seattle, conjunts industrials d'un cert anonimat s'han convertit, amb una mentalitat ben operativa, sense mitificacions, en centres artístics i universitaris (Hèlsinki), en centres d'art (Rotterdam) o en el parc del Gas (Seattle).

Qui decideix sobre el patrimoni del futur?

I si avui també incloem en el patrimoni industrial els molins, les pedreres, les mines, les salines, els cellers i les caves, les centrals elèctriques, els ponts, les estacions de ferrocarril, els magatzems portuaris, les cotxeres i altres edificis infraestructurals, és de suposar que en el futur també s'inclouran en el patrimoni industrial els ponts contemporanis, les noves estacions, els aeroports o les torres de telecomunicacions, en el cas que quedin obsolets o canviïn d'us. En aquest sentit, podríem considerar patrimonials, per a un futur que ja és present, el pont projectat per Santiago Calatrava al carrer Bac de Roda o la torre de Collserola de Norman Foster.

El fet del valor patrimonial que algunes d'aquestes edificacions assoleixen immediatament fa pensar. Són emblemàtiques per la seva qualitat, pels seus valors simbòlics o perquè són equipaments del poder? Hi ha casos inquietants, com el d'elements que han deixat de ser útils immediatament, com la torre de telecomunicacions de Montjuïc de Santiago Calatrava, que no està operativa, o la pèrgola fotovoltaica del Fòrum, d'Elies Torres Tur i José Antonio Martínez Lapeña, que va servir com a anunci del Fòrum Barcelona 2004, però que mai no ha estat connectada. No serveixen de res, però no s'enderroquen. De fet, part del conjunt del Fòrum 2004 planteja, sense una utilitat explícita, un cas extremadament paradoxal: no solament ha quedat una arquitectura inútil, com l'edifici Fòrum, sinó que ja es va plantejar de bon principi com a nova intervenció que convertia les preexistències infraestructurals de les tèrmiques i incineradores en estructures patrimonials de dubtós interès, però amb l'objectiu de mantenir visible la seva funcionalitat dins de la maquinària urbana.

En qualsevol cas, els usos canvien sovint i els contenidors, per la seva situació o pel seu interès arquitectònic, siguin de l'època que siguin, poden adaptar-se a les noves activitats. Un procés que serà millor en la mesura que se sàpiga escollir bé els monuments a mantenir –vegeu la hipoteca que ha significat conservar el Palau Nacional com a seu del MNAC o les despeses que comporta mantenir l'edifici Fòrum en funcionament. I serà millor com més ens dediquem a refer les ciutats per dins i menys hàgim de recórrer a consumir les reserves de territori. Per això, el futur autèntic té, en el fons, un cor antic i eclèctic; i el que és més important: conceptualitzar-lo és la missió de les futures generacions. **M**

“Hi ha casos inquietants, a data d'avui la torre de comunicacions de Calatrava no està operativa i la pèrgola fotovoltaica del Fòrum mai no ha estat connectada”.

fotoàgrafs, *showrooms* d'empreses de disseny, centres administratius, cívics i culturals, escoles i universitats, poliesportius i colònies de segona residència.

I, de fet, en cada moment de transformació, les renovacions dels nous centres industrials s'han fet en dues direccions: colonitzant nous sòls pròxims als nuclis urbans i reciclant els vells emplaçaments industrials. És a dir, nous parcs tecnològics exiliats a les perifèries o el retorn a la ciutat, com el 22@ a Barcelona. I aquest és un procés dual que s'anirà produint i que, en el futur, portarà a reutilitzar els polígons avui perifèrics i demà incorporats a estructures urbanes. De fet, ja se segueix fa temps una evolució territorial en la qual les grans fàbriques instal·lades a Barcelona i al Barcelonès, que han deixat de ser la ciutat i la comarca eminentment industrials que eren, com la SEAT o la Maquinista Terrestre y Marítima, s'han anat desplaçant de la ciutat vers la regió metropolitana, a vegades amb el mateix nom (encara que amb diferents accionistes), com la SEAT, a vegades amb un nou nom, com la Gec Alsthom, antiga Maquinista.

De tota manera, les intervencions en el teixit del Poblenou, seguint el pla 22@, ens mostren les dificultats per reconvertir els teixits industrials i obrers per a nous usos contemporanis de les empreses de l'ensenyament, la telefonia o la informació. No és un procés que es pugui fer de manera immediata i no és lícit que, per afavorir la força dels interessos immobiliaris, es vagin desplaçant empreses i treballadors preexistents, que s'expulsi brutalment en comptes de saber superposar i sumar.

També s'han demostrat les dificultats legals per aconseguir intervenir acuradament en el patrimoni industrial recent, com en el cas de la fàbrica SEAT a la plaça Cerdà, amb

Governar els nous espais: entre l'àmbit local i l'àmbit global

Text **Daniel Innerarity** Professor de Filosofia. Universitat de Saragossa
Fotos **Albert Armengol**

L'espai no és un mer receptacle de les accions dels éssers humans, sinó allò que sorgeix entre ells mitjançant la seva acció. Cada societat produeix el seu espai característic. A les societats actuals l'espai s'ha convertit en una realitat fluida, plural i dinàmica; s'ha tornat simbòlic, cosa que permet configuracions més flexibles que quan els espais estaven sota la pretensió de monopoli exclusiu. Aquestes transformacions exigeixen una nova manera de pensar el govern, fonamentat en quatre operacions especialment aplicables al cas de les administracions locals: representar, acostar, barrejar i cooperar. Són els principals desafiaments d'un lideratge territorial al qual competeix mantenir una proximitat especial amb els ciutadans, possibilitar el mestissatge social que s'ha realitzat a la ciutat i exercir una forma de poder compartit que és especialment important als actuals espais d'interdependència.

“Les polítiques del territori tenen ara l’oportunitat de beneficiar-se d’uns processos que alliberen els espais polítics de les antigues configuracions homogènies i fan possible un nou pluralisme territorial”.

Els éssers humans no solament fan la seva història, sinó també la seva pròpia geografia (Giddens, *The Consequences of Modernity*. Oxford, 1990, 88; Werlen, *Sozialgeographie alltäglicher Regionalisierung*, Stuttgart, 1995); donen un sentit a l’espai. L’espai no és el receptacle de les nostres accions, sinó el que sorgeix entre nosaltres mitjançant la nostra acció, de manera que cada societat produeix el seu propi tipus d’espai. Proposo analitzar aquests nous espais socials des de cinc vinyetes que donen, al meu parer, una idea suficient de les seves transformacions actuals: la virtualització del territori; la feblesa dels llocs; la relació entre l’àmbit local i l’àmbit global; la societat sense centre; i el món sense rodalies. Sona una mica dramàtic això que ja no hi ha ni territoris, ni llocs, ni centres, ni rodalies, però és una manera de dir que tots aquests conceptes s’han de definir d’una altra manera, més plural i menys determinista, si és que es vol entendre correctament la nova relació entre l’àmbit local i l’àmbit global.

La virtualització del territori

Encara que s’afirmi amb to solemne el principi de territorialitat, l’espai polític està sotmès actualment a una gran incertesa (Badie, *Le fin de territoires*, 1995; Innerarity, *La transformación de la política*, 2003). Circuits financers, intercanvis comercials, difusió d’ones i imatges, migració de persones, solidaritats religioses, culturals o lingüístiques sembla que pesen més que mai en la fràgil cartografia del món. Probablement és exagerat parlar de la fi dels territoris, però no hi ha dubte que la gravetat de l’espai nacional ha cedit el pas a una territorialitat difusa, ambigua i versàtil. L’escena mundial acull precisament ara un conjunt d’estratègies polítiques, econòmiques i socials que contradiuen el principi de territorialitat. Les lògiques de la mobilitat s’imposen en general sobre les de la territorialització.

Una reducció de l’espai al sòl o al territori no pot prendre en consideració les molt variades referències a l’espai. La concepció naturalista del territori oblida la seva condició d’artifici social i s’incapacita per pensar una altra configuració de l’espai. És per això que em sembla que avui és tan necessari insistir en la pluralitat dels modes de territorialitat, encara que ens obligui a pensar fora de la lògica tradicional, al marge de conceptes com ara competència, frontera o integritat territorial. La idea d’un pluralisme espacial o d’espais pluridimensionals no fa res més que recollir el fet que vivim governats per lògiques diverses, que l’espai mundialitzat està compost per imbricacions i solapaments, que avui resulta possible la constitució de diversos espais en el mateix lloc. En última instància, es tracta simplement que l’organització política de la societat reculli aquesta experiència d’un espai plural i dinàmic que està precedida per les

discussions científiques sobre l’espai que van sorgir arran de les matemàtiques no euclidianes, l’hàbit de contemplar massivament les imatges dels espais no unitaris de l’art abstracte, els processos de globalització, les modernes tecnologies informàtiques o la utilització generalitzada dels mitjans de transport.

Llocs febles

L’espai, en el sentit d’un substrat material, sembla que s’ha convertit en una cosa gairebé irrellevant. Hi ha qui dedueix d’això que el temps ha aniquilat l’espai (Harvey, *Spaces of Hope*, 1990, 299), que vivim en una societat atòpica (Willke, *Atopia. Studien zur atopischen Gesellschaft*, 2001), en la qual s’ha produït una “bagatel·lització del lloc” (Luhmann, *Die Gesellschaft der Gesellschaft* 1, 1997, 152). En tot cas, el que experimentem és una relativització de la distància, del que és pròxim i el que és llunyà, que sacseja les localitzacions fixes i estables. Per a moltes operacions, la distància ha esdevingut una magnitud irrellevant. Com va observar Heidegger ja fa temps, tots els invents de la societat moderna que inclouen el prefix “tele” serveixen pròpiament per a l’anul·lació de la distància. Els mitjans realitzen la ubiqüitat, fan simultàniament present en nombrosos llocs l’esdeveniment, real o fictici, que ha succeït en un altre lloc, sigui quina sigui la distància. La percepció i la concepció de la proximitat o de la distància són, per tant, profundament transformades.

Hem deixat de concebre l’espai com quelcom relativament estable per entendre’l com una configuració més aviat fluida de les relacions socials: dels llocs als espais. Els models socials que recorren a la metàfora de la fluidificació abandonen la comprensió de l’espai com una cosa fixa i estàtica, i insisteixen en conceptes com obertura, multiplicitat, processualitat, diferència o coexistència. Entre aquests destaca el de Bauman, expressat en la imatge d’una “liquiditat” (*Liquid Modernity*, 2000). Ens recorda que la modernitat va ser una empresa per colonitzar l’espai, una cosa que es podia conquerir i tancar, que es podia limitar amb indicacions com ara “prohibit el pas”. La riquesa i el poder han estat tradicionalment magnituds pesades, voluminoses i immòbils, que creixien amb la seva expansió en l’espai i que havien de protegir-se defensant precisament l’espai que ocupaven. Però les coses líquides, a diferència dels sòlids, amb prou feines poden assegurar la seva forma. On millor s’adverteix que el poder ha esdevingut extraterritorial és en el fet que l’espai ha perdut el seu clàssic valor com a barrera i protecció. Amb la fluidificació de l’espai ha quedat suprimida la diferència entre el que és pròxim i el que és llunyà, entre civilització i món salvatge. L’espai ja no és un obstacle per a l’acció; les distàncies no compten i perden

L’espai ha perdut el seu valor clàssic com a barrera i protecció. Amb la fluidificació de l’espai s’ha suprimit la diferència entre l’entorn proper i els àmbits llunyans; les distàncies no compten i perden significat estratègic. A la imatge, la Gran Via a la zona limítrofa de Barcelona i l’Hospitalet.

significat estratègic. Si es poden assolir amb facilitat tots els llocs de l'espai, llavors cap d'ells no està privilegiat.

Tot l'espai s'ha tornat simbòlic, la qual cosa permet configuracions més flexibles que en l'època en què els espais estaven sota la pretensió de monopoli exclusiu. Un espai relacional i múltiple possibilita uns compromisos més oberts que quan el territori era una dimensió fixa, objectiva i rígida. Les polítiques del territori tenen ara l'oportunitat de beneficiar-se d'uns processos que alliberen els espais polítics de les antigues configuracions homògenes i fan possible un nou pluralisme territorial.

La relació entre l'àmbit local i l'àmbit global

Ningú no discuteix que les societats actuals han experimentat en els últims anys uns canvis molt significatius, molts dels quals són conseqüència d'una redefinició de les tensions entre l'àmbit local i l'àmbit global. Els espais socials i polítics han patit una evolució radical, que té a veure, entre altres coses, amb el fet que l'escala d'activitat econòmica ja no correspon únicament als estats. El que s'està produint és una nova definició del territori a partir d'un reajustament entre l'àmbit local i l'àmbit global. No ha guanyat l'un davant de l'altre, sinó que batallen per tornar a definir la seva articulació, la naturalesa de la trobada entre tots dos sota les noves circumstàncies.

La freqüent incapacitat per reconèixer la naturalesa dialèctica entre el pla global i el pla local, combinada amb la tendència a considerar les relacions entre els actors en termes de guanyadors i perdedors absoluts, ha donat lloc a interpretacions que expliquen poc i orienten encara menys. Davant d'aquests models unilaterals, han estat especialment afortunats conceptes com els de "glocalització" i

"fragmengració", en la mesura que ens adverteixen que no hi ha una subordinació immediata de l'àmbit local a l'àmbit global, sinó una complexa relació de causa i efecte entre els fluxos globals i els recursos propis de l'escala local. Les forces de la centralització i la descentralització actuen en un procés interactiu, articulant una xarxa dins la qual són simultànies l'una i l'altra. Això no significa que no hagi canviat res pel que fa a la manera en què els llocs es constitueixen i es relacionen amb la resta del món. La globalització representa sobretot una relació més estreta entre les localitats i les dinàmiques globals.

La tesi del final dels territoris és exagerada. Per descomptat que hi ha fluxos que travessen els territoris i qüestionen una visió idealitzada de l'àmbit local, però això no desacredita la possible construcció social i política dels territoris com a actors polítics i socials. Com diu Ash Amjin, "pensar que els fluxos globals representen el domini i la transformació, i que l'escala local representa la tradició i la continuïtat, és equivocar-se, perquè significa negar la interacció entre tots dos, així com la seva lògica evolutiva. En aquest sentit, per exemple, la qüestió de si una ciutat o una nació es veu amenaçada o no per la globalització probablement dependrà dels elements d'interacció entre les identitats i les capacitats internes i les influències externes, i no pas de la capacitat de la ciutat o de la nació per evitar la connexió amb els fluxos globals. Ser un lloc en el món és més una qüestió de com es pot negociar aquesta connectivitat o beneficiar-se'n, i no tant de com resistir-s'hi o tancar-s'hi".

Una societat sense centre

El món actual tendeix a la desaparició dels centres i a la formació de xarxes; no es construirà a partir del model de les

antigues concentracions, sinó que oferirà l'aspecte d'una xarxa. El principi organitzatiu que és en l'origen d'aquesta configuració reticular és el de la relació múltiple i variable d'una infinitat potencial de centres de decisió; la seva transposició espacial ja no és la centralització, sinó una xarxa que es densifica. Les xarxes –de trànsit, de comunicació, d'informació– són un element essencial d'una civilització que s'estén multiplicant les relacions possibles i les dependències recíproques entre subjectes espacialment i socialment allunyats. La història de la configuració d'aquestes xarxes és una història de progressiva multiplicació o densificació. Les xarxes esdevenen més espesses amb l'augment de la participació d'elements potencialment annexionables i que ja estan connectats en un sistema de xarxa.

La posició privilegiada del centre s'ha conservat notablement, però també és cert que hi ha tendències oposades molt poderoses, especialment a la vella Europa. Aquestes forces resulten de la pressió dels processos de modernització la condició real dels quals és l'espessiment de les xarxes. L'espessor de les xarxes que ens vinculen sense centralitat creix exponencialment com creixen les possibilitats d'anar d'un lloc a un altre sense necessitat de passar pel centre i haver de fer, per tant, més volta. A les xarxes modernes de comunicació tots els participants estan potencialment units entre ells. La conseqüència d'aquesta densificació és

la desaparició de la centralitat del sistema. No es parla a través de centres (o centraletes); en tot cas, la central és un satèl·lit geoestacionari que no representa cap lloc social privilegiat. Les connexions entre els elements de la xarxa es realitzen sense consentiment central, tenen sovint un caràcter transnacional, ignoren les fronteres i configuren interessos diferents dels definits centralment.

Sens dubte, en la societat sobreviuen molts centres, però la seva funció s'ha alterat notablement en un escenari en què la nova centralitat ha de ser pensada i exercida d'una altra manera, més enllà de l'antic determinisme centre-perifèria, com a pluricentralitat.

Un món sense voltants

Totes les explicacions que s'ofereixen per aclarir el que significa la globalització són a la metàfora que el món s'ha quedat sense rodalies, sense marges, sense afores, sense extraradis. Global és el que no deixa res fora de si mateix, allò que ho conté tot, vincula i integra de manera que no queda res solt, aïllat, independent, perdut o protegit, fora de perill o condemnat, al seu exterior.

En aquests processos ha estat menys decisiva la producció de béns que la defensa davant de determinats mals: els riscos que amenacen sense distinció i exigeixen estratègies comunes. Per a Beck, globalització significa fonamental-

Quan existien les rodalies tot es podia resoldre amb la senzilla operació d'externalitzar els problemes, traspasar-los a un indret allunyat, fora de l'abast de la vista, com a un abocador. La globalització implica una comunitat de riscos involuntària, de la qual ningú queda fora. A la imatge, solar abandonat al Poblenou.

ment l'experiència de l'autoamença civilitzatòria que suprimix la mera juxtaposició plural de pobles i cultures, i els introdueix en un espai unificat, en una unitat cosmopolita de destí (*Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter*, 2002, 37-38). David Held parlava, en un sentit molt similar, de "comunitats amb destins solapats" (*A Globalizing World? Culture, Economics, Politics*, 2000, 400) per indicar que la globalització dels riscos suscita una comunitat involuntària, una coalició no pretesa, de manera que ningú no es queda fora d'aquesta sort comuna.

La majoria dels nostres problemes es deuen a aquesta circumstància o els experimentem com a tals perquè no ens resulta possible sostreure'ns-hi o domesticar-los fixant uns límits darrere dels quals els puguem externalitzar: destrucció del medi ambient, canvi climàtic, riscos alimentaris, tempestats financeres, emigracions, nou terrorisme... Es tracta de riscos als quals no es pot fer front amb una estratègia que els limiti o ignori perquè es burlen de qualsevol externalització, ja sigui espacial, temporal o social (Beck, 2004, 37). Quan existien les rodalies hi havia un conjunt d'operacions que permetien disposar d'aquests espais marginals. Podies fugir de l'espai, desentendre-te'n, ignorar-lo, protegir-lo. Tenia algun sentit l'exclusivitat d'allò propi, la clientela particular, les raons d'Estat... I gairebé tot es podia resoldre amb la senzilla operació d'externalitzar el problema, de traspasar-lo a unes "rodalies", fora de l'abast de la vista, en un indret allunyat o cap a un altre temps, cap al futur. Unes "rodalies" són precisament un lloc on dipositar pacíficament els problemes no resolts, les deixalles; un abocador d'escombraries.

Reptes i oportunitats del govern local

Aquesta configuració de l'espai social que he abordat aquí de manera esquemàtica i a partir de cinc metàfores exigeix lògicament una altra manera de pensar el govern. Ho he sintetitzat, seguint el mètode més aviat impressionista que he seguit fins ara, en quatre operacions que em semblen especialment aplicables al cas de les administracions locals: representar, acostar, barrejar i cooperar. Aquestes quatre operacions plantegen, al meu parer, els principals desafiaments d'un lideratge territorial al qual competeix mantenir una proximitat especial amb els ciutadans, possibilitar aquest mestissatge social que s'ha realitzat a les nostres ciutats i exercir una forma de poder compartit que és especialment important en aquests espais d'interdependència que acabo de dibuixar.

a) Representar: el lideratge territorial. – El territori és quelcom que en gran manera es construeix. La política pot "inventar" un espai, innovar-lo, com es fa amb altres realitats i produccions humanes, fer-lo valer, donar-li un sentit, posar-lo en circulació. El lideratge local consisteix fonamentalment a fer existir aquest territori, conferir-li una imatge, més enllà de les polítiques sectorials, la diversitat de nivells, agents socials i autoritats. Pierre Bourdieu (*Choses Dites*, 1987) va mostrar la simetria que presideix el principi de la representació política: el grup fa el representant, però al seu torn el representant fa existir el grup, encara que només sigui pel fet que l'anomena, en parla, en nom seu.

Un pressupòsit per explorar les possibilitats del govern local consisteix precisament a no reduir l'acció a competència i poder, sinó atendre d'entrada altres dimensions no menys importants del lideratge territorial. Pensar l'àmbit local exigeix també fer-ho fora de l'exclusivisme del poder. La política no és només acció, sinó també evocació (Marc Abélès). Hi ha una política més enllà del poder en sentit tradicional com a decisió, competència o control, en accions simbòliques que representen i mobilitzen. Es tractaria d'un lideratge que consisteix no tant en un poder decisor com en capacitat de simbolitzar i articular. Per descobrir aquest camp de possibilitats cal alliberar-se d'una concepció restrictiva del poder definit únicament com un conjunt de recursos polítics "palpables" i atendre les maneres en què el lideratge pot produir noves representacions del territori.

Una de les funcions més importants dels governs locals és precisament la de representar un espai concret, encamar-lo, exercir un lideratge expressiu. És un lideratge difícil enmig d'un context de desterritorialització econòmica i cultural extrema, inventant categories i carregant-les d'evidència. El territori pot ser enfortit mitjançant un sentiment de pertinença, com a expressió d'un vincle social. Els poders locals i territorials no són només una cosa funcional, sinó també afectiva; portaveus de comunitats emocionals.

Precisament, la idea de governança, enfront del model d'un marc institucional relativament estable, fa referència als processos de recomposició de l'acció pública, a procediments per coordinar en un context fragmentat i inestable. Els territoris poden i han de ser liderats: un lideratge no és tant una autoritat com una orientació que confereix sentit, projecta cap endavant i estableix modalitats de coordinació entre els actors que cooperen en el projecte. En definitiva: fa possible l'acció col·lectiva allà on abans només hi havia un conjunt d'operacions descoordinades.

b) Acostar: el govern de la proximitat. – La democràcia representativa construeix entre governants i governats una relació complexa marcada per la tensió entre dues lògiques contràries: una lògica de proximitat que obliga els polítics a mantenir-se en contacte i a les escoltes dels ciutadans i una lògica de distanciament que els convida, al contrari, a mantenir-s'hi allunyats. De tot això en resulta una tensió contradictòria sobre l'ofici polític: cal alhora posar en escena el contacte quotidià amb els electors i assumir el llenguatge de l'interès general; als polítics se'ls exigeix al mateix temps conrear la proximitat i una prudent distància de seguretat.

Des de fa uns quants anys aquesta tensió sembla que s'ha resolt a favor d'una primacia de la proximitat. Es multipliquen les apel·lacions a la proximitat: justícia de proximitat, policia de proximitat, democràcia de proximitat. L'acció política s'ha conjurat contra l'allunyament geogràfic, social i tecnocràtic (Le Bart / Lefebvre, *La proximité en politique*, 2005). "Proximitat" és un terme recurrent, una paraula màgica, que planteja l'obligació que els governants semblin pròxims i els sotmet a la pressió de la ubiqüitat: la política com l'art de ser aquí. Les enquestes d'opinió mobilitzen les categories del que és pròxim i el que és llunyà per avaluar els governants. Per aquest motiu, no és moda la monumentalitat intimidant de la qual parlava Bataille (*Architecture*, 1974).

© Xurxo Lobato / Cover

La proximitat i la transparència són imperatius que regeixen els estils polítics a tots els nivells, des de les formes de comunicació fins a l'arquitectura dels edificis públics.

Aquest és el context on es parla de “democràcia local” (Blodiaux, *La démocratie locale*, 1999). L'àmbit local, lloc de la proximitat, és considerat com l'escala on s'estableix la coherència i integració de l'acció pública. L'àmbit local ha estat erigit en espai ideal de reconquesta ciutadana; aquest mateix espai que havia estat considerat en altres èpoques com el lloc del particularisme i de l'arrelament identitari. La proximitat apareix com una reserva de solucions unificadores, pacificadores, implicadores, com a refugi en un món que és considerat sense referències, impersonal, complex, anòmic. Les relacions de proximitat corregeixen la verticalitat de les relacions socials i les regles socials impersonals, considerades massa generals. La proximitat sembla “localitzar” allò social, la immediatesa i la reciprocitat directa al si de grups i situacions concrets. La implicació concreta dels individus en un grup és concebuda com el paradigma de la socialització real, eficaç i directa.

Però la idea mateixa de “polítiques de proximitat” suscita alguns interrogants, que han de ser tinguts en compte per no exagerar les seves virtualitats. D'entrada, la idea de proximitat no hauria de ser una disculpa per arrabassar a l'acció política la coherència en espais i en horitzons temporals més amplis. Així mateix, cal tenir en compte que la proximitat té molt d'artifici, d'efecte construït mediàticament. I, d'altra banda, la proximitat no és una magnitud física o una dimensió indiscutida, especialment en els nostres espais virtualitzats i mediàtics, sense determinisme territorial, en un món globalitzat i de creixent mobilitat. Bona part de les lluites socials es duen a terme entorn de la pretensió de proximitat i de la seva definició. La proximitat s'ha convertit en la ideologia central per la qual múltiples actors treballen en la seva pròpia legitimació. Però: què és, pròpiament parlant, el més pròxim? Com es defineixen la proximitat i la distància?

La qüestió sobre les polítiques de la proximitat ens planteja, finalment, un gran interrogant: es tracta d'un simple

argument ideològic de circumstància per assegurar que no canviï res en la manera d'exercir l'autoritat o posa de manifest un nou paradigma? Sens dubte, aquests fenòmens es poden analitzar com la conseqüència d'una inquietant dissolució de l'interès general afavorida per un replegament de l'acció estatal i per un augment de l'individualisme, però també es poden entendre com l'accés del poder local i de la societat civil a l'interès general. En aquest últim cas, la fragmentació de la política correspondria més aviat a una ampliació dels espais de deliberació; posaria de manifest, llavors, que la societat no accepta deixar-se imposar una concepció del bé comú abstracta i centralitzada. Quan la idea de política com a voluntat i capacitat de governar sembla que s'escapa del nostre horitzó, la temàtica de la proximitat té d'entrada el valor de començar per l'àmbit local la tasca de modular la comunitat i alimentar el vincle social.

c) Barrejar: llocs per a la convivència dels estranys. – La idea d'espai públic està vinculada estretament amb la realitat de la ciutat, amb els valors de la ciutadania i amb l'horitzó de la civilització. Examinem ara breument en què consisteix l'espai urbà, entès en un sentit ampli, i de quina manera es poden realitzar els valors de la ciutadania en un espai globalitzat.

Els sociòlegs han definit sempre la ciutat com un espai per als estranys, l'àmbit més apropiat per desenvolupar una cultura de la diferència. Les ciutats són els llocs privilegiats d'aquesta barreja que produeix el desplaçament dels homes i els exposa a la combinació i la novetat. Els éssers humans hem adquirit en la polifonia de la ciutat l'experiència de la diversitat que ara tenim.

En què consisteix aquesta estranyesa dels habitants de la ciutat i per què s'hi produeix aquesta heterogeneïtat tan acusada? D'entrada, està en funció de la seva disposició espacial. L'Escola de Chicago va establir a principis del segle XX tres característiques distintives de la ciutat que ja s'han convertit en un lloc comú: *heterogeneïtat, espessor i grans dimensions*. A la ciutat tots els elements –habitants, edificis i funcions– estan estretament a prop, “condemnat”, per dir-ho d'alguna manera, a la tolerància recíproca. Aquesta obli-

La ciutat és un lloc de comunicació, de divisió del treball, de barreja cultural, de conflicte i innovació.

A la dreta, immigrant al Poble Sec. A dalt, la nova biblioteca de Bellvitge, un dels barris històrics de la immigració intraes-tatal.

A l'esquerra, fàbrica de la multinacional gallega Inditex-Zara a Arteixo, Corunya. La globalització sostreu el mercat a l'àmbit urbà.

gació, amb el pas dels segles, ha conduït al conjunt de regles que admirem com a cultura històrica de la ciutat. La grandària de la població, la densitat de les edificacions i la barreja dels grups i funcions socials, la juxtaposició inabastable de pobres i rics, joves i vells, nadius i forans, la composició intergeneracional, tot això converteix la ciutat en un lloc de comunicació, de divisió del treball, d'experiència de la diferència, de conflicte i innovació. Les ciutats són llocs en què els estranys es troben de manera regular, on és possible que convisquin els qui no es coneixen, de manera que es produeixi una comunitat dels estranys (Lofland, 1973). La major part de les normes de la gran ciutat serveixen per al manteniment de la distància: no haver de saludar, no ficar-se enmig d'una conversa, no haver de prestar gaire atenció, són coses que fan suportable la proximitat espacial. Imaginem com resulta de molest i fins i tot ridícul el comportament invers. La funció d'aquestes regles consisteix a controlar les relacions no desitjades, a protegir la privacitat pròpia i aliena. Goffman va anomenar "desatenció educada" aquesta mena de ritual informal que organitza les interaccions difuses de l'espai públic (*La mise en scène de la vie quotidienne*, 1973) i que converteix la ciutat, segons Montesquieu, en un lloc de relativa i generalitzada indiferència.

És evident que avui ja no es dona aquesta forma de ciutat i que els nostres espais urbans presenten un aspecte ben diferent: sense contraposició entre el camp i la ciutat, sense espessor i amb diversos tipus de segregacions, sense centre ni densitat. Pensar avui les condicions de possibilitat de la urbanitat probablement exigeix fer-ho fora de la idea tradicional de ciutat. La urbanitat és més que la forma clàssica, europea, de la ciutat; és una forma de vida, una actitud, una cultura cívica, que potser es podria realitzar en un altre escenari i que probablement ja no es pot realitzar més que en un altre escenari.

Quan no hi havia cotxes, ni telecomunicacions, ni mitjans d'informació, la densitat espacial de la gran ciutat era necessària per dur a terme les grans innovacions econòmiques, polítiques i culturals que li devem. Tots els que volien participar en aquesta gran oportunitat "havien de ser-hi".

Però això s'ha convertit en quelcom superflu. Quan s'abandona el model centre/perifèria, quan el centre és a tot arreu, la implantació local canvia d'estatut; cada punt és un centre en les interseccions múltiples de la xarxa. Cada punt local implica la xarxa global; recíprocament, aquesta no és res sense la multiplicitat dels llocs singulars. Les societats modernes gairebé no necessiten centralitat espacial. És important comprendre-ho per concebre el nou espai públic que se'ns obre més enllà de l'antic paradigma arquitectònic i ens invita a pensar d'una altra manera la ciutat.

L'emancipació davant de la natura i la comunitat, l'autogovern, la integració social són objectius que ja no requereixen la forma de la ciutat: l'opinió política es realitza fonamentalment a través dels mitjans de comunicació i no pas a les places o els carrers; l'organització democràtica ja no és una propietat exclusiva de les ciutats, sinó d'un principi d'organització dels estats; amb la globalització el mercat ja no és un lloc urbà; la diferència entre l'àmbit privat i el públic es dona igualment al camp; també fora de la ciutat es pot viure sostret del poder de la natura. Aquesta pèrdua de l'especificitat política, econòmica, social i civilitatòria de la ciutat és el motiu pel qual ha desaparegut la forma física de les ciutats en les aglomeracions urbanes actuals, però també explica la impossibilitat de restaurar la urbanitat per mitjà d'una intervenció planificadora.

Es pot parlar encara d'integració social, urbanitat o espai públic en les circumstàncies actuals? Crec que sí, però a condició de distingir els valors d'urbanitat de la vella representació que tenim de la ciutat europea. La urbanitat (ciutadania, civilització) és alguna cosa més que la forma de la ciutat europea, i més fins i tot que una forma urbana de viure. Les esperances d'alliberament, autorealització, integració, han d'alliberar-se al seu torn de la forma tradicional de la ciutat europea.

El projecte d'una vida urbana s'ha deslocalitzat i la ciutat s'ha convertit en un valor simbòlic; la forma tradicional de la ciutat europea és avui simplement una metàfora el contingut de la qual es realitza en les democràcies que funcionen, en els mercats justos, en els espais globals humanit-

“La urbanitat com a forma de vida pot realitzar-se en qualsevol lloc. El que queda de la ciutat és el valor ubiqüitari de la urbanitat. L'exercici dels valors de la urbanitat ja no està condicionat per la ciutat com el seu lloc exclusiu”.

zats, allà on sigui possible la convivència entre diferents sobre l'horitzó d'un món veritablement comú.

Com pensar aleshores la “nova urbanitat” (Häussermann / Siebel, *Neue Urbanität*, 1987), en la ciutat desmaterialitzada del futur (Mitchell, *City of Bits. Space, place and the Infobahn*, 1995; *E-topia: vida urbana, Jim pero no la que nosotros conocemos*, 2001)? Probablement estem assistint a una universalització de la forma urbana de viure, que permet al mateix temps presentar-se de maneres molt diverses. La urbanitat com a forma de vida pot realitzar-se en qualsevol lloc. El que queda de la ciutat és el valor ubiqüitari de la urbanitat. L'exercici dels valors de la urbanitat ja no està condicionat per la ciutat com el seu lloc exclusiu.

d) Cooperar: el poder compartit.– Som en una època en què el poder polític –els estats i els governs, però també les administracions locals– viu una situació complicada, en què es troba amb unes dificultats no menys greus que les que van acompanyar, en els orígens de l'era moderna, el seu procés de constitució. La política és feble davant la poderosa competència dels fluxos financers i els poders mediàtics; el seu espai propi es perd en els formats inèdits de la globalització i davant de les exigències particulars que plantegen els processos d'individualització.

Un tret comú de diversos processos socials és que cada cop més se sobrepassen els límits polítics, tant els límits territorials com els funcionals o sectorials. Les accions locals produeixen cada vegada més efectes externs en altres comunitats, la política local queda travada amb l'exterior, els processos de globalització configuren nous espais regionals. Tot això fa que les tasques públiques ja no es puguin realitzar dins dels límits institucionals tradicionals. En una societat en la qual augmenten les interdependències entre territoris i nivells, també creix la necessitat de coordinació.

Es tractaria, per tant, de salvar el poder fent-lo cooperatiu, de transformar la política de manera que pugui complir les funcions que li assignem. Precisament, la idea de governança s'ha anat introduint en els últims anys per caracteritzar una nova manera de governar. Són formes de cooperació entre diferents actors, d'integració, confiança i legitimació, que apareixen com una oportunitat de conquerir nous espais de joc per a la configuració política, on abans no es veien més que obstacles per realitzar una política orientada a l'interès general. Com a manera de governar, posa en dubte la idea i els instruments tradicionals de l'actuació política, la qual cosa afecta de manera especial l'administració pública, a la qual correspon la funció d'identificar i dur a terme les polítiques públiques.

Cada vegada hi ha més àmbits polítics (pensem en les polítiques de medi ambient, els transports, la sanitat o l'habitatge) en els quals estan condemnats a la perplexitat o la

ineficàcia els qui actuen de manera autoritària. La major part dels problemes polítics a què ens enfrontem tenen un caràcter transversal, cosa que augmenta la necessitat de coordinació. La política es podria entendre com una “organització de les interdependències” (Mayntz).

La idea de governança proporciona una nova orientació de l'administració pública les característiques de la qual es podrien sintetitzar de la manera següent: 1) ja no té sentit una escala jeràrquica clara i una delimitació incontestable dels àmbits de poder; 2) governar és una combinació de procediments, en la qual, a més de decisions unilaterals, hi ha confiança, cooperació i mercat; 3) els processos són més importants que les estructures (Rosenau/Czempiel, *Governance without Government: Order and Change in World Politics*, 1992; Rosenau, *Governance and Democracy in a Globalizing World*, 2000), de manera que és la lògica dels assumptes que estan en joc la que estableix la manera en què s'articulen les diverses instàncies que hi intervenen.

D'entrada, cal adonar-se que els sistemes complexos no poden ser governats des d'un vèrtex jeràrquic, ja que això suposaria una simplificació que no es correspon amb la riquesa, iniciativa i perícia dels seus elements. El que s'imposa no és tant una reforma de l'administració com una revisió de les tasques de l'Estat. No es tracta que l'Estat se sostregui a les decisions que ha de prendre, sinó que les acordi en interacció amb altres instàncies socials. La forma de govern cooperatiu es distingeix tant del model jeràrquic com del que aconsella la delegació en el mercat precisament perquè no defuig la decisió, encara que insisteixi a adoptar-la al si d'un procés de cooperació.

Tanta cooperació com sigui possible, tanta jerarquia com sigui necessària, podria ser una màxima del bon govern i la bona administració. El que s'ha esgotat no és la política, sinó una determinada forma de la política, en concret, la que correspon a l'era de la societat delimitada territorialment i integrada políticament. Les modificacions de la política són exigides per unes profundes transformacions de la societat, que es caracteritza per una arquitectura policèntrica (Polanyi). La política ha de transitar de la jerarquia a l'heterarquia, de l'autoritat directa a la connexió comunicativa, de la posició central a la composició policèntrica, de l'heteronomia a l'autonomia, del control unilateral a la implicació policontextual. Ha d'estar en condicions de generar el saber necessari –d'idees, instruments o procediments– per moderar una societat del coneixement que opera de manera reticular i transnacional.

El poder cooperatiu, doncs, apareix avui com la possibilitat de salvar l'Estat de la seva ineficàcia i de la seva insignificança, de recuperar la política i, alhora, transformar-la profundament. **M**

De prestat

Naomi Klein

“La font més gran de feblesa per a l’esquerra és pensar que les seves idees ja estan desacreditades”

Entrevista **Óscar Reyes** *

“Saber com funciona el xoc ens pot ajudar a blindar-nos contra ell. Quan un presoner sap com funciona el xoc com a tècnica d’interrogatori, pot resistir aquests mètodes. I considero que això mateix és aplicable a gran escala”.

Naomi Klein, nascuda a Montreal (Canadà) el 1970, és una de les autores més influents del moviment contrari a la globalització. Economista política, periodista i escriptora, els treballs de Klein han aprofundit en l’estudi del capitalisme de finals del segle XX i de l’imperialisme neoliberal, així com en els seus efectes en la cultura de masses, i en el plantejament de l’anomenada Tercera Via com a alternativa al comunisme autoritari i al capitalisme salvatge. Ha escrit una gran quantitat d’articles periodístics i polítics i ha estat columnista de diaris com *The Guardian* de Londres o *The Globe and Mail* de Toronto, i és també autora de llibres com el supervendes *No logo* (Paidós), *Barreres i finestres. Notes contra la globalització* (Empúries) i el recent *La doctrina del xoc* (Empúries), així com del guió del documental *La presa/The Take*, sobre la crisi econòmica argentina i les mobilitzacions ciutadanes dels anys 2001 i 2002.

De Polònia a l’Iraq i de la Xina a Nova Orleans, el neoliberalisme s’ha imposat gràcies al que Naomi Klein anomena el “capitalisme del desastre”. L’activista canadenc va estar al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB) el mes d’octubre passat per presentar *La doctrina del xoc*.

Què li porta d’escriure sobre la cultura de marques i documentar la recuperació de fàbriques a l’Argentina a informar sobre el “capitalisme del desastre” a l’Iraq i a la resta del món?

Quan va esclatar la guerra de l’Iraq, jo vivia a Buenos Aires i rodava una escena sobre la teulada d’una fàbrica ocupada. Heus aquí la llavor de *La doctrina del xoc*. A l’Argentina i a molts altres indrets de Llatinoamèrica, la guerra s’analitza amb aquests termes: “Això mateix ens ha passat a nosaltres”. El neoliberalisme va arribar a Llatinoamèrica amb foc i sang i ara el porten a l’Orient Mitjà de la mateixa manera. El fet d’estar-hi en aquell moment i poder contemplar la guerra des d’una perspectiva llatinoamericana em va permetre adoptar un enfocament històric sobre l’ús real del xoc com a eina terapèutica.

Però el fet d’observar la guerra des de Llatinoamèrica implicava alguna cosa més. Érem allà perquè l’Argentina es trobava immersa en un procés de rebuig nacional molt intens envers el Consens de Washington, el model econòmic que promou les polítiques de privatització, el desballestament dels serveis públics i, a llarg termini, una reconstrucció de l’estat per servir els interessos dels inversors estrangers. Com que l’Argentina, alumna modelica de neoliberalisme en altre temps, rebutjava aquest model econòmic, érem capaços de percebre’n la imposició a l’Iraq com un acte de força bruta.

Vaig escriure la primera columna sobre l’Iraq en aquella època. Titulada *Privatització disfressada*, explicava de quina manera el rebuig internacional del neoliberalisme havia suscitat un augment de la força necessària per imposar-lo. Mentre les juntes de l’OMC, l’FMI i el Banc Mundial continuaven fent gala d’una disposició aprovatòria, de sobte la perspectiva es va desplaçar cap a una actitud de carta blanca: ja no calia ni tan sols preguntar, n’hi havia prou d’agafar allò que es desitjava en el camp de batalla de la guerra preventiva.

Així, doncs, quan em plantejava d’escriure aquest llibre no ho veia pas com un canvi de tema. Pensava que seguia el rastre de la transició des d’una perspectiva tova del comerç lliure fins a una posició molt més dura, des d’una imposició pràcticament pacífica amb mecanismes de pressió lleugera fins a la imposició obertament violenta d’allò que anomeno el “capitalisme del desastre”. Aquest ús de la guerra preventiva i els desastres naturals a gran escala per construir estats corporatius a partir de l’enderroc va tenir lloc a l’escenari més antidemocràtic que hom pugui imaginar; mentrestant, la població estava dispersa, desorientada, en estat de xoc.

Al principi creia que escriuria un llibre sobre un canvi; però en fer una retrospectiva de la història del neoliberalisme vaig adonar-me que en totes les conjuntures clau en què aquesta ideologia aconseguia d’obrir-se pas (com a Xile el 1973, la Xina el 1989, Polònia el 1989, Rússia el 1993 i la crisi econòmica asiàtica de 1997 i 1998) convergia la mateixa lògica de treure partit d’una situació traumàtica.

A la introducció de *La doctrina del xoc* cita l’afirmació de Milton Friedman que “només una crisi real o percebuda produeix canvis de veritat” com la panacea estratègica central del capitalisme contemporani. No obstant això, molts marxistes han articulat idees semblants sobre la crisi com una oportunitat de canvi. Creu que és perillós en tots els casos o que les crisis poden oferir la possibilitat d’una transformació positiva?

Crec que sempre és perillós afirmar que les coses cal que empitjorin abans de millorar, es digui des de l’esquerra o des de la dreta. En aquests casos, l’esquerra perd la seva identitat bàsica de fer costat a la humanitat i comença gairebé a delectar-se en la pèrdua de vides i el dolor, perquè és això el que comportaria el gran cataclisme. Tot i que tant la dreta com l’esquerra han fet palesa aquesta manera de pensar, la dreta porta almenys 35 anys de supremacia ininterrompuda i, per tant, és el sector que més es beneficia actualment de les crisis.

© Ferdinando Scianna / Magnum Photos

El col·lapse de l'economia argentina i la impossibilitat dels ciutadans d'accedir als seus bancs va ser un fenomen tan traumàtic com la Gran Depressió. A la imatge, manifestació contra els polítics i banquers corruptes a Buenos Aires, maig de 2002.

L'obra de Milton Friedman es formula en contraposició al keynesianisme i a la doctrina del desenvolupament més que no pas al marxisme. Concretament, es declarava en contra del que ell veia com una explotació reeixida per part dels keynesians de la crisi de la Gran Depressió, el crac de la borsa de 1929, que va permetre la imposició del New Deal o Nou Tracte i altres projectes semblants arreu del món.

Segons Friedman, tal com escrivia en una carta adreçada a Pinochet, és en aquell moment quan la història va prendre un rumb equivocat. Qüestionava la idea que la Gran Depressió hagués estat provocada per mercats desregulats; argumentava, per contra, que l'havia causada una regulació massa intensa dels mercats. També va investigar el fet que el sector keynesià estava preparat amb les seves idees per fer front a la crisi. El meu parer és que el projecte actual de la dreta a escala internacional s'ha d'entendre com un intent d'emular allò, mitjançant l'ús d'equips de pensament corporatiu molt ben finançats, com forns que mantinguin les idees calentes fins al dia que esclati la crisi.

És també interessant de fer una transposició d'aquesta qüestió al cas de l'Argentina, ja que fou justament el col·lapse econòmic del final del 2001 allò que va obrir un espai perquè sorgissin alternatives. De fet, la nostra pel·lícula *La presa* tractava precisament d'això, dels experiments

democràtics meravellosos i estimulants que es duïen a terme en fàbriques els treballadors de les quals, en comptes de permetre'n el tancament, intentaven reactivar-les.

Encara que la crisi va ser important per a l'experiment argentí, la manera de pensar de les persones implicades era molt diferent de la d'un terapeuta de xoc o d'un partidari de la teoria epistemològica de la "taula rasa", per a qui el punt de partida ideal és sempre una pàgina en blanc. Les persones que van participar en el documental a l'Argentina en tenien una idea totalment diferent, perquè van decidir reconstruir a partir de les restes i no pas del no-res. No era una ideologia que volia esborrar-ho tot i començar de nou, sinó començar des del punt en què es trobaven, des de les restes oblidades de projectes econòmics anteriors, i tornar a muntar-los per crear alguna cosa nova. És un enfocament que podríem anomenar de mosaic, que dóna una posició central a la vida i a la dignitat humanes.

Actualment, algunes de les alternatives econòmiques més estimulants es caracteritzen per aquesta idea de "començar des de les restes", que crec que ve d'allò après dels errors del passat de l'esquerra totalitària.

Encara que esmenta la transició des de la teràpia de xoc fins a l'estratègia de "xoc i por" (shock and awe), també hi

ha temptatives de suavitzar la imatge del neoliberalisme. Jeffrey Sachs, l'economista pioner de la teràpia de xoc, ha escrit el seu últim llibre sobre *La fi de la pobresa*. Darrere d'això s'amaga res més que un exercici de "renovació de marca"?

Molta gent pensa que Jeffrey Sachs ha renunciat al seu pas-sat com a terapeuta de xoc i que ara fa penitència. Però si lle-giu *La fi de la pobresa* amb atenció, veureu que continua defensant les mateixes polítiques; senzillament, afirma que hauria d'haver-hi un coixí més gruixut per a la gent que està en el nivell més baix.

L'autèntic llegat del neoliberalisme és el fet que destrúís les eines que podien tancar la bretxa de renda existent entre rics i pobres. És probable que les mateixes persones que van obrir aquesta violenta divisió afirmen ara que cal fer alguna cosa per la gent que està tocant fons, però segueixen sense tenir res a dir sobre els que són al mig i ho han perdut tot. Realment, no és més que un model de beneficència. Segons Jeffrey Sachs, els pobres són aquells les vides dels quals corren perill, les persones que viuen amb un dòlar al dia, les mateixes persones de les quals parla als Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni. Per descomptat que és un problema que cal solucionar, però hem de tenir ben clar que aquesta actitud només respon a la vella màxima "noblesa obliga".

Existeixen les eines per reconstruir una societat més justa?

Moltes sí que existeixen i podem veure com les ataquen deliberadament en aquests moments de desorientació. Mireu el que va passar a Nova Orleans arran de l'huracà Katrina. La ciutat va esdevenir un laboratori per a aquests equips de pensament (*think tanks*) dretà finançats pel sector corporatiu. Començo *La doctrina del xoc* parlant d'un article d'opinió escrit per Milton Friedman tres mesos abans que els dics es trenquessin a Nova Orleans en el qual reivindica la privatització dels centres educatius de la ciutat. Doncs bé, això ja ha passat, aplicant una modalitat de privatització promoguda als EUA anomenada *charter schools*.

Dos anys després del Katrina, les promocions d'habitatges de protecció oficial que permetien als ciutadans de renda baixa viure al centre de la ciutat en comptes de quedar marginats als suburbis són les que s'enderrocaren per convertir-les en apartaments. D'altra banda, la idea original de les més grans instal·lacions sanitàries públiques de la ciutat, com el Charity Hospital, també era la de tancar la bretxa de pobresa, malgrat que n'havien permès el deteriorament durant dècades.

“Les nostres idees són molt positives per al creixement econòmic, però s’esmercen a presentar-les com un fracàs perquè redueixen enormement el marge de beneficis”.

Treballadors d'una fàbrica d'acer de Magnitogorsk, Rússia. A sota, l'exèrcit envolta el Parlament després del bombardeig ordenat per Ieltsin, Moscou, octubre de 1993. A peu de pàgina, nens davant les ruïnes de la seu de la Guàrdia Republicana a Bagdad.

Aquests són els ponts, i són els ponts la primera cosa que bombardeja aquesta ideologia: l'habitatge de protecció, les instal·lacions sanitàries públiques, els centres d'educació pública. El missatge central del meu llibre és que ens han explicat la història que ja s'han assajat les nostres idees i van fracassar, però de fet és justament a l'inrevés. Les nostres idees funcionen, però impliquen un cost. Tot i que són molt positives per al creixement econòmic, redueixen enormement el marge de beneficis; és per això que s'esmercen tant a presentar-les com un fracàs.

Sembla que també parla del deteriorament i el tancament d'espais públics, però aquest fet no es dona tan sols amb esdeveniments traumàtics. N'hi ha prou de prendre l'exemple d'una ciutat que es prepara per a les Olimpíades. No és pas un “xoc”, però el megaesdeveniment dels Jocs Olímpics acaba fent-se servir per desplaçar comunitats i aburgesar barris sencers.

Té tota la raó. Això està relacionat amb la idea de l'estat d'excepció. Leszek Balcerowicz, l'exministre de finances que va col·laborar amb Jeffrey Sachs per imposar la teràpia de xoc a Polònia el 1989, afirmava que la ideologia avança en moments polítics extraordinaris, com per exemple el final d'una guerra i moments de transició política extrema. Però té tota la raó quan diu que fins i tot uns Jocs Olímpics poden fer aquesta funció, perquè són moments d'excepció en què les nostres ciutats deixen de ser-ho i s'apliquen unes altres normes. Ara mateix passa exactament el mateix a Vancouver, on s'estan preparant les Olimpíades d'Hivern de 2010. És interessant perquè convergeixen dos estats d'excepció que estan transformant realment la ciutat. L'un és l'augment de la participació del Canadà en la guerra de l'Afganistan i l'altre les Olimpíades d'Hivern. Jocs i armes.

Quines possibilitats veieu en el món d'avui per a l'esperança?

Crec que amb aquest projecte s'ha tancat un cercle complet. Va iniciar-se a l'Argentina sobre la teulada d'una fàbrica ocupada. Aleshores vaig dirigir la mirada cap aquells moments polítics extraordinaris, quan sorgeix el somni d'una alternativa real, d'una tercera via entre el comunisme totalitari i el capitalisme salvatge que no té res a veure amb la postulada pel Nou Laborisme britànic. En observar aquelles conjuntures, el somni que sorgeix una vegada i una altra és la idea del cooperativisme.

Aquesta idea de cooperativisme no ha fracassat; de fet, mai no s'ha assajat. A Polònia, Solidaritat mai no va tenir l'oportunitat de fer realitat el seu autèntic programa econò-

míc abans que aquells somnis fossin traïts amb teràpia de xoc. A Rússia es va prendre la decisió molt clara de no reorganitzar l'economia de forma democràtica, malgrat que el 67% dels russos va afirmar preferir com a mitjà de privatització l'entrega de les empreses estatals als treballadors per a la creació de cooperatives laborals.

Sento una gran esperança en comprovar que, per molt que ens repeteixin que no són pràctiques, aquestes idees no han fracassat mai. La creença que les nostres idees ja estan desacreditades constitueix la font més important de feblesa per a l'esquerra. És el que ens fa dubtar en els moments clau. El fet que s'arrenquin aquests mons perduts de la història dels últims 35 anys posa de manifest que allò que desitjava la immensa majoria de la població a Sud-àfrica, Polònia, Rússia i la Xina no va fracassar, sinó que fou aixafat. Fou aixafat per tancs militars i per tancs de pensament.

Saber com funciona el xoc pot ajudar-nos a blindar-nos contra ell. Quan un presoner sap com funciona el xoc com a tècnica d'interrogatori, pot resistir aquests mètodes. I considero que això mateix pot aplicar-se a gran escala. Aquelles societats que han après dels seus traumes passats (i moltes societats llatinoamericanes entren dins aquesta categoria) són més resistents al xoc i resulta més difícil explotar-les en moments de trauma.

El que vam presenciar a l'Argentina, amb el col·lapse de la seva economia i la impossibilitat dels ciutadans d'accedir als seus bancs, va ser traumàtic per als argentins com la Gran Depressió. El president va declarar un estat de setge el 19 de desembre de 2001 afirmant que “tothom ha de romandre a casa seva, el país està amenaçat, creieu-me”. La gent de seguida va sortir de casa seva amb cassoles i paelles i van aconseguir derrocar-lo. Si demanes a un argentí per què, et dirà que no és la primera vegada que els passa i que no estan disposats que torni a passar.

Lliçó: sabem com funciona el xoc i no tornarem a un estat d'acceptació regressiva i temerosa de les persones en càrrecs d'autoritat. D'aquest exemple, en trec l'esperança.

* Entrevista realitzada originàriament per a la revista *Red Pepper*, publicació que forma part del projecte Eurotopia.

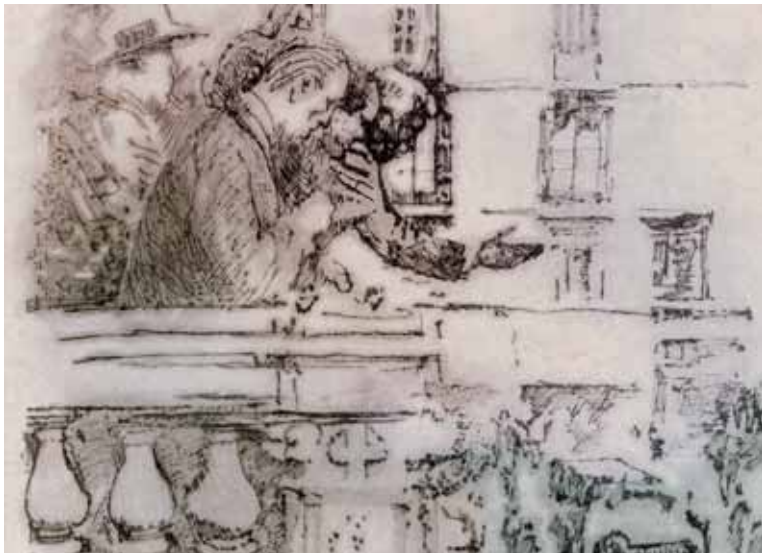
Mil nou-cents catorze arriba
amb la Mancomunitat
presidida per en Prat,
per l'Enric Prat de la Riba.

Per la informació que tinc,
creix la llengua i la cultura
fins que ai! la Dictadura
la dissol l'any vint-i-cinc.

Perquè sent per Déu gran filia,
el senyor Antoni Gaudí
va concebre i construir-
li la Sagrada Família.

Fer créixer la ciutat cal.
I és per això que es cou
l'Exposició Universal
del mil nou-cents vint-i-nou.

Ja fa massa temps que dura:
cal anar deixant enrere
l'avorida dictadura
d'un tal Primo de Rivera.

Dient: "Cal que això s'acabi",
des d'un balcó proclamà
la República Macià,
també conegut com "L'Avi".

I al pal més alt s'enfila
el drap groc, vermell i lila.
Per molts va ser un temps feliç,
Fins que un dia de juliol

del mil nou-cents trenta-sis
Espanya es vestí de dol.
Aquesta quarteta tanco
no cridant cap "Viva Franco".

I pels pàries de la terra
començava la postguerra.
El senyor Francesc Cambó
-refinat conservador-

per purgar les seves penes
d'haver ballat amb la lletja
es disfressa de mecenes
i paga la Bernat Metge.

Arriben amb gran recança
en trens de fum i carbó
i maletes de cartró
a l'Estació de França.

És gent que dels seus s'allunya
per fer més gran Catalunya.
Ja no els direm immigrants;
ara són "Els Altres Catalans".

Contra la franquista farsa
vàrem inventar el Barça,
que, de sobte, a cop de gol,
ens fa sortir del subsòl

i al cel blaugrana ens instal·la
el crack Ladislau Kubala.
Barcelona, flors i violes
amb l'alcalde Porcioles!

Setze jutges d'un jutjat
-Porter, Espinàs, Serrat...-
van i donen la tabarra
a cop de veu i guitarra.

Uns quants van i es tanquen dins
d'un temple dels Caputxins
i entre nit, cultura i gin
va creixent la "gauche divine".

Tarradellas ve amb avió
des de Saint Martin le Beau
i, ja a Sant Jaume, va dir:
"Ciudadans, ja sóc aquí".

Després, anys de penitència
i quasi humiliació
per qui no és de Convergència,
ni té carnet d'Unió.

El mite de la societat civil catalana

Text **Joan Ollé**

Il·lustracions **Pilar Villuendas**

Un alcalde heterodox,
Maragall, va muntar uns jocs;
el millor que ens ha passat
en molts anys a la ciutat.

Que ningú mai no ens robi
els dies viscuts amb Cobi!
En canvi, allò del Fòrum
no va tenir massa quòrum.

El XXI ens ha deparat
encara un nou personatge:
el del Català Emprenyat,
el que es mou, el que viatja

i odia Madrid a mort
no per l'Onze de Setembre;
perquè li toquen el membre
amb l'AVE i l'aeroport.

Hi ha dimensions de la vida social més genuïnes que altres com a societat civil, sobretot aquelles que representen “allò privat públic”: és a dir, l'entrada de ciutadans lliures, no enquadrats en partits polítics, en l'esfera de la responsabilitat compartida.

Què s'ha d'entendre per societat civil?

Text **Salvador Giner** Sociòleg. President de l'Institut d'Estudis Catalans

La invocació a la societat civil avui és constant. Tant, que fins i tot els qui s'han esforçat per restituir alguna dignitat a aquesta venerable expressió comencen a témer pel seu significat. És una noció que havia caigut, literalment, en desgràcia. Combatuda per uns, considerada imprecisa per altres, ignorada per la majoria, l'expressió semblava, fa un parell de decennis, condemnada al diccionari d'arcaïsmes. I vet aquí que ha tornat. I com.

L'expressió és relativament antiga: forjada en el pensament liberal clàssic, es va usar per indicar aquella esfera d'entitats privades, alienes al món del poder, és a dir, del monarca o de l'ordre feudal. Durant el període de la Revolució Industrial, al llarg del segle XIX, la noció va anar emigrant des del vocabulari liberal fins al socialista. L'aleshores anomenada “societat burgesa” –que s'havia identificat abans amb la mateixa societat civil– va anar dotant-se dels seus governs, administracions públiques, exèrcits, de manera que d'alguna forma s'hi va fondre. La dicotomia entre societat civil i societat política, o Estat, perdia així per a la societat burgesa el seu antic significat en què predominava la distància entre una esfera i l'altra. El mateix Marx va arribar a afirmar que societat burgesa, societat civil i aparell estatal eren una sola unitat, amb la perversa intenció de demostrar la flaqueja de la dicotomia en qüestió.

Durant molt de temps, plens d'un sant esglai davant aquesta elemental constatació marxiana –a qui no li amarga una veritat proclamada?, el pensament liberal burgès es va desfer d'aquesta perillosa noció, que, no obstant això, va continuar essent emprada per gran part del pensament socialista o llibertari. Però les coses estaven destinades a fer un altre tomb. Pitjor encara.

A mesura que s'anquilosava i dogmatitzava el socialisme en gran part del món, és a dir, a mesura que deixava de ser marxista alhora que afirmava amb contundència ser-ho, desapareixia l'expressió també d'aquest camp. Una societat civil, autònoma i independent de l'aparell estatal, però també del control d'un partit únic, no pot agradar a aquest

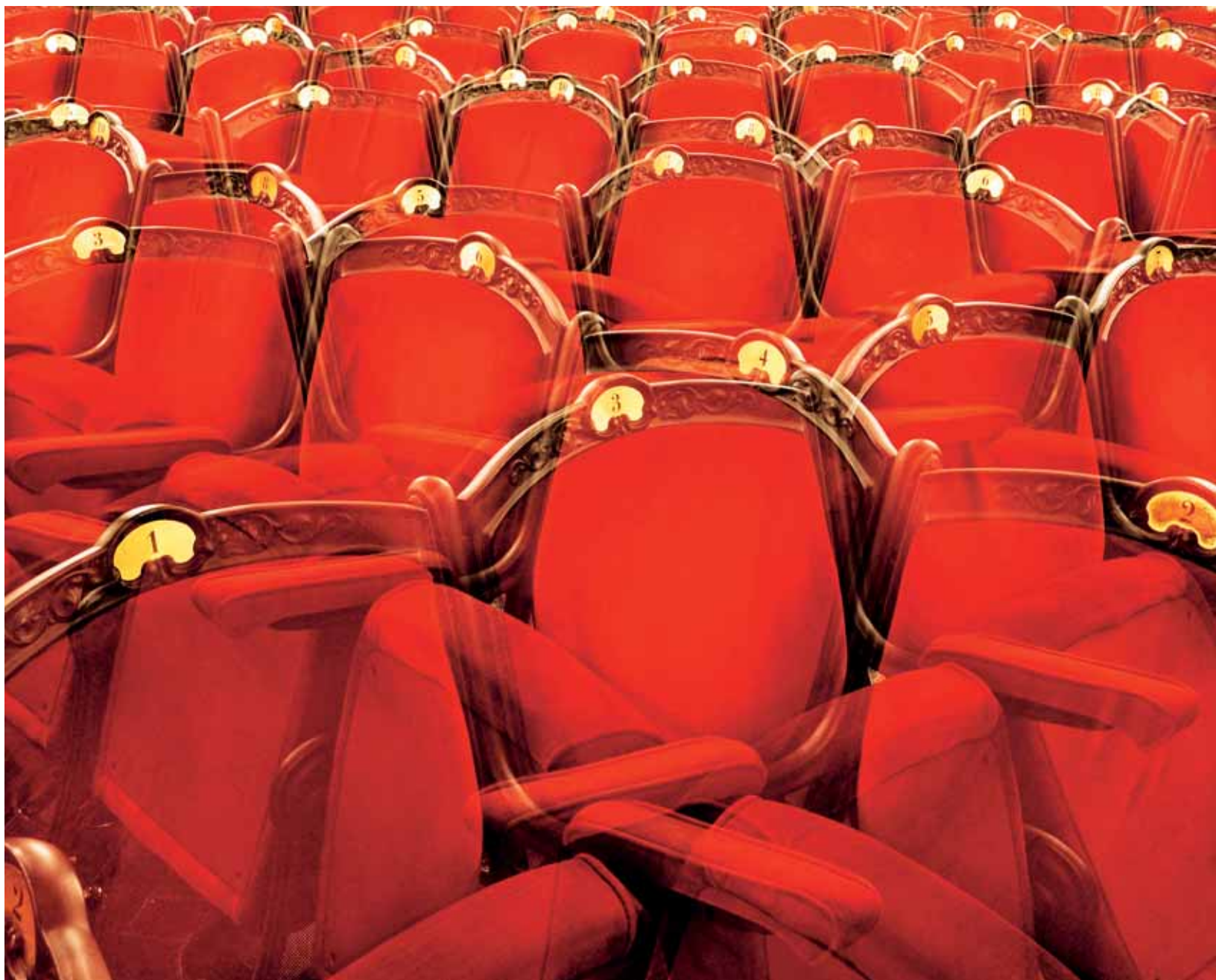
partit únic. En el segle XX, els únics marxistes que la usaven eren dissidents de tota ortodòxia o comunistes, com el gran Antonio Gramsci, que havien perdut contacte amb el seu partit perquè eren en alguna masmorra feixista.

El renaixement o redescobriments de la noció entre les files del progressisme heterodox –a Europa i a Amèrica– a redós de l'ortodòxia imposada pels totalitarismes estalinistes, en els anys seixanta i setanta del segle XX, va arribar per animar l'anàlisi i la sensibilitat davant l'ordre capitalista i industrial de les societats de democràcia liberal. La indiferència o hostilitat dels ideòlegs conservadors davant aquest nou interès reforçava els progressistes en la seva convicció que es tractava d'una noció rica i potent per analitzar l'estructura social de la modernitat.

Però, un bon dia, la societat més tranquil·lament instal·lada en els privilegis que la desigualtat regnant li conferia, va descobrir que també li anava molt bé la idea. Aleshores, la gran banca, les associacions professionals, les esglésies, van descobrir ser totes societat civil. Magnífic! S'havia aconseguit treure l'espoleta a aquesta explosiva noció que semblava que s'havia convertit en patrimoni de l'esquerra. Va ser el moment del redescobriments neoliberal de la noció de societat civil.

Potser convindrà aclarir les coses. En el món contemporani, en països europeus com el nostre, hi ha una esfera privada, protegida per la Constitució, que posseeix una part cívica, civil, que és la genuïna societat civil. I una altra, caracteritzada per l'afany de lucre –les empreses, les finances–, que és l'esfera dels interessos organitzats constitucionalment i legítimament per al guany i el benefici. La seva pertinença a la societat civil no sempre és clara, encara que a vegades sapiga vincular-s'hi. El donatiu ben administrat, el mecenatge intel·ligent i les relacions públiques fan miracles.

El nucli principal de la societat civil es compon, avui, essencialment, per aquelles institucions dedicades a la intervenció solidària en la vida social. Les associacions cíviques altruistes –les cooperatives, les aliances per a l'ajuda

© Txema Salvans

El Gran Teatre del Liceu, avui de titularitat pública, va ser construït gràcies a les aportacions d'accionistes particulars. El seu origen es remunta a una societat creada el 1837 per promoure l'ensenyament musical i les representacions operístiques, el Liceo Filodramático de Montesión, vinculat a la Milícia Nacional.

dels menys privilegiats, els moviments cívics per a la consecució pacífica d'interessos humanitaris— són, sens dubte, societat civil. La resta d'institucions privades constituïdes entorn de la promoció d'interessos particulars —empreses, partits polítics, associacions esportives, escoles classistes— no pertanyen a aquest sector de la mateixa manera, encara que els ajudin de tant en tant: el mecenatge, propagandístic o no, no en queda exclòs. La subvenció, tampoc. Res no impedeix al “sector públic” subvencionar el “privat”. Mireu, si no, la pau resultant.

No hi ha res nítidament aïllat en una societat com la nostra. Que hi hagi persones que volen comprar la societat civil, manipular-la mitjançant subvencions, o domesticar-la amb afalacs, no significa que no existeixi. Així, l'anomenat “tercer sector” de l'economia —l'economia autogestionada sense ànim de lucre— és societat civil, però no és sempre immune a aquestes tergiversacions.

Hi ha dimensions de la vida social que són molt més genuïnes que altres com a societat civil. Sobretot aquelles que representen *allò privat públic*: és a dir, la intervenció de ciutadans lliures, des de l'esfera particular, que s'associen lliurement per realitzar un fi solidari, a favor de l'interès comú: per salvar una llacuna de la destrucció per l'especula-

ció immobiliària; per ajudar els malalts d'una epidèmia o les víctimes d'una guerra. És a dir, l'entrada de persones lliures, pertanyents a l'esfera privada i no emmarcades en partits polítics, en l'esfera de la responsabilitat compartida. D'altres, ho són menys. No hi ha una distinció categòrica. Quan l'anomenada “obra social” d'un banc o caixa d'estalvis dona suport a iniciatives cíviques, no hi ha dubte que promou la societat civil i s'hi acosta, sobretot si no hi interfereix. Es tracta més d'un continu que de dues esferes amb barreres infranquejables entre elles.

La versió més benigna és la que considera societat civil qualsevol iniciativa espontània entre ciutadans que s'organitzen pel seu compte per fer la seva vida com els sembla. Per muntar un club *internètic*, o esportiu, per exemple. La més estricta, la del desbaratador que ha escrit amb més o menys habilitat aquestes línies, és la que atribueix la noble idea de la societat civil, en aquest segle XXI, només als qui compleixen amb la seva condició cívica ajudant a conrear predis aliens. Contribuint a la llibertat i a la dignitat dels altres, i no solament a les pròpies. **M**

El mite de la societat civil catalana

Història d'un tòpic

El concepte de societat civil ha condicionat tota la vida social i política catalana del segle XX. Actualment s'insisteix en els mateixos tòpics sobre l'excepcionalitat del fenomen.

Més que un club? Exploració d'un relat persistent

Text **Enric Ucelay-Da Cal**

Catedràtic d'Història Contemporània. Universitat Pompeu Fabra

Pero...¿hubo alguna vez once mil vírgenes?

Títol d'una autodefinida “*novela del donjuanismo*”, obra de molt èxit de 1930 de l'humorista madrileny Enrique Jardiel Poncela (1901-1952).

Anem a explorar –o, pitjor, revisar?– un tòpic repetit de manera incansable en els mitjans de comunicació barcelonins des de fa més d'un segle: l'anomenada “societat civil catalana”. També hi han parlat, i molt, fonts vulgaritzadores hispàniques de tota mena. Arreu, la seva existència és axiomàtica. La seva descripció, en canvi, és remarcable per la fragilitat o pobresa dels materials i l'escassetat dels intents. En conseqüència, ens veiem cridats a una tasca diguem-ne forense, de comprovació. La primera pregunta és del tot bàsica: exactament, què és una societat civil, així, en general?

La resposta evident és que no se sap. Ningú no s'hi posa d'acord. Però tothom en parla. Aprofundim-hi, doncs.

Una recerca ràpida en xarxa sols comprova la manca d'acord: teclejar <Define: Civil Society> en el servidor Google dóna de seguida una entrada amb almenys setze definicions llistades, cap de les quals no està plenament d'acord amb cap altra quant a què o qui en forma part i què o qui no. Amb raó, tot just començar, la pàgina web de l'entitat nord-americana Civil Society International observa, amb certa sorna, que: “La societat civil és un concepte inusual en tant que sempre sembla necessitar ser definit abans de ser aplicat o comentat”, i aviat atribueix tal exigència a l'exotisme del discurs nord-americà (2004; www.civilsoc.org/whatisCS.htm). L'informe oficial de la Comissió Europea (o sia, de la UE) sobre la societat civil, que aspira a “donar una visió concisa del marc de consulta i diàleg amb la societat civil i d'altres partits interessats de la Comissió”, hi va dedicar diverses pàgines de densa prosa sociològica-burocràtica no gaire aclaridores (http://ec.europa.eu/civil_society/apgen_en.htm). Molt més dens encara en el peculiar llenguatge dels *euròcrates* és la informació oficialista de www.idea.gov.uk/idk/core/page.do. El Carnegie Trust del Regne Unit, al seu web (<http://democracy.carnegieuktrust.org.uk>), quan es planteja directament la pregunta “què és la societat civil?”, respon que les moltes

definicions poden ser agrupades en tres grans categories: la societat civil entesa com la vida associativa, com la societat bona [“*the 'good' society*”] i, finalment, com a espais de deliberació pública [“*arenas for public deliberation*”]; un bon indicatiu que el centre és probablement un cau de habermasians; a més, gairebé mentre escric, ha penjat el 23 d'octubre de 2007 uns informes sobre el futur de la societat civil al Regne Unit i Irlanda.

Una mica més enllà en l'èter on-line, l'*Enciclopèdia del Marxisme* del Marxist Internet Archive (MIA. *Encyclopedia of Marxism: Glossary of Terms*; font britànica, per l'ortografia) vincula, per associació, les veus “ciutadà” (*Citizen, Citoyen, Bürger*), “civilització” (*Civilisation*) i “societat civil” (*Civil Society*). Així, ens explica que, en l'argot marxista, civilització al·ludeix “a la societat de classes, que cau entre la societat tribal i la societat comunista sense classes del futur”. A més a més, indica que fou l'il·lustrat James Boswell qui el va introduir al vocabulari de la llengua anglesa al segle XVIII, en contraposició a *barbarie*; no esmenta, però, la clàssica vinculació germànica –millor dit, la juxtaposició negativa– entre *Zivilisation* i *Kultur*. L'*Enciclopèdia del Marxisme* assegura que l'expressió “societat civil” fa referència “al sistema de relacions socials basat en l'associació de gent independentment de l'Estat i la família que per primer cop va aparèixer a Europa al segle XVII”. Rebla el clau en aclarir que “la societat civil es caracteritza pel treball ‘lliure’ i un mercat de béns, per un sistema d'aplicació de la llei i per l'associació voluntària”. L'etimologia conceptual –entre *pensadors burgesos*– va de Hobbes a Rousseau i culmina en Hegel. Fa al·lusió a l'expressió alemanya *bürgerliche Gesellschaft*, especificant que la definició correcta es troba en la carta d'Engels a Marx del 23 de setembre de 1852, però no esmenta l'ús abundant germànic de l'adjectiu *zivil*, pres del francès o de l'anglès, que indica jocs d'interacció (www.marxists.org/glossary/terms).

Per anar resumint, podem remarcar que molts citen com a definició funcional el text ofert pel Centre for Civil Society del London School of Economics (www.lse.ac.uk):

“La societat civil es refereix a la palestra [*arena*] d'acció col·lectiva no forçada entorn d'interessos, propòsits i valors

“Al llarg del segle XIX, l'exercici d'una religió cívica va esdevenir una característica de l'esquerra radical democràtica i de l'obrerisme”.

tinguts en comú. En teoria, les seves formes institucionals són diferents de les de l'Estat, la família o el mercat, si bé, en la pràctica, els límits entre Estat, societat civil, família i mercat són sovint complexos, esborrats o negociats. La societat civil, de forma comuna, abraça una diversitat d'espais, actors i formes institucionals, que varien pel que fa al grau de formalitat, autonomia i poder. Les societats civils es troben sovint poblades per organitzacions com les de caritat oficialment reconegudes, ONG pel desenvolupament, organitzacions de dones, entitats fonamentades en la religió, associacions professionals o empresarials, sindicats, grups d'autoajuda, moviments socials, grups i coalicions que defensen alguna temàtica concreta [*coalitions and advocacy groups*].”

Un glossari: definicions d'estar per casa

Repassem les idees. L'expressió “societat civil” no apareix als diccionaris, si bé és antiga i d'ús habitual: inicialment, al segle XVII, significava el conjunt de la cosa pública (com en l'obra d'Adam Ferguson *Assaig sobre la història de la societat civil*, 1767; traducció Península), però, amb la progressiva definició de l'àmbit estatal i de la representativitat parlamentària al llarg de la segona meitat del segle XVIII, va passar a significar –especialment des del segle XIX– el gros d'actius socials organitzats en qualsevol àmbit privat fora del control públic, entès aquest com l'estatal. Així, la societat civil englobaria totes les activitats privades de la societat: empreses econòmiques o financeres, comerç a l'engròs i al detall, associacions corporatives o de defensa col·lectiva, entitats polítiques, agrupacions culturals, organismes de protecció mútua, i així successivament. És possible relacionar-ho amb l'aplicació del dret mercantil, que utilitza el terme per definir qualsevol entitat (societat) que es pot constituir sense una forma especial, excepte que s'aportin immobles, cas en què es distingeix entre societats civils particulars o universals.

L'antònim de “societat civil” seria “poder públic”. Tampoc no apareix als diccionaris, si bé és un terme antic i d'ús habitual. Atès el debat existent entre els historiadors del dret respecte de si es pot parlar d'Estat abans del segle XIX, he preferit parlar de poder, entès com a públic, en especial quan em refereixo a les formes inicials de representació, perquè és un terme genèric de més antiguitat que qualsevol discutida noció d'estatalitat. Seria, doncs, el contrari de societat civil.

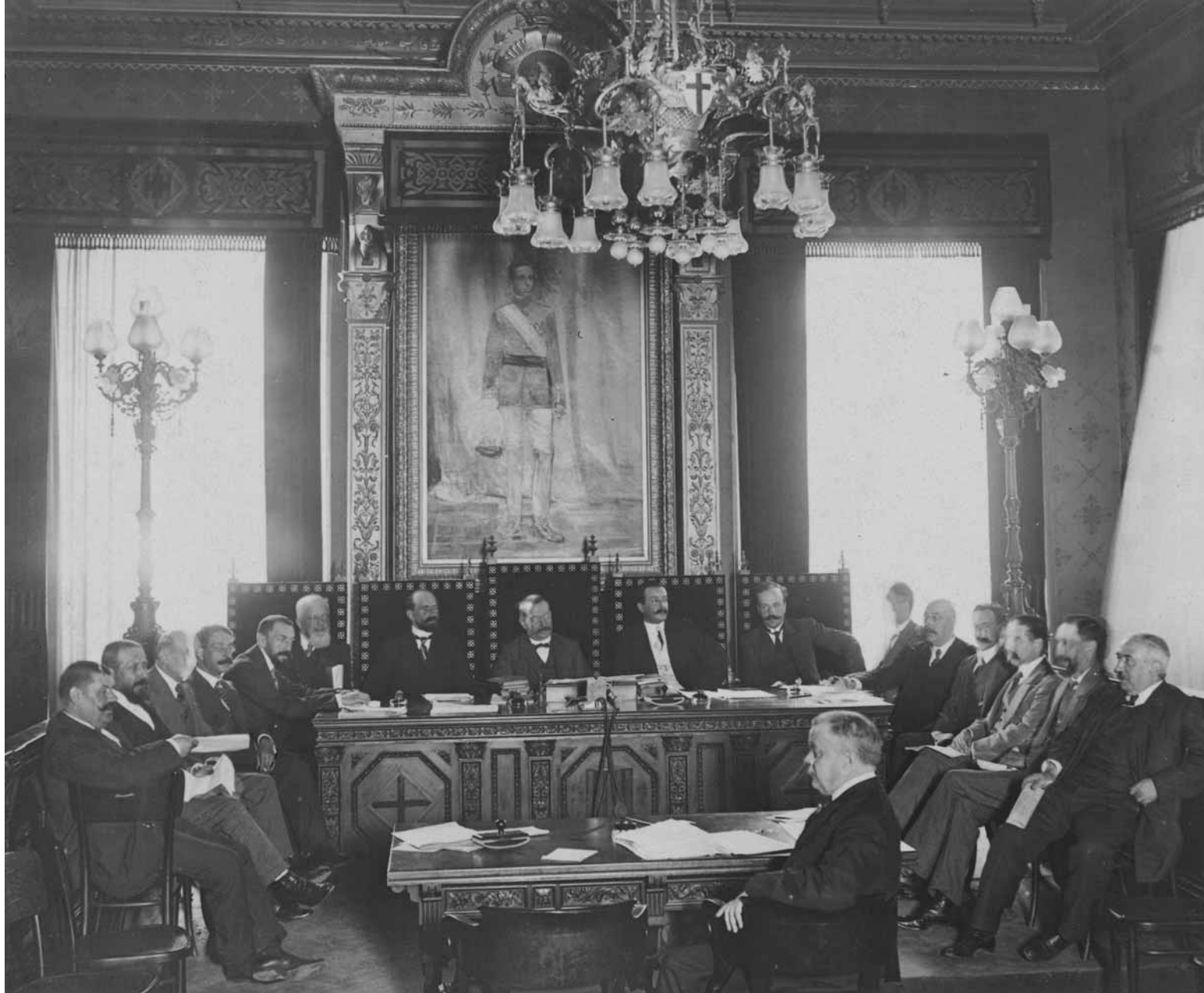
Davant dels contraris confrontats –societat civil i poder públic–, s'erigiria una opció sintètica, de trobada: “cultura cívica”, una noció encunyada pels politòlegs nord-americans Gabriel Almond i Sidney Verba a la seva obra *La cultura cívica*

(1963). En recollim unes citacions per resumir la seva argumentació:

“La cultura democràtica o cívica surgió como un modo de cambio cultural ‘económico’ y humano. Sigue un ritmo lento y ‘busca el común denominador’. El desarrollo de la cultura cívica en Inglaterra puede ser entendido como el resultado de una serie de choques entre modernización y tradicionalismo, choques con la suficiente violencia como para realizar cambios significativos, pero, sin embargo, no tan fuertes o concentrados en el tiempo como para causar desintegración o polarización. [...] Nació así una tercera cultura, ni tradicional ni moderna, pero participando de ambas; una cultura pluralista, basada en la comunicación y la persuasión, una cultura de consenso y diversidad, una cultura que permitía el cambio, pero que también lo moderaba. Esta fue la cultura cívica. Una vez consolidada dicha cultura cívica, podían las clases trabajadoras entrar en el juego político y, a través de un proceso de tanteos, encontrar el lenguaje adecuado para presentar sus demandas y los medios para hacerlas efectivas”. (Almond & Verba, *La cultura cívica*, Madrid, 1970, pp. 23-24).

No cal dir que l'espai de continuïtat moral apuntat per Almond i Verba no resulta tan original com ells pretenien. Per començar, tenim la idea de civisme, vinguda de la Revolució Francesa (neologisme a partir del llatí *cives*, ciutadà), que indica el conjunt dels principis o ideals de la bona ciutadania. Segons el *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans, consistiria en “zel pels interessos i les institucions de la pàtria”. En anglès, especialment als EUA, *Civics* seria la branca de la ciència política que tracta dels afers públics i dels deures i drets de la ciutadania. Així, si el civisme seria el comportament ciutadà, resten per especificar els seus drets, drets civils, d'origen nord-americà com a *civil rights*, expressió sorgida a partir de la Guerra Civil de 1861-1865 per referir-se als drets garantits a l'individu per les esmenes 13a i 14a a la Constitució dels EUA i a altres lleis aprovades pel Congrés nord-americà en la mateixa línia, que es refereixen especialment a l'abolició de la servitud involuntària i al tractament igualitari respecte a “la vida, la llibertat i la propietat, sota la protecció de la llei”, segons la fórmula habitual.

També, a la primera meitat del segle XIX, el pensador francès Auguste Comte va imaginar un pensament positiu, o positivisme, de gran impacte en els països de parles ibèriques. En el seu esquema, les creences antigues serien superades per una *religió cívica*, que en concret s'anomenaria “sociologia”. Ben mirat, fou una evocació no gaire allunyada d'allò que, un segle més tard, va ser la funció del pensament marxista-leninista en els sistemes comunistes, avui dia, en general, de mal borràs. En el present, “religió cívica” no passa

Prat de la Riba presideix una reunió de les quatre diputacions catalanes l'octubre de 1911, mentre es preparaven les bases de la futura Mancomunitat. A la pàgina 46, a la portada del present article, instal·lacions de l'Ateneu Barcelonès, inaugurat el 1860 seguint l'exemple dels existents a Madrid i Londres.

de ser un tecnicisme utilitzat pels historiadors del republicanisme per descriure les litúrgies, festivitats, passos i altres expressions de veneració a un culte a la raó o al racionalisme, amb un sentit explícit anticlerical. S'empra des de la Revolució Francesa, a partir de l'intent jacobí d'establir una devoció revolucionària a la deessa de la Raó en substitució del catolicisme, definit aquest com a contrarevolucionari. Al llarg del segle XIX, l'exercici d'una religió cívica va esdevenir una característica de l'esquerra radical democràtica i de l'obrerisme, amb expressions de fidelitat a una tradició revolucionària o al predomini del poder públic progressista –és a dir, idealment en mans revolucionàries– sobre formes reaccionàries de religiositat, suposadament oposades al progrés.

Més enllà de la mera subjectivitat ciutadana, de la cultura cívica o el civisme, hi ha un altre component del bon comportament: la manca de corrupció i, per tant, l'eficàcia dels serveis públics. El “servei civil” –de l'anglès *civil service*– fou originàriament un terme britànic, estès posteriorment als EUA, per caracteritzar el personal no militar de l'Administració pública (o, més estrictament, els que no formen part ni de la marina ni de l'exèrcit, però tampoc del cos de legisladors ni de la judicatura); contrasta, pel to, amb el gal·licisme negatiu “burocràcia”. L'origen de la paraula és en els administradors no soldats de la Companyia de les Índies Orientals britànica. La implicació de *civil service* seria la meritocràcia (de l'anglès *merit system*), ja que, des de la segona

meitat del segle XIX, se suposa que les places són adquirides per exàmens públics i no per favoritisme o nepotisme.

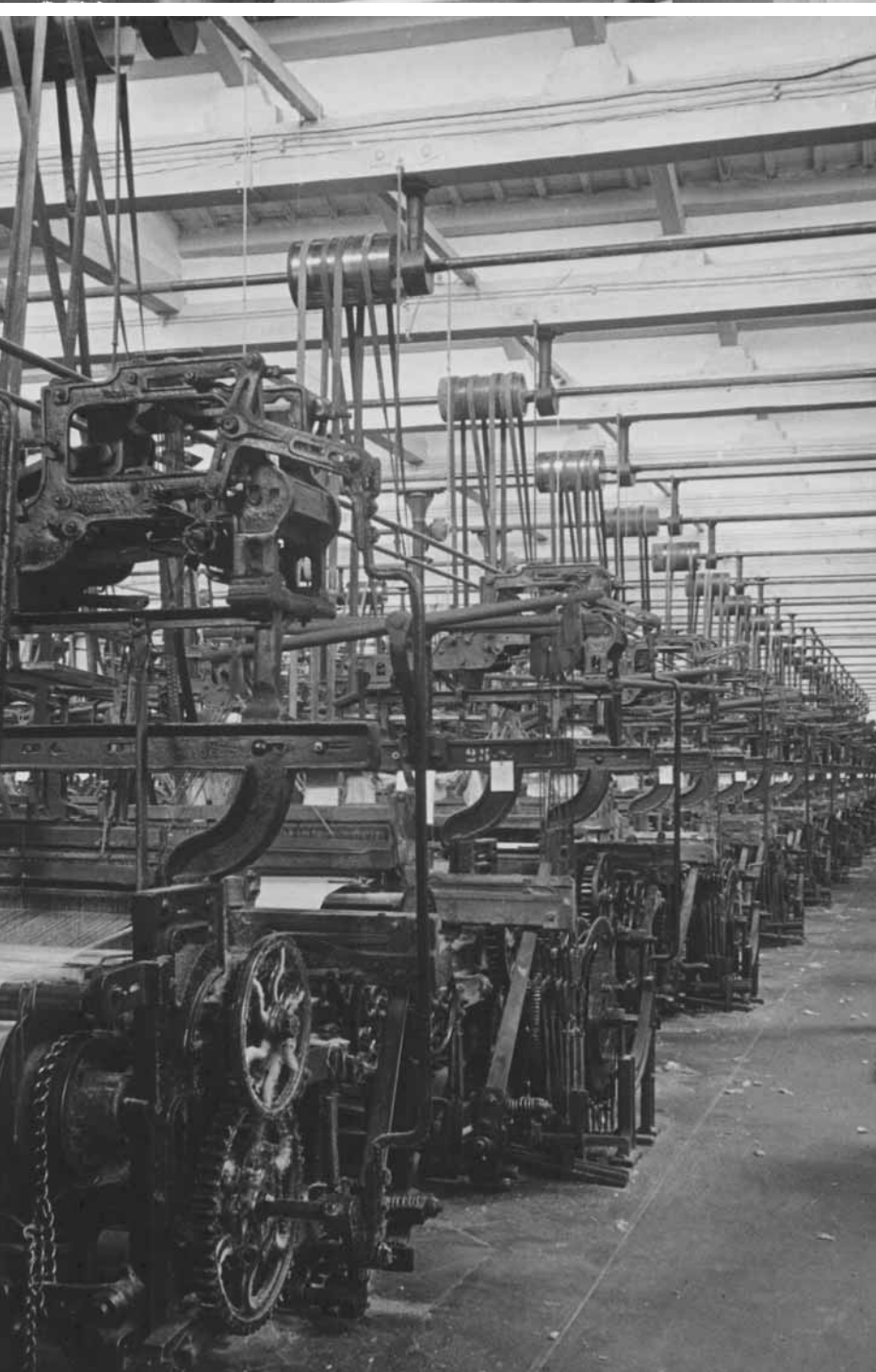
Des d'aquest punt de mira, els serveis empresarials, tot i que són merament privats, tindrien el mateix criteri de mèrit, ja que, amb un enfocament derivat de Bentham i l'utilitarisme, se suposa que les “forces del mercat” imposarien “el millor benefici per al major nombre”, en la mesura que el tractament de qualitat inferior que suposés el mateix cost que el superior resultaria expulsat del mercat. Estaria bé, si fos així.

La recent popularització del concepte de “societat civil”

Per fer balanç, podem constatar que la noció de “societat civil” fou menystinguda en els llargs anys d'estatolatria –l'adoració de l'Estat com a impuls decisiu de tot– que van dominar el segle XX. Així va ser almenys fins a l'abrupte gir polític de Thatcher (primera ministra britànica, 1979-1990) i Reagan (president nord-americà, 1981-1989) i la corresponent resposta aperturista de Gorbtxov (cap soviètic, 1985-1991), en abandonar l'expansió de l'Estat assistencial o *Welfare State* tal com s'havia desenvolupat des de l'acabament de la Segona Guerra Mundial el 1945, edificat sobre els fonaments del frontpopulisme (i, encara que ningú no ho admetés, també del feixisme), o, en altres paraules, el bagatge conceptual d'entreguerres (1919-1939), les lliçons de la Primera Gran Guerra (1914-1918) i de la Gran Depressió (1929-1939). El canvi

© Frederic Ballell / AHCB-AF

© Vidal Ribas / AHCB-AF

dels criteris dels anys vuitanta fou incontenible, com va acabar per demostrar el col·lapse de la Unió Soviètica, entre 1989 i 1991 i, per extensió, del moviment comunista internacional després del 1992. I tal canvi va comportar la nova revaloració internacional del terme “societat civil”.

El gir dels vuitanta significava apartar-se del protagonisme de l'Estat en el desenvolupament dels recursos i, per extensió, de la relació entre millors serveis públics i ascens social mitjançant places burocràtiques, tot justificat per fer arribar el benestar als àmbits socials especialment pobres, més enllà dels interessos de qualsevol inversor de mercat; una acció estatal realitzada a expenses de qualsevol àmbit que es trobés pel mig (com la societat civil en no importa quina definició). L'estatolatría (adoració de l'Estat, un terme de la sociologia catòlica) va revelar d'una faísó palesa la seva concomitància amb l'intervencionisme estatal: es pot veure en la suposada frase de Lenin que afirmava que “socialisme més electrificació equival a comunisme” i també a l'eslògan de Mussolini que exigia “tot dintre de l'Estat, res fora de l'Estat”. És el que s'ha anomenat, amb un cert sentit paròdic, *High Modernity*, l'alta modernitat (vegeu James C. Scott, *Seeing Like a State*, 1998). Ja s'intuïa que s'anava cap a una “societat postindustrial” (Daniel Bell, Alain Touraine); és més, que els paràmetres ideològics d'entreguerres no es mantindrien per sempre (de nou Bell, el seu primer gran treball, titulat *The End of Ideology* [1960], copiat a Espanya per Gonzalo Fernández de la Mora).

Això va donar pas, en els anys vuitanta, als discursos variats de la postmodernitat i, per extensió, a les disciplines socials, allò que se'n va dir gir lingüístic, o sia, el despertar del somni del *langage de bois* ideològic heretat dels anys trenta. Dit clarament, amb un exemple: la comprensió que el proletariat o la burgesia no és un fet, sinó sols una idea explicativa, i per cert, no una idea que resistís ser inspeccionada a fons. Alhora, la discussió sobre la postindustrialitat va significar que es qüestionava per primer cop d'una manera generalitzada la suposició de la producció com a clau de tota concepció de l'economia. Es va arribar a tenir certa consciència que, segons on, es vivia en una relativa riquesa col·lectiva, marcada per la tendència a la vida llarga i l'aparició de persones velles –no de seixanta anys, sinó de més de vuitanta anys d'edat–, en un nombre suficient per ser considerades com a *grup social*. Així, es va començar a parlar d'ones tecnològiques (Alvin Toffler), i també d'una concepció de poder derivat del domini de la informació –per primera vegada possible gràcies a l'ordinador personal i la complexificació de la xarxa d'interconnexions electròniques–, i no de la capacitat de control i administració (la “societat del coneixement” de Peter Drucker, propugnada des dels anys seixanta i setanta en la teoria del *management*).

Els molts intents de donar un sentit profund a la noció de postmodernitat (François Lyotard, a França; Frederic Jameson, *inventor* dels *Cultural Studies* als Estats Units) sovint

© Pérez de Rozas / AHCB-AF

perden de vista que l'únic realment rellevant era la fi de l'alta modernitat i els seus supòsits axiomàtics. A més a més, amb els anys noranta es va enfonsar la històrica exclusivitat de l'Estat. Des del Congrés de Viena el 1815, el criteri oficial era que un Estat sols parlava amb un altre Estat mitjançant la diplomàcia (per aquesta raó tradicionalment s'anomena a Espanya i als Estats Units, per exemple, Ministeri d'Estat al Ministeri d'Afers Exteriors). Així, en el terreny interestatal, es relegava tot diàleg entre particulars i l'autoritat pública al servei consular (dins de cada país sobirà, el tracte amb els ciutadans era la tasca del Ministeri de l'Interior). Com a conseqüència directa, aquelles entitats que eren *de facto* independents, però que no responien a les normes de la diplomàcia (al segle XIX, els poders locals o regnes a l'Àfrica, per exemple), també eren enteses com a interessos privats. Ara, després del 1992, han anat sorgint les ONG com una força que ha aconseguit imposar-se en els escenaris abans exclusivament diplomàtics, com l'ONU: en els sonores paraules de Kofi Annan (secretari general, 1997-2006), tan significades que, en ser citades oficialment, ni tan sols se'ls posa data: "Va haver-hi un temps en què Nacions Unides sols tractava amb governs. Però ara ja sabem que la pau i la prosperitat no es poden aconseguir sense associacions que impliquin governs, organitzacions internacionals, la comunitat empresarial i la societat civil" (www.un.org/issues/civilsociety).

Els politòlegs, sociòlegs i totes les disciplines instaven la creació d'un concepte substitutori, i es va redescobrir la idea de la "societat civil" i tots els vells arguments sobre el teixit social nord-americà, al marge del poder d'Alexis de Tocqueville (*La democràcia en Amèrica*, 1835-1840). Aviat, la pre-

sumpció de la societat civil com a component essencial de qualsevol societat funcional va comportar l'entusiasme analític des d'enfocaments molt diversos. La nova fórmula (o reformulació) va poder gaudir, des de la socialdemocràcia innovadora després del col·lapse comunista, de l'aprovació de Giddens, ara Lord Giddens. El politòleg nord-americà Robert Putnam ho va apuntar, primer per a Itàlia i, després, per als Estats Units, amb un títol que ha esdevingut famós, *Bowling Alone* (2000), d'on podem arribar fàcilment al molt buit però escandalós assagista filmic Michael Moore i la seva pel·lícula documental *Bowling for Columbine* (2002). Més profund resulta el concepte d'*habitus*, el context social del costumari col·lectiu, popularitzat per Pierre Bourdieu, però en realitat originari de Norbert Elias. A Espanya, Víctor Pérez Díaz ha divulgat la "societat civil *espanyola*" com el component decisiu de la transició democràtica i l'enlairament d'Espanya com a societat bàsicament afligida del fet d'ésser rica.

Però tota aquesta *moguda postmoderna* a l'entorn de la societat civil ha tingut ben poc a veure amb la dinàmica catalana, fins i tot en el cas de Pérez Díaz, els arguments del qual haurien d'haver servit com a mínim com a avís d'un canvi de fons. Ningú a Catalunya, però, no se n'ha volgut adonar i tothom ha persistit en els tòpics de sempre sobre l'excepcionalitat catalana, pel fet de gaudir d'una societat civil singular, quan ja no ho és tant, i els catalans, a més a més, ja són massivament funcionaris (encara que sigui de la Generalitat). A Catalunya, la societat civil (no sempre designada amb aquest nom, però sí la idea) ha condicionat tota la vida política i social al llarg del segle XX, de forma del tot sostinguda, fins i tot obsessiva. Tots els sectors que han

A dalt, arribada del president Lluís Companys i dels consellers de la Generalitat, empresonats pels fets d'octubre de 1934, després de ser alliberats arran de la victòria del Front Popular el 1936. A la pàgina anterior, el Passeig de Gràcia en una data no precisada de començament del segle XX, i instal·lacions de la gran cotonera La España Industrial.

“El clixé de la treballadora Barcelona es basava en la suposició que hi havia una indústria catalana poderosa, però de fet era molt feble”.

existit han begut d'aquest abeurador ideològic amb autèntica set de poder. Mai no han acabat de sentir-se satisfets, ni han saciat la seva set, però tots canten les excel·lències de la font brolladora. I tots actuen com si el segle XX hagués de durar indefinidament, quan ja fa temps que es va acabar.

Una reflexió historicista

Sembla lamentable, però és un fet: la mentida resulta imprescindible. Tota conjunció social necessita, per sostenir-se, un entramat del que podríem anomenar “somnia deserts”. És comparable al fet que els individus es recolzen en els vincles personals, idealitzats com a amor o estima. La urgència de la literalment paorosa necessitat emotiva, tant individual com grupal, provoca que sentiments del tot evanescents es *cosifiquin* (o *reifiquin*): és a dir, el que només consisteix en emoció fugissera i contradictòria, una suma confusa i contradictòria de pulsions, culpabilitats i altres programacions profundes, a més d'afegits de pressions més recents o conjunturals, queda mentalment transmutada en quelcom sòlid, palès, literalment fefaent. Els somnis deserts, al contrari dels somnis dormits, són del tot comunicables; encara més, es contagien i generen dependència en les altres persones. Volem creure. Tot i ser compostos de reflexos parcials i malentesos, els somnis deserts semblen reals, per la raó que les emocions que susciten ho són. Anem més lluny encara: tota vida social consisteix en somni despert o, com dirien els *vedàntics* i budistes, en vana il·lusió.

Un somni vertebrava la societat catalana, en la mesura que existeix tal *cosa* del tot cosificada –i el mateix es pot dir d'Espanya, l'Estat, França i un etcètera tan infinit i variat com el repertori d'interaccions humanes. Sense somni despert i àmpliament compartit, no hi ha relat històric, ni mitologia política, ni les imprescindibles identifications que configuren la participació i garanteixen la seva transmissió i encomanament. Com en tots els casos, el somni que justifica la noció dels “catalans” és circular: cal creure que existeixen els catalans perquè, en efecte, existeixin. Més concretament, en la mesura que el somni despert català esdevé insistentment tautològic, i per tant més atractiu, de moviment, més catalanista, el relat cosificat adquireix major densitat: els catalans, segons la suposició constituent, són quelcom a part, divers del seu marc legal o polític, que és presumiblement espuri, ja que cada somni despert ha de determinar la realitat que l'envolta, i decidir què hi ha de real, o millor, d'autèntic en les categories emprades. Però en el relat somniat català hi ha un fet diferencial que no permet que tal *cosa* col·lectiva catalana, entesa com a fàctica, es confongui amb altres coses que, de

manera accidental, s'hi sobreposen. La suposició catalana, o millor catalanista, és, dit succintament, que *la història s'ha equivocat i ha de ser corregida, allà enrere, en el passat i no ara*.

Els catalans –sempre segons el relat de somni despert– són diferents de la resta dels espanyols i/o hispànics perquè treballen, estalvien, són pencaires. És reconegut que també poden ser penques, que tenen terribles atacs de rauxa que tot ho destrossen. Alguns, en elaborar aquest relat solipsista, apunten l'equivocació històrica com a culpa de tal rauxa: si poguessin ésser, viure llur autenticitat, viurien tranquils i realitzats. Però si aprofundim en la narració compartida del somni despert, si pouem el relat i anem al cor del poble (un *topos* del gairebé oblidat dramaturg Ignasi Iglésias), queda demostrat que les ganes laborioses del col·lectiu sempre se sobreposen a les fúries: és a dir, el seny, el sentit comú racial, nostrat, de la terra, pot amb la rauxa. I el seny, no cal dir-ho, és associatiu.

La suposició de l'excepcionalitat catalana

S'ha pogut llegir l'experiència del Sexenni Revolucionari, de 1868-1874, com una temptativa, liderada pel reusenc Joan Prim, d'imposar alguna mena de projecte barceloní a la política espanyola. Així, els molts catalans que es van embarcar amb Prim –Laureà Figuerola i Víctor Balaguer, entre altres– representaven una varietat ben dispar de lectures sobre la disjuntiva *pays réel-pays légal*, així com les abundants contradiccions entre les visions oposades a la *neowhigista* Gloriosa Revolució, els Mañé i Flaquer o Duran i Bas que van desconfiar del canvi dinàstic o, més encara, de l'experiment republicà, i un Almirall, posem per cas, al qual li semblava poca cosa.

Però ningú no dubtava, ja el 1868, de la veritat de la dicotomia espanyola entre la laborista, febril i fumejant Barcelona i la gandula, burocràtica i cortesana Madrid. El dualisme entre fabricants “clars i catalans” i els funcionaris amb pretensions (el “*Vuelva Vd. Mañana*” de Larra) ja va quedar fixat com la clivella central davant qualsevol modernització de la societat espanyola. Dintre de l'agut gust per l'autocontemplació pròpia, es va produir autodescobriment de la societat civil catalana al llarg de la dècada següent, sobretot un cop passada la tempesta revolucionària.

Cap a 1880, quan Almirall va intentar projectar un moviment d'identificació catalanista, basat en la confluència proteccionista de patrons, advocats i obrers en l'estil dels republicans nord-americans, el tòpic ja estava segellat i convertit en una perfecta cosificació. Encara més, la creació oficial el 1887 del Registre Civil d'Associacions va confirmar la percepció de la pròpia rellevància catalana. Aleshores, la rivalitat

El franquisme va obligar inicialment les entitats de la societat civil catalana a sotmetre's a una purga i, amb posterioritat, a mantenir-se sempre sota control. A la imatge, Franco assisteix a una representació operística al Liceu, el 18 de maig de 1960.

Madrid-Barcelona, la lluita per la capitalitat espanyola entre “la Villa y Corte” tradicional i la “contracapital” barcelonina, del tot insatisfeta amb el rol de capital de província (com Sòria o Conca?), s’havia convertit en el fet que dominaria, sense cap dubte, la vida política i social espanyola fins a l’acabament de la Guerra Civil de 1936-1939.

El clíxé de la treballadora Barcelona (aviat transmagnificada en “la Barcelona dels treballadors”) es fonamentava en moltes il·lusions, algunes d’elles molt il·lusòries. Es basava en la suposició que hi havia una indústria catalana poderosa, però el fet era més aviat que la producció catalana era molt feble, dependent pels baixos costos i pels marges de benefici estrets, obtinguts en tallers esquifits amb pocs operaris i sovint amb maquinària de segona o tercera mà. No hi havia una *grande bourgeoisie*, sòlida i arrelada, a Barcelona (ni a Sabadell, Terrassa, Mataró, i altres ciutats fabrils), sinó molts “senyors Esteve”, uns quants indians i negrers, i una família Güell i una altra Muntades, i gràcies. El teixit burgès (neologisme arribat del francès al castellà, pel català) era ben prim, poca cosa, i estava tan buit com les infules espanyoles de ser una gran potència amb una flota i un exèrcit de rang. A Barcelona, com a Madrid, tot depenia de les aparences, si bé no els preocupaven els mateixos indicadors de rang social, d’ascens o de descens. La pobra realitat catalana va quedar tapada pel recurs, ben espanyol, a l’excepcionalisme, la convicció que la puntualitat i l’ètica del treball a Catalunya eren racials, com ho eren el desori i la pompositat jurídicista castellana. En la pràctica, la solidesa catalana depenia més de la “societat de famílies”, del molt atapeït teixit social de parentiu, de matrimonis creuats (dos germans amb dues germanes, un germà amb la vídua fraterna, els enllaços de cosins),

que garantien que el joc de cognoms fos del tot reiteratiu, com ho eren les moltes fabriquetes que prenién noms sonors d’empresa. Per això, l’agudesia de l’esperit *foteta* català, la sorna, el sarcasme, la descarnada ironia de l’idioma aviat deixava tot intent de fer volar coloms amb plom a les ales.

Ningú no enganyaria els corrosius catalans, i menys els espanyols o “castellans”, amb la buidor estatal, raquític empelt de liberalisme en una soca dinàstica i absolutista. Ningú excepte, és clar, ells mateixos. Al llarg del vuit-cents, la societat de famílies va anar creant uns hàbits que tendrien a prendre un aspecte ben sòlid, de tant no parlar amb ningú que no compartia els mateixos criteris. Si la xarxa de parentiu semblava prou reunida al Liceu, també totes les seus socials, capçaleres de paper de carta, decoració empresarial, van prendre vida pròpia, fins a aparentar ésser una autèntica societat civil. Barcelona no seria la capital de res (més que de la província de Barcelona), però era l’aparatós centre d’una densa xarxa d’empreses i persones socials, beneïdes pel caduceu de Mercuri, déu del comerç, a més de per altres figures de la mitologia fabril i mercantil.

Havien sorgit algunes entitats emblemàtiques: el Liceu (1847, reconstruït el 1861 i el 1994), l’Ateneu Barcelonès (1860, copiat del de Madrid, 1835, i del de Londres, 1823), i el model es va escampar aviat, ja que els menestrals i els autodidactes no es creien inferiors als senyors, burgesos com cal. Així es va fundar l’Ateneu Igualadí de la Classe Obrera el 1863, el primer d’una llarga cadena d’entitats populars dedicades a l’autoajuda i l’autopromoció, de la mateixa manera que les mútues pagaven els enterraments (ningú més no ho faria, si no ho feien ells). I així, d’entitat en entitat, es va produir el miracle de la societat civil catalana. Existia? Aviat van córrer

© Pérez de Rozas / AHCB-AF

les imatges del despertar dels morts: l'au fènix, emblema del periòdic emblemàtic *La Renaixensa*, va esdevenir el logotip arquitectònic de la construcció de la Barcelona moderna; fins i tot, la del Lazarus: “*surge et ambula*”, diu Crist, i el cadàver desperta de la seva letargia (és el lema de la Biblioteca-Museu Balaguer a Vilanova i la Geltrú o del Primer Congrés de la Llengua Catalana el 1906).

El catalanisme polític, per tant, es va edificar, tot convençut, sobre uns fonaments associatius en aparença fermes i, sobretot, únics a Espanya. Unamuno va mostrar a Eugeni d'Ors la grandesa solemne de Salamanca i Xènius li va replicar que hi feien falta cafès de barri a la francesa (o sia, com abundaven al *petit Paris du sud*). La primera campanya electoral de la Lliga Regionalista, després d'un “tancament de caixes” o vaga d'impostos de botiguers, es va presentar com la dels “quatre presidents” (en realitat, expresidents de la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País, el Foment del Treball Nacional, l'Ateneu Barcelonès i la Lliga de Defensa Industrial i Comercial), on les entitats privades suplien les institucions públiques. L'estratègia lligaire confiava en els fonaments de societat civil; Prat de la Riba en fou un adepte entusiasta. De tal seguretat va néixer la Solidaritat Catalana el 1906, que va escombrar a les eleccions de 1907 com a “alçament”, segons el poeta Joan Maragall. Sols la Revolució de juliol de 1909 va indicar que potser no tot era tan sòlid com es creia i Cambó, aleshores distanciat de Prat, va promoure

una enquesta i va descobrir que de societat civil n'hi havia ben poca; més forats que una altra cosa. Va quedar horripilat, va tancar els resultats i va començar a insistir en la necessitat d'accedir a l'Estat, com a “socialisme estatalista”.

Prat ja havia assaltat la Diputació barcelonina, i s'ho va passar d'allò més bé inventant institucions públiques que suplien les mancances privades, quan el discurs oficial catalanista era tot el contrari. La justificació, doncs? És que Catalunya “actua en funció d'Estat” (fórmula recollida per Alexandre Galí, en seva vasta recopilació descriptiva de les institucions catalanes i/o catalanistes –i aquesta distinció va esdevenir un altre problema–). Finalment, gràcies al pacte de Cambó, primer amb el liberal Canalejas i després amb el conservador Dato, es va obtenir l'anhelada Mancomunitat interprovincial i Prat va poder continuar, fins que va morir el 1917, inventant organismes. El seu hereu lligaire al capdavant de la interdiputació, l'arquitecte Puig i Cadafalch, va modernitzar la política pratiana en crear empreses per al desenvolupament (telèfons, per exemple), alhora que malaguanyadament va buscar sotmetre sense èxit els intel·lectuals a la seva disciplina.

Quan va arribar la Dictadura del General Primo de Rivera, nascuda a Barcelona el 13 de setembre de 1923, tothom ja es coneixia el truc catalanista de publicar manifestos amb interminables llistes d'associacions i ja no impressionava els militaristes i espanyolistes, que van intentar fer-hi front

Josep Tarradellas visita la tomba de Macià el 26 d'octubre de 1977, tres dies després del seu retorn de l'exili per a fer-se càrrec de la presidència de la Generalitat provisional.
A la pàgina 56, festival catalanista al Camp Nou, el 24 de juny de 1981.

“Prat de la Riba s’ho va passar d’allò més bé inventant institucions públiques que suplien les mancances privades, quan el discurs oficial catalanista era tot el contrari”.

endurint la capacitat d’intervenció de la província i la Capitania. Però els obreristes sí que havien après i copiat la lliçó catalanista.

On falla la suposada excepcionalitat catalana

Des de 1808 Espanya no ha tingut un règim polític reeixit, que hagi durat almenys cinquanta anys seguits. No ha gaudit, doncs, d’una *cultura cívica* consolidada i inqüestionada. Al contrari, ha sofert la desgràcia d’una cultura de guerra civil: el guerracivilisme parteix de la noció antiquíssima de “guerra civil”, o sia, guerra entre seccions geogràfiques o faccions polítiques d’un mateix país o Estat; seria, doncs, la idea que, durant un període llarg i a partir d’un conflicte intern violent particularment traumàtic, una societat està estructurada de forma escindida i partisana en dos (o potser més) grans bàndols ideològics, que, identificats vagament amb dreta i esquerra, agruparien i resumirien les simpaties i enemistats de la contesa passada, argumentant que el naixement de tot parlament sorgit de l’experiència històrica d’una societat reflecteix aquesta “cultura de guerra civil”, en tant que els grans bàndols ideològics i parlamentaris reflecteixen almenys en part els criteris de les parts en la guerra civil. Els exemples primordials serien el Parlament anglès de la Restauració després de 1660 o el francès, després de la Restauració borbònica el 1815.

La tradicional pretensió catalanista ha estat que els problemes espanyols no eren seus. Les guerres civils espanyoles –per tant, forasteres– queien sobre els pobres catalans, sense que aquests en sabessin el perquè. És un bonic gir argumental, però del tot fals, ja que hi ha hagut un guerracivilisme ben català, més o menys sostingut des del segle XIV.

Bandositat, en català, i *particularidad*, en castellà, són sinònims i descriuen un Antic Règim catalanesc, anterior al plorat 1714, que fou un combat incansable a cop de pedra, que va aportar al castellà la noció de *pundonor* (o punt d’honor). En el seu sentit polític, *particularidad* es pot entendre a partir del terme *particularismo*, definit pel *Diccionario de la Lengua Española* de la Real Academia com una “*preferencia excesiva que se da al interés particular sobre el general; propensión a obrar por el propio albedrío*”. Cal afegir-hi una paraula més, molt pròpia: *polarització*.

Aquest mot ve de la ciència política i és una extrapolació d’un terme propi de la física (no reconeguda als diccionaris espanyols o catalans), que al·ludeix al fet de girar, créixer, actuar, pensar en un sentit concret, com si fos resultat d’una atracció o repulsió magnètica; així, la tendència a la radicalit-

zació de poicions polítiques cada cop més extremes i inclusives que acompanya la ruptura social i l’esclat de guerra civil.

Des del 1919, la CNT –l’anarcosindicalisme, sense partit polític, ni interlocutors fixos– havia exigint entrar, i per la porta gran, a la societat civil catalana. Obrers i patrons van organitzar el mercat de treball, sense arbitratge estatalista. Se’ls va refusar l’accés i es va respondre a trets. Els empresaris es van sentir debils. No és pas estrany que els protagonistes del sindicalisme patronal (o sia, agrupar els patrons) fossin els més petits, però fatxendosos, amos de taller (com el famós Graupera, amb el puro a les dents). Tampoc no ha de sorprendre que el sindicalisme lliure –d’arrel catòlica i carlista– sorgís dels molts obrers que no se sentien obreristes ni àcrates, que anaven a missa o eren tan llibertaris de mena que es negaven a combregar amb les ximpleries beneïdes dels “nois de la pipa” dels “grups específics” anarquistes i/o anarcosindicalistes. El joc del pistolerisme, ben conegut arreu, consistia, doncs, en atemptats personalitzats entre organitzadors sindicals dels uns i dels altres, patrons fatxendes (“a mi ningú em diu què fer al meu taller”) i operaris a la seva, amb un bon component del “negoci de la protecció” i amb els policies ficats fins a les celles. Amb això podem traçar un vocabulari polític de dos segles: del *bandolerisme* vuitcentista al *pistolerisme* noucentista i, a la segona meitat del segle XX, el *terrorisme*. Ni un pam de net, en resum. I el previsible joc de provocació-resposta-provocació-resposta. Vaga general i cop d’Estat, vaga general i boicot empresarial. Si els anys de diners fàcils a l’escalf de la neutralitat a la Gran Guerra de 1914-1918 van portar un joc d’entitats fantasmals, ara la mateixa jugada es va traspasar a la política, amb entitats multiplicades i sense contingut (com quan liberals i mauristes van intentar matricular tot tipus de cercles locals més imaginaris que substanciosos).

Arribada a aquest punt, la política catalana es va fonamentar en el bluf, com sol passar en temps d’agitació quan no es poden comptar vots. També, en aquest punt, constatem la pobresa de la llengua catalana oficialitzada i fabriana per assumir els aspectes més foscos de la pròpia realitat viscuda en terres de parla catalana: no hi ha sinònims per al bluf de cartes o naips, quan tots els jocs importants del país (el mentider, la botifarra) es basen a donar una falsa impressió als jugadors oposats. Per contra, els diccionaris ofereixen “fanfarronada”, “fatxenda”, “presumpció”, “parencia”, o sia, termes que remetent al *bragadaccio* del militarisme espanyolista o a l’ostentació més buida, diguem-ne al Cercle del

“La falsa memòria històrica, neocatalanista o neorepublicana, va presidir la desindustrialització, mentre els ‘opinion-makers’ es funcionaritzaven”.

Liceu o al Cercle Equestre, però no a l'essència de les jugades dels negocis i de la política que han sostingut més d'un segle de vida catalana.

Durant la Dictadura de Primo de Rivera, de 1923 a 1930, ningú no va votar, així que el Govern va fer el que volia: el mateix primorriverisme era una catxa, ja que mancava del més mínim fonament legal. La proclamació de la II República fou igualment un “*órdago a la grande*” que va sortir bé. I el renaixement de l'anarcosindicalisme al llarg dels anys trenta, amb les seves revoltes antirepublicanes, fou una altra operació d'aparador: “un gegant amb peus de fang”, segons l'obrerista rival (i excenetista) Maurín. També ho va ser el nacionalisme radical, ple d'Exèrcits de Catalunya que no lluitaven i “batalles de Prats de Molló” en les quals no es disparava ni un tret. Al llarg dels anys vint, va augmentar el consum de premsa catalana, així com l'edició, però el canvi de 1931 va mostrar que comprar i llegir no són el mateix. La falsa realitat, des d'aleshores i fins avui, ha sostingut un mercat en el qual ningú no llegeix, excepte un quants que fan tots els papers per mantenir les aparences.

Així, els anys republicans van consagrar la tendència a creure que les pretensions associatives eren resultats. En gran manera, l'èxit tan fàcil del cop de Primo el 1923 i l'agitació de carrer el 1931 van convèncer a tothom que solament calia aparentar per obtenir el benefici desitjat. Amb aquest criteri tan alegre, mig Catalunya es va llançar a la rebel·lió a l'octubre el 1934, i ajuntaments i ens públics i privats es van solidaritzar amb el Govern català: després van quedar sorpresos quan van ser arrestats l'endemà.

Els militars que es van imposar tanmateix van caure en l'error igualment fàcil de suposar que sols calia treure tropes a la via perquè tots s'encongissin; criteri equivocat com van comprovar l'estiu de 1936. Tampoc no era tan senzill, ja que tothom s'acostumava a la buidor. La brutalitat de la Guerra Civil de 1936-1939, la seva naturalesa traumàtica, en resum, té molt a veure amb aquesta lleugeresa acumulativa, d'on prové la tendència hispànica a creure més en la paraula i en la seva articulació formal que en els fets, els costos i els preus a pagar.

El franquisme va ser conseqüent amb la tradició de l'aparença teatral, la política sonora i insubstancial. Hi va haver un fort debat intern durant 1937 sobre el contingut nou de l'Estado Nuevo, que va confrontar propostes catòliques i carlines de caire corporatiu amb el nacionalsindicalisme verticalista dels presumptuosos falangistes, fatxendes aquests sí, ja que, si es deixaven de banda els carlins de veritat, no eren ningú (almenys sumant), però ho volien controlar tot, amb el millor i més modern esperit totalitari. Aquests últims van guanyar en la forma, però no en el contingut, ja que l'Església catòlica, molt partidària d'una societat civil sota el seu control i *purificada* de discursos i litúrgies competidores, es va mantenir en el seu espai. La dictadura de Franco –sempre maximalista o vergonyant, “Estado imperial” o “régimen” per antonomàsia– va presentar una façana totalitària i una praxi interna de sistema no t’hi fixis, d’estar per casa i amb sabatilles, sempre que no mirés ningú.

“Rojo separatismo” de retroalimentació

Fet i fet, a Catalunya el franquisme va obligar les entitats de la societat civil a sotmetre’s a una purga inicial i, amb posterioritat, a mantenir-se sempre sota control. Justament, el sector catòlic més afavorit, l’anomenat *opusdeista* –fortament vinculat a Catalunya (López Rodó)–, va manifestar, mitjançant la planificació, el desig preferent d’una societat civil tradicional –o sia, monopolitzada per l’Església– que tanmateix lideraria el desenvolupament econòmic, moral i fins i tot polític dels espanyols. A Catalunya, el protagonisme, no pas lideratge, de Porcioles va indicar que el teixit local podia encapçalar una recuperació, mentre els recursos estatals apuntaven a Madrid, capital pecadora que el règim també havia de corregir. L’antifranquisme, en conseqüència, es va embriagar amb un pseudorècord dels anys trenta: el *rojo separatismo* dels tòpics franquistes en retroalimentació, invertit i pres seriosament, tot i que no havia existit mai.

La transició catalana, amb un PSUC tou i frontpopulista, encarnació del nacionalcomunisme i pletòric de nois peluts que abandonaven el catolicisme social, va afrontar un centre-dreta catalanista també postcatòlic (és per això que assumia la culpa de l’Església en la seva pròpia repressió el 1936-1937), però que no ho podia admetre. Entre els uns i els altres, els “anys trenta catalans” van ser sintetitzats en una nova mitologia que reimaginava la societat civil com a sindical, just quan els sindicats anaven cap a un futur d’evaporació, en iniciar-se un canvi de gran profunditat en la naturalesa de la producció i el consum a tot el món industrialitzat. L’afany idealitzador dels “anys trenta” fou una equivocació greu, del tot generalitzada, fruit de percebre el passat a través del verticalisme sindical i corporatiu del franquisme, però va fun-

cionar com un nou somni despert. El somni va quedar consagrat pel retorn de Tarradellas en 1977 i la integració d’un tros republicà en l’establiment de la monarquia joancarlista. La ficció d’un passat ideal recent, just a tocar, ha demostrat ésser addictiva per a l’opinió intel·lectual i política catalana, disposada amb entusiasme al somnambulisme.

Així, la falsa *memòria històrica*, més o menys neocatalanista o neorepublicana segons les exigències del guió, va presidir la desindustrialització catalana, mentre els sectors d’*opinion-makers* es funcionaritzaven, com la resta d’Espanya, gràcies a la invenció de l’Estat de les Autonomies i de la llei fiscal de Fernández Ordoñez per pagar-ho tot. En la mesura que la base industrial catalana s’encongia, el pujolisme ho reinventava tot des de dalt, en mirall franquista, com a inversió especular disfressada d’*autenticitat* catalanista. Amb tot, la gran habilitat tàctica de Pujol, que va saber durant dues llargues dècades quedar-se amb els successius programes de les esquerres, mentre ell nedava i guardava la roba, partia d’un error de fons, ben colossal. Com Prat, va tenir la innocència de creure que la societat civil catalana realment existia com quelcom sòlid, que aguantaria el seu famós esquema del “pal de paller”. En la versió pujolista del somni despert, existia una Catalunya articulada sota el vernís blau franquista: sols calia treure la pintura espanyolista i afegir-hi premsa, ràdio-televisió i escola en català, i la pàtria ressorgiria, naturalment com a societat civil madura, molt més madura que els pobres simulacres *africans* que sorgirien a les regions *loapitzades* espanyoles. Així, com més el pujolisme estimulava el teixit associatiu i el seu substrat econòmic des d’una administració en expansió exponencial, més es trobava amb la sorpresa que els fonaments es fonien, fins a gairebé literalment desaparèixer, si no eren regats amb regularitat amb finançament públic. Els tripartits maragallians i montillescos que han succeït el llarg *pujolat* s’han trobat amb el nyap, del qual han pretès fer de gestors. I així els ha anat.

Algun dia tocarà despertar i somniar deserts d’una altra faisó més plausible, si això serà possible. **M**

El mite de la societat civil catalana

Esfera econòmica

Malgrat el paper positiu de la societat econòmica catalana a partir dels anys 60, durant el període democràtic en destaca una actitud generalitzada de subordinació als poders públics. Una dinàmica, no obstant això, que sembla haver-se modificat recentment.

A la recerca d'un nou espai d'influència

Text **Jordi Alberich**

Un corrent generalitzat d'opinió ens parla d'una societat civil que ha estat determinant en el progrés econòmic i social de Catalunya en els seus dos darrers segles d'història i que, avui, gaudeix d'un protagonisme i una incidència notoris i creixents en la vida pública.

No obstant això, altres consideracions, cada cop amb més freqüència, incorporen una visió crítica de la societat civil, especialment per la seva tasca en les últimes dècades. Una societat civil satisfeta d'un passat que constitueix el seu senyal d'identitat, que recorda contínuament, i que rep de bon grat el discurs de lloança dels poders públics. Aquest grau d'autoreconeixement, juntament amb la tradició associativa del ciutadà català que també es manifesta en àmbits culturals i recreatius, pot haver afavorit la dinàmica de creació de noves i nombroses iniciatives associatives en l'àmbit econòmic.

Per emmarcar aquest debat, d'entre els nombrosos acadèmics de prestigi que han tractat sobre els diversos aspectes de la societat civil, són especialment significatives les aportacions que ha efectuat Víctor Pérez Díaz i, situant-nos a mitjan segle passat, les de Jaume Vicens Vives.

Víctor Pérez Díaz, catedràtic de Sociologia i reconegut acadèmic, indicava en una conferència pronunciada en el marc de la III Trobada Economia i Societat davant de representants de destacades institucions de la societat civil econòmica espanyola: "El concepte de societat civil té dues accepcions. En la seva accepció restringida, és un teixit d'associacions i xarxes socials que, per a alguns autors, inclou les xarxes familiars. En la seva accepció àmplia, denota un tipus de societat definit pel conjunt d'aquell teixit d'associacions, els mercats i el sistema polític d'una democràcia liberal: tres sistemes institucionals que s'entrellacen i responen al principi unitari d'un ordre de llibertat".

En la mateixa intervenció, més endavant assenyala: "[...] les classes polítiques del franquisme van acostumar la societat, d'una banda, a la passivitat respecte al fet públic i la deferença cap als polítics de torn i, d'una altra, a la recerca dels seus arranjaments, assegurant-se la supervivència i procurant l'avenç del seu interès. Però cal afegir, i aquí hi ha el nos-

tre problema, que el que les classes polítiques de la democràcia han fet i estan fent és acostumar-se a viure donant per descomptat la nostra passivitat cívica a l'hora de resoldre els problemes del país [...] i la nostra participació en el fet públic es redueix a poc més que a votar, la nostra virtut cívica s'atrofia i desapareix. I estan lluny de comprendre que aquest país té problemes enormes i intricats, urgents i creixents, que desborden la capacitat de qualsevol classe política, inclosa la seva. Problemes que no es poden tractar si no són abordats per la societat sencera, amb els ciutadans primer, i els polítics professionals, amb freqüència, després".

Seguidament, el professor Pérez Díaz afegeix: "Recomano una renegociació entre la classe política i la societat. Aquesta recomanació només pot dur-se a terme si la societat desenvolupa la seva voluntat i la seva capacitat per assumir la seva responsabilitat en els assumptes comuns. Si no ho fa, aquestes recomanacions es converteixen en música celestial, i la societat torna a caure, pel seu propi pes, a terra, i torna a representar sobre l'escenari els seus dos papers tradicionals, el de la subordinació de la majoria i el de la complicitat de la minoria".

El reconeixement de Vicens Vives

Fa mig segle, la indiscutible figura acadèmica de Jaume Vicens Vives atorgava cos doctrinal a la societat civil catalana. La seva obra clau en aquest àmbit, *Industrials i polítics del segle XIX*, constitueix una aportació que representa un abans i un després en l'anàlisi i el reconeixement de l'aportació de la burgesia catalana al desenvolupament econòmic i social en el segle XIX.

En el llibre *Cercle d'Economia 1958-1983: vint-i-cinc anys de modernització i convivència*, s'esmenta expressament: "La seva idea i preocupació fonamental era que, davant el desastre que, a tot Espanya i particularment a Catalunya, havien provocat la Guerra Civil i la postguerra, calia una recuperació de tot el conjunt de la societat que situés Catalunya novament en el camí del creixement cap a una societat moderna i europea. Ara bé, aquesta recuperació, no només havia de dur-la a terme una sola classe o grup social, sinó que calia que la

impulsessin conjuntament totes les forces de la societat. En particular, insistia en l'important paper que haurien de tenir un nou sindicalisme –l'antic havia estat pràcticament destruït entre la repressió i l'exili– i una burgesia industrial que fos emprenedora, moderna i europea”. Jaume Vicens Vives insistia que “calia que els néts i besnéts d'aquella burgesia prenguessin el relleu per fer la Revolució Industrial que encara estava pendent a Espanya”.

Té un especial interès la conferència de Jaume Vicens Vives *El capità d'indústria espanyol al llarg dels últims cent anys*, considerada la conferència fundacional del Cercle d'Economia, pronunciada el 16 d'octubre de 1958. Un missatge resumeix el dens contingut de la seva intervenció pel que fa a la burgesia: “De les seves ambicions i del seu interès, de la seva comprensió dels altres elements de la societat, de la seva nova fe en el país, poden i han d'esperar-se moltes coses”.

Què ha succeït a Catalunya des de la intervenció de Jaume Vicens Vives el 1958? Ha sabut la nostra burgesia contribuir de manera determinant al progrés econòmic i social? Ha sabut articular mecanismes per fer front als problemes enormes i intricats que assenyala Pérez Díaz o, per contra, ha dominat la passivitat cívica a la qual també es refereix aquest autor?

Són ja nombroses i reconegudes les anàlisis acadèmiques del paper de la societat civil catalana en els anys del franquisme que van succeir al Pla d'Estabilització. La majoria coincideixen en una valoració positiva, especialment meritòria tenint en compte l'entorn polític de l'època.

Entre altres iniciatives, la societat civil catalana va crear el Cercle d'Economia el 1958; va saber comprometre una nova generació d'empresaris i acadèmics de la Universitat de Barcelona en un projecte comú; va fundar ESADE i IESE el mateix any 1958; posteriorment, va conduir la fusió de les cambres de Comerç i Indústria; va intentar modernitzar, sense molt èxit, la patronal catalana; va obrir el camí cap al diàleg i la negociació amb un nou sindicalisme; va detenir un clar lideratge en el moviment europeista a Espanya, tant amb la constitució d'entitats de caràcter clarament europeista com la Lliga Europea de Cooperació Econòmica com amb l'adopció de compromisos inequívocs amb Europa, com el *Document dels Tretze*; sense oblidar la voluntat d'apropar les noves generacions a un nou model d'economia i societat, amb iniciatives com la creació de les Joves Cambres. Es tractava, en essència, d'afavorir les mesures econòmiques que animaven el Pla d'Estabilització, però, també, d'apostar per la configuració d'una xarxa institucional moderna i independent, tant com fos possible, de la política de la dictadura.

Amb aquest conjunt d'iniciatives es pretenia no solament contribuir a impulsar el desenvolupament econòmic, sinó, també, preparar i afavorir el camí cap a la democratització social i política. Com a conseqüència d'aquest intens dinamisme de la societat civil, de Catalunya van sorgir figures clau en la transició política i en la consolidació d'una societat democràtica. Un procés que es va iniciar ja fa trenta anys amb una idea molt definida de cap a on havia de dirigir-se la nostra economia i societat.

Tres dècades d'activisme en un context democràtic són ja un període suficient per valorar la dinàmica de la nostra societat civil econòmica en democràcia. Per a això seria convenient reprendre algunes de les reflexions de Víctor Pérez Díaz i Jaume Vicens Vives. En les seves intervencions es refereixen, entre altres qüestions, a tres consideracions determinants: a la subordinació, com a conseqüència de la passivitat cívica, la subordinació de la majoria i la complicitat de la minoria; a la revolució industrial pendent a Espanya; i als problemes enormes i intricats als quals cal fer front a inicis d'aquest segle XXI.

De la subordinació a la bel·ligerància

Una anàlisi objectiva de l'actuació global de la societat civil durant els trenta anys de vida democràtica a Espanya ha de destacar una actitud generalitzada de subordinació de la societat civil als poders públics. Ha estat habitual que fins i tot les entitats més representatives de la societat civil s'hagin autolimitat en les seves ambicions, manifestant una actitud d'excessiva condescendència amb el poder polític. Una actitud que es podia entendre en els primers anys de la transició democràtica, quan l'aposta del conjunt de la societat era reforçar els partits polítics per consolidar-los com a eixos essencials de la vida democràtica.

A més, aquesta actitud s'ha donat especialment en una època de forts lideratges polítics a Catalunya i a Espanya, sustentats en clares majories parlamentàries, fet que ha afavorit la primacia exagerada del poder polític.

Malgrat això, aquesta dinàmica sembla haver-se modificat recentment, coincidint amb un clima de creixent distanciament dels ciutadans respecte de la vida política i de necessitat dels partits polítics de conformar majories parlamentàries de coalició, tant d'àmbit espanyol com català.

Aquesta actitud de major bel·ligerància per part de la societat civil de Catalunya també pot estar afavorida per haver disposat en els governs de l'Estat, i en els principals partits que els sustenten, la responsabilitat de polítiques centralistes que animen les crítiques de diverses entitats catalanes. Tenir a una certa distància el principal receptor de la crítica sempre afavoreix una actitud de denúncia i, si escau, d'enfrontament.

Jaume Vicens Vives esmentava la necessitat d'una revolució industrial a Espanya, i aquesta revolució ja s'ha produït. Avui Catalunya ja no és l'espai europeu i industrialitzat en una Espanya endarrerida. L'objectiu de contribuir a la modernització d'Espanya s'ha assolit amb un gran èxit. Més enllà dels actuals i intensos debats polítics territorials, és innegable que Espanya és avui un país modern i avançat en el seu conjunt, i que la seva capital té un lloc entre les grans ciutats europees i mundials.

Anteriorment assenyalàvem que, en iniciar el nostre procés de democratització, la idea de cap a on havia de dirigir-se la nostra societat era molt definida. Avui, trenta anys després, la confusió sembla haver substituït la certesa. Les qüestions que ens ocupen són certament imbricades. Durant anys, dècades, les reclamacions de la societat econòmica

© Pérez de Rozas / AHC-B-AF

La Seat, un dels símbols de la industrialització impulsada pel franquisme, durant una visita del primer ministre grec, Alexandros Papagos, l'octubre de 1954. Poc temps després, coincidint amb la posada en marxa del Pla d'Estabilització, es produiria el primer ressorgiment important de la societat civil catalana en la postguerra.

eren clares i recurrents. Ens referim a la demanda d'una fiscalitat millor, d'una flexibilització del mercat laboral, d'una política monetària que reduís els tipus d'interès, o una política de tipus de canvi que afavorís la competitivitat de la indústria. Aquestes han estat les principals demandes que no han cessat al llarg d'aquests últims trenta anys.

Algunes d'elles seguiran constituint qüestions importants, però no tenen la transcendència que se'ls ha atorgat durant anys. Entre altres raons, perquè algunes ja no formen part de l'àmbit de decisió de la sobirania nacional. Avui ens afecten qüestions d'una complexitat molt superior. Com a mostra d'això, en els últims anys el Cercle d'Economia, seguretat, marc institucional, el paper de l'Estat en el manteniment de l'equilibri econòmic territorial, finançament de partits polítics, immigració o la responsabilitat de l'empresariat català. Un exemple d'aquests nous debats molt més complexos que els tradicionals, la qual cosa obliga a analitzar-los des de perspectives més àmplies que les estrictament empresarials.

La modernització d'Espanya, la necessitat d'una participació compromesa en la vida pública i l'aproximació a noves realitats d'especial complexitat són algunes de les grans transformacions que tenen una influència especial en la societat civil econòmica catalana.

Un altre fet remarcable en considerar la composició de la societat civil econòmica catalana és l'extraordinari nombre d'entitats que la conformen. Al costat de les més destacades –Foment del Treball Nacional i Cambra de Comerç de Barcelona–, hi ha la resta de cambres de comerç d'altres àmbits territorials; el conjunt de patronals repartides per tot Catalunya; agrupacions de petites i mitjanes empreses i de

gremis tradicionals; noves iniciatives com l'Institut de l'Empresa Familiar, la idea del qual s'ha "exportat" a Espanya i a Europa; la més recent i innovadora Fundació FemCat; i altres iniciatives com la Fundació Gresol a Tarragona, les Trobades del Pirineu a Lleida i les nombroses tribunes, o agrupacions d'entitats amb vocació d'emetre opinió com el GTI-4, Entitats Barcelonines, etc. La mateixa existència d'un nombre tan elevat d'entitats constitueix una invitació a l'autocomplaença, a poder confondre activisme amb influència.

El gran repte és no concedir espai a l'autocomplaença, tot apostant per la col·laboració entre entitats; incorporar i aprofitar la nova realitat espanyola i l'aprofundiment en els nostres espais naturals com són Amèrica i Europa; acceptar que les qüestions que realment determinaran el nostre progrés econòmic i social són d'una especial complexitat i no admeten les aproximacions tradicionals, i, d'una vegada, assumir decididament la responsabilitat que correspon a la societat civil en una societat oberta.

Una responsabilitat que ha de ser encara més gran en una societat que s'allunya de la vida política. Perquè potser el primer gran objectiu de la societat civil hauria de ser contribuir a recuperar la confiança en les institucions públiques. Per a això haurien de dur-se a terme reformes en profunditat que afavorissin una major qualitat de la democràcia. Reformes que també són necessàries en altres àmbits especialment propers a l'immobilisme. Però aquest conjunt de reformes i iniciatives només podrà abordar-les el poder polític, que és a qui li correspon fer-ho, amb un suport clar i exigent de la societat civil.

La tasca no és senzilla, però és l'únic camí que pot donar el seu veritable sentit a la societat civil econòmica catalana en aquest inici de segle. **M**

El mite de la societat civil catalana

El lloc de la cultura

La societat civil catalana és una classe en extinció en el context de la cultura. Ara cal plantejar-se quins paràmetres haurien de configurar una nova societat civil per al segle XXI.

La liquidació d'un protagonisme històric

Text **Xavier Marcé**

Sospito que el concepte de societat civil, tal com s'ha utilitzat a Catalunya en els darrers anys, té una escassa vigència. Em refereixo, evidentment, a una burgesia catalana que, al llarg dels anys, ha mantingut amb la política, l'economia i la cultura una relació basada en l'administració dels cerimonials del poder i el lideratge social, i sóc conscient que deixo de banda els centenars de milers de persones que participen de la vida social i cultural del país des d'una perspectiva no governamental i a través de la seva militància en tota mena d'associacions culturals i cíviques.

Fins als anys vint, l'existència de la societat civil era una obvietat a tot Europa, la conseqüència inevitable d'un ordre burgès i lliberal on societat i cultura vivien al marge d'una acció pública que, d'altra banda, era tremendament fràgil i poc preocupada pel desenvolupament dels serveis personals. Com a conseqüència d'això, a Catalunya hem entès la societat civil com un model de participació il·lustrada en els afers socials i culturals, sovint substitutòria de les polítiques públiques que les circumstàncies han malmès a Catalunya al llarg de bona part del segle XX.

Quan les teories de Keynes van modificar el paper dels estats moderns i es va iniciar el procés que ens portaria a l'actual estat del benestar, la pressió fiscal va aprimar les fortunes personals, limitant el tradicional paper de mecenatge que la burgesia europea havia realitzat fins aquell moment. El retard històric que van suposar per a Espanya les dictadures de Primo de Rivera i, especialment, la de Franco van comportar la construcció d'un Estat poc compromès amb el desenvolupament cultural i social, cosa que va facilitar, i en certa manera exigir, el manteniment d'una societat civil molt activa. Així doncs, s'ha donat per fet que la societat civil catalana ha tingut una actitud de vigilància envers la vida cultural, que, al llarg dels anys de dictadura, ens ha permès de gaudir de certs nivells d'excel·lència cultural, de manera que ha substituït (és a dir, ha suplert) les funcions pròpies d'un Estat modern.

A Catalunya, però, la vida institucional s'ha normalitzat i el desenvolupament cultural ha estat assumit per l'Administració pública de manera lenta però endreçada. El

municipalisme cultural va ser especialment actiu al llarg dels anys vuitanta, i la celebració dels Jocs Olímpics va permetre la realització d'un pacte interinstitucional que ens va dotar d'infraestructures d'ordre nacional fins aquell moment inexistents. Podem afirmar que a finals dels anys noranta el mapa bàsic de les infraestructures culturals catalanes, predibuat pels nostres avis noucentistes, ja estava raonablement resolt, a excepció de la Biblioteca Provincial i de la reformulació o creació d'algun nou museu que donés resposta a sectors com el disseny o la imatge, que encara avui són tractats des d'una perspectiva patrimonial vuitcentista.

Encara avui resta per concloure el mapa d'infraestructures territorials, però és de justícia assenyalar que aquesta no és una qüestió que afecti el paper de la societat civil, ja que esdevé essencialment una qüestió de democràcia cultural i d'ampliació del mercat intern de consum cultural, aspecte del qual ben poc s'ha ocupat la burgesia catalana.

En el context de la cultura, no ens ha d'estranyar que la societat civil catalana sigui una classe social en procés d'extinció. L'incendi del Liceu (1992) i el procés d'entrada del Govern central al MACBA (2006-2007) assenyalen la fi del seu protagonisme. Queden com a exemples, al meu parer residuals, algunes institucions que representen encara l'esperit de l'antiga societat civil, com l'Ateneu Barcelonès i Òmnium Cultural, des de les quals s'imparteixen al·legats socioculturals amb pretensions de lideratge polític sobre la cultura. La resta d'institucions històriques independents han esdevingut progressivament associacions gremials més o menys reconvertides en agents de producció cultural o expressions, no sempre solubles, del molt estès sindicalisme vertical que predomina a la nostra vida cultural.

La manca d'un Estat ha convertit Catalunya en un estrany androgin sociopolític. Fer política a Catalunya ha significat en alguns moments històrics una manera de servir al país en els mateixos termes que ho podria fer l'activisme social propi d'un bon patriota. Una tradició política que va permetre a Cambó adreçar-se al rei com ho faria el president de l'Ateneu, a Pujol exigir a les empreses que financessin la reconstrucció del Liceu com ho faria el president del Cercle

© Julián Martín / EFE

d'Economia, o a un president amb antecedents sociopolítics tan discutibles (des del punt de vista de la militància catalanista) com Lluís Companys convertir-se en un màrtir del catalanisme. Fins fa ben pocs anys, la societat civil a Catalunya s'ha confós amb el Govern de Catalunya fins al punt que no era esbojarrat analitzar la política local como si en fos una extensió.

És, de fet, la generació del president Montilla o del candidat Mas la que professionalitza la política desproveint-la d'aquest to messiànic que l'havia acompanyat al llarg del segle XX.

Seria injust negar que la burgesia catalana prescriu en termes econòmics. La recent trobada d'empresaris al voltant de la Cambra de Comerç, Foment i el Cercle d'Economia per reivindicar solucions efectives i immediates al retard de les infraestructures de comunicació catalanes seria el darrer exemple d'aquesta tradició. Però en aquest cas cal assenyalar igualment que de la necessitat se'n fa virtut, atès que aquesta mateixa burgesia participa escassament en el finançament de la vida cultural local.

No negaré, però, moltes virtuts històriques a una certa burgesia compromesa amb la cultura. Catalunya ha viscut èpoques glòries en mans d'una *gauche divine* objectivament activa, tot i que aristocràtica i distant respecte dels problemes reals del país. Pertanyen a aquest mite algunes de les etapes més ben publicades de la Barcelona de finals del franquisme: l'excel·lent poesia dels "maleïts", Costafreda, Ferrater, Gil de Biedma o Goytisolo; el cinema de l'Escola de Barcelona amb els Nunes, Portabella, Camino i Jordà, entre d'altres; la fotografia de Maspons, Miserachs o Colita; el pen-

sament de Paniker, Castellet, Barral; arquitectes com Bofill o Tusquets, o agitadors socials com Oriol Regàs, etc.

Però en l'actualitat és més interessant plantejar-se quins són els paràmetres que haurien de configurar una societat civil per al segle XXI; com apareixen els creadors d'opinió en una societat virtual els canals d'informació i d'influència de la qual ja no tenen res a veure amb les pertinences familiars, les proximitats polítiques o el "bonvivantisme" estètic. Ara toca que ens preguntem si els okupes de Can Ricart, els músics de comarques, els empresaris de les modernes indústries culturals (nascuts, sovint, fora de Catalunya) o els cineastes formats per primera vegada en una escola de veritat, són societat civil i si els efectes de les seves accions condicionen el Govern en la mateixa mesura que ho podia fer, fa uns anys, l'opinió de certa classe social.

Efectivament, un cop allargada fins al límit del possible la gestió de certs temples culturals (el Liceu, per exemple), exhaurides les possibilitats de finançament independent i activades les xarxes infraestructurals d'un país modern (els equipaments nacionals dels anys noranta), l'antiga societat civil catalana no podia tenir altra funció que mantenir certes representativitats consolidades per la història i liquidar-se pel simple adveniment de la normalitat cultural.

La concepció tradicional de societat civil és víctima de l'anomenada llei dels preus de la cultura, altrament coneguda com a Llei de Baumol, que es podria definir de la manera següent: els costos de les belles arts (concepte força discutible en l'actualitat, però útil a l'efecte de la mirada cultural de certes classes socials) no admeten processos de productivitat

Cal preguntar-se pels mecanismes de creació d'opinió en la societat virtual del segle XXI i per la influència dels nous col·lectius en l'acció dels governs. A la imatge, manifestació de membres del col·lectiu "okupa" La Makabra a la plaça de Sant Jaume, el desembre de 2006, en protesta pel desallotjament de Can Ricart. A la portada de l'article, vidriera del MACBA amb una llista de patrocinadors privats.

“Per a la cultura catalana, el proper Consell de les Arts serà una prova de foc. També per a l'antiga i quasi inexistent societat civil catalana”.

intensiva, és a dir, mantenen una corba creixent de costos. Si la burgesia catalana no pot finançar la cultura, bé perquè ja ho fa l'Estat o perquè es tracta d'una classe progressivament empobrida, no li queda altre remei que reduir la seva funció a la influència i al debat cultural, escenaris en els quals la seva representativitat es confon progressivament amb les majories legitimades per l'acció democratitzadora de l'Estat, la provisió de les polítiques culturals modernes i una formació ciutadana més activa en les arts i la gestió eficient de la cultura.

Ara fa quinze anys, el Liceu cremava. En qüestió d'hores el president Pujol va prometre que el coliseu es reconstruiria ràpidament tot manifestant la certesa que la mateixa societat civil que l'havia edificat –i reconstruït alhora, després del primer incendi– hi col·laboraria novament i desinteressadament. Era una manera de parlar, evidentment, perquè el mateix president Pujol, acostumat a una visió de la cultura més social que institucional, sabia perfectament que aquesta societat civil a la qual demanava suport era en realitat una proliferació de sigles i logotips acabats, tots ells, amb una impersonal i molt calculadora S.A.

Josep Caminal ha hagut d'aguantar moltes bromes sobre l'incendi del Liceu, fins i tot alguna compareixença per demostrar la seva manca de responsabilitat en l'incident. Sospito que, si en el seu cervell hi havia algun pecat de pensament, estaria més relacionat amb el desig de cremar la societat civil configurada pels propietaris del Gran Teatre, que impossibilitaven la seva necessària modernització. Ironies a part, pocs mesos abans de l'incendi, és ben cert que la situació del Liceu era insostenible.

La posada en marxa del MACBA va suposar també un important cop d'efecte de la nostrada societat civil catalana. En aquest cas, l'alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall, va voler crear un Consell de Mecenes encarregat de comprar l'obra que, progressivament, constituïria la col·lecció permanent del Museu. Confesso que personalment preferiria que la burgesia catalana dediqués els seus recursos a generar col·leccions privades (el principal problema del sector artístic català és la manca d'un mercat privat potent i actiu) i deixar que l'Estat dotés el Museu d'una col·lecció finançada amb fons públics, com passa a tot Europa. La presència d'una llarga llista de mecenes al Consell del MACBA no es pot entendre exclusivament com un problema de manca de recursos, sinó com un model llargament defensat per Maragall. L'entrada del Ministeri de Cultura al MACBA és la millor manera de normalitzar la seva organització i una limitació

implícita de les funcions que originàriament van correspondre a la comissió d'empresaris.

Defenso la teoria que la manca d'interès per les polítiques culturals que han manifestat els presidents Pujol i Maragall, o polítics tan influents com Narcís Serra (un dels grans *lobbistes* culturals del país), té a veure amb una visió prosaica d'aquesta pretesa societat civil catalana amb la qual ells s'havien maridat durant els anys de reconstrucció nacional (a partir dels anys seixanta), ja fos per raons familiars o bé per convenciment ideològic.

Per a la cultura catalana, el proper Consell de les Arts serà una prova de foc. També per a l'antiga i quasi inexistent societat civil catalana. Entre els anys 1997 i 2000 un grup de persones capitanejades per Ferran Mascarell, aleshores responsable de política cultural del PSC, vam dissenyar una proposta alternativa a la llarguíssima (tot i que encara ho va ser més) i poc productiva experiència cultural dels Governos de CIU. Aquell treball es va editar amb el nom de *Llibre blanc de la cultura a Catalunya* i va ser presentat per Pasqual Maragall, aleshores candidat a president de la Generalitat, a la seu del FAD.

Maragall va sorprendre a tothom quan en la seva presentació es va comprometre a posar en marxa el Consell de les Arts i la Cultura de Catalunya. Ningú no li havia demanat que digués allò i ningú no esperava que expressés, d'una manera tan contundent, la seva poca afecció per desenvolupar una política institucional de cultura, decantant-se per un model anglosaxó, gens fàcil d'endegar a casa nostra, tot sigui dit. Naturalment que el *Llibre blanc* feia referència al Consell de les Arts, però en cap cas com una alternativa a la funció inexcusable d'una Conselleria de Cultura.

Sis anys després d'aquella petita malifeta, el Consell de les Arts encara és un monstre de set caps que circula pel Parlament, la Conselleria i el sector, deixant una reguera de desconcert. No es tracta d'analitzar ara què hauria pogut ser, com s'hauria d'haver configurat i quines funcions hauria d'haver assumit un Consell que, probablement, naixerà fàrcit de problemes i amb un escàs consens. Segons la meua opinió, Maragall i, d'alguna manera, el redactor del document original, Josep Maria Bricall, van pensar en un tipus determinat de Consell perquè creien en l'existència d'una societat civil, legítima i legitimada per conduir la vida cultural dels catalans.

Aquella societat ja no existeix. Afortunadament o dissortadament, forma part del passat. I m'atreveiria a dir que mai més existirà, si la sort ens acompanya i si Catalunya esdevé un país políticament madur i culturalment solvent.

El mite de la societat civil catalana

El poder polític

Fan falta unes regles de joc diàfanes que garanteixin el funcionament i l'autonomia de grups, entitats i fundacions respecte del poder polític. Ni aquest ha de considerar-se prepotent i omniscient, ni la societat civil pot pretendre tenir la raó sempre.

Una relació difícil que cal regular clarament

Text **Ignasi Riera** Escriptor

Visc, aprenent de naufrag, amb dubtes sistemàtics sobre el tema d'aquest article: el concepte de societat civil catalana i els bons-mals usos de la política realment existent. A més, i com diu la cançó, *“dicen que la distancia es el olvido”*. En alguns aspectes, viure a Madrid és viure lluny: les òptiques sobre aquesta qüestió poden ser víctimes del virus informàtic de la subjectivitat.

Una nota prèvia més: sí que, al llarg de la vida, he practicat, amb tossuderia, els dos pecats capitals que em convoquen: el de la política, tant en temps de clandestinitats (tan honestes com deformadores) com de responsabilitats públiques de polític electe, com a regidor i com a diputat; i el de cooperador actiu en el si de la societat civil, en àmbits diferents: a les juntes del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, a l'Ateneu Barcelonès, a la Federació d'Ateneus de Catalunya; com a president del DESC (observatori dels drets econòmics, socials i culturals); com a secretari de l'AELC (Associació d'Escriptors en Llengua Catalana), i patró, en actiu, de la Fundació Orienta.

A quina herència no volem renunciar?

Tot i que comparteixo, si més no en part, l'escepticisme d'un grapat de persones sobre la consistència actual de l'energia transformadora de la societat civil catalana, definida sovint amb termes massa vagues, hi he cregut i hi crec. No sense una espurna d'angúnia llegeixo un text, *Visions d'un sindicalista*, del bloc personal d'en Roger Malló (30 de juliol de 2007):

“[...] aquella Catalunya de què ens parlaven alguns [...], aquella societat dinàmica, valenta, amb empena, capaç de tirar endavant malgrat les adversitats, de la qual amb prou feines si en queda rastre. És una societat civil en què hi ha un munt de sigles, organitzacions, entitats, casals, ateneus, sindicats –nacionals o no, tant és–, però en la qual hi ha més entitats que afiliats, hi ha més ‘alliberats’ que catalans, hi ha més ‘comissaris polítics’ que gent sacrificada. En resum, tot plegat una ficció: sostinguda i mantinguda des del diner públic”.

Diferent és l'anàlisi del professor Manuel Castells, que ens deia a l'Ateneu Barcelonès el 15 de març de 2006:

“¿Quin paper els queda als ateneus en l'era digital? La seva supervivència física, social i financera, ja per si mateixa difícil, no resol el problema de la seva supervivència cultural, és a dir: del seu paper com a mitjà d'innovació cultural i d'intercanvi d'idees i projectes en un món de comunicació global digitalitzada. [...] Recordem que l'esplendor del passat no garanteix el futur. Hi va haver importantíssims mitjans culturals d'innovació, com els monestirs, en el seu moment, que han desaparegut com a tals. I nombrosos ateneus que s'han refugiat en un àmbit intermedi d'estètica de la nostàlgia i pervivència dels símbols distintius de l'elit social”.

El concepte “l'estètica de la nostàlgia” prou que es mereix una glossa, perquè, si tota nostàlgia és legítima –“qui perd els orígens, perd la identitat”–, tots estem obligats a reinvertir els capitals de nostàlgia en actius de futur, en el sentit de la frase “venim de lluny i anem més lluny encara”. Crec que en aquest punt, i aquest cop, tenia raó Jordi Pujol, en la conferència *Perspectiva política del catalanisme*, del 15 de febrer de 2007:

“[...] fins i tot en els moments més durs i adversos, una majoria de catalans han cregut en el futur i han apostat per construir el país. De vegades ho han fet amb arguments contundents com ‘la democràcia, el noucentisme, la catalanitat recuperada, l'uropeisme o el progrés econòmic i social’, i en altres ocasions barrejant conceptes, idees i arguments, *a priori* contradictoris però netament catalanistes, com el Barça, Montserrat, el món intel·lectual, literari i artístic, la burgesia, els orfeons, els ateneus, les sardanes, els castells i el món econòmic”.

Per no perdre'ns en una jungla espessa...

El concepte de “societat civil”, i per afirmar-ho ens bastaran els tres testimonis aportats, és un concepte-contenidor o com el d'una macrosuperfície comercial de molts pisos, amb departaments, seccions, subseccions, àrees, sucursals i franquícies de tota mena. Quan sento l'expressió “societat civil” se m'engega un mecanisme, dissenyat per a robots imperfectes, i vaig perbocant, des del més desendreçat (o sigui, caòtic) dels caos, noms com ara: Cors de Clavé, l'Òmnium

© Pérez de Rozas / AHCB-AF

Damunt d'aquestes línies, presentació del Congrés Universitari Català al paranímf de la Universitat de Barcelona, març de 1977.

A la pàgina següent, cartell publicitari del referèndum sobre l'Estatut, octubre de 1979. A la imatge de la portada de l'article, pati de l'Institut d'Estudis Catalans.

Cultural, Federació d'Associacions de Veïns, Centre de Lectura de Reus, Usuaris de la Salut Mental de Catalunya, CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria), al qual havia pertangut Josep Tarradellas, Orfeo Català, Centre Excursionista de Catalunya, societats gastronòmiques, Pau al Sàhara i Amics del Poble Sahrauí, Federació de Gais i Lesbianes, Rosend Arús (1845-1891) i la seva biblioteca pública, Institut d'Estudis Catalans, Institut Català de la Cuina, Rosa Sensat, la Societat Protectora d'Animals, OCUC (Organització de Consumidors i Usuaris de Catalunya), les AMPA dels centres públics d'ensenyament, associacions d'editors i d'escriptors en llengua catalana, l'Institut Guttmann, fundacions com la Jaume Bofill, Orienta, Joan Miró, Antoni Tàpies, Espai Guinovart o la del Museu del Joguet de Figueres. I moltes més. Les que m'han sortit a raig m'inspiren, totes elles, bones vibracions i en defensaria tant els objectius com l'itinerari.

Hi ha, però, persones refractàries al concepte de "societat civil". Recordo una diputada socialista, però amiga, del Parlament català, que crec que més tard ha estat exercint com a consellera del Govern de la Generalitat, que quan invocàvem la "societat civil" ella es posava a parlar, tota marcial, de la "societat militar". Vaig suggerir-li, per incrementar la seva contundència dialèctica, que parlés també de "societat religiosa, confessional". Per què ho feia així? Perquè hi ha hagut un cert corrent, entre els rengles de la política nostra-

da, que ha volgut creure que, en nom de la societat civil, hi havia la intenció de criticar l'acció de (suposat) benestar social i dinàmiques pretesament culturals estimulades, i finançades, pels poders polítics, locals (ajuntaments i diputacions, especialment la de Barcelona) i autonòmics. No van del tot errats de comptes, que aquest és un dels serrells encara no cicatritzats de la nostra "transició".

M'explico: quan no hi havia poders polítics democràtics, la "societat civil" era el motor i l'eix vertebrador de moltes accions reivindicatives a Catalunya. A favor de les llibertats, sí, i també a favor del reconeixement de la nostra història, de les arrels col·lectives, del patrimoni requisat i dels signes d'identitat que ens feien un poble, millor o pitjor, diferent. La majoria de les persones que vam convertir-nos en "carn de llista electoral" veníem de nuclis d'aquesta societat civil. Els que no van quedar incardinats en els rengles de les noves administracions públiques se sentien –i no sé si encara s'hi senten– traïts sovint pels antics companys de projectes i de lluites.

Relacions poc saludables

Això d'una banda. De l'altra, hi ha hagut partits polítics poderosos, capaços d'administrar recursos impensables abans de 1976, que han volgut *controlar* (i uso el mot més benèvol) aquesta llenca de vida associativa per convertir-la en corretja de transmissió i en apèndix de la seva acció políti-

© Pérez de Rozas / AHCB-AF

ca. Ho diré més clar: per a la classe política catalana, la “cultura” té un interès mínim. Però tots els electes s’han adonat que “la cultura ven”. I han après a fer discursos inaugurals de tota mena d’esdeveniments culturals i artístics, sense que els caigui la cara de vergonya. Sobretot, els apassiona la “cultura de l’efímer”, que dóna lloc per a dues rodes de premsa, una inauguració, una cloenda, uns quants milers d’invitacions i mitja tona de canapès (no sotmesos a cap llei ni de la higiene ni del bon gust). Tenen una passió semblant pels arxius, les biblioteques, els centres de restauració, la investigació científica o els centres d’ensenyaments artístics? La resposta del “no” explicaria la relació tan poc saludable entre política i societat civil.

Contra aquestes ires i sospites, tan dignes d’una bona psicoanàlisi col·lectiva, em semblen interessants les consideracions sobre la societat civil, del 25 de març de 2007, d’Antoni Garrell Guiu, president del Cercle per al Coneixement:

“La societat civil és aquella part de l’àmbit privat l’activitat de la qual no té ànim lucratiu. Dit altrament, la societat civil acaba allà on comença l’Administració pública i on comença el mercat (entès com l’activitat que es genera amb finalitat lucrativa). Dit d’aquesta manera, podríem pensar que la societat civil és l’element menys important dels tres, que només existeix per contextualitzar els altres dos. Res més lluny de la veritat. El cert és que els tres components (societat civil, administracions i mercat) són factors essencials de tota socie-

tat humana; tots tres elements formen un equilibri sense el qual una societat no pot desenvolupar-se. [...]

“Avui dia comprenem que l’acció de govern ultrapassa la mera tasca de l’Administració pública, necessita la presència d’una societat civil activa i estructurada, a més de l’acció d’un mercat dinàmic i poc intervingut. Els tres elements actuen com a contrapoder els uns dels altres i contribueixen a evitar situacions de desequilibri. Així, constatem que quan l’Administració és massa preponderant es donen situacions de desànim social i d’estancament econòmic; per contra, si el mercat esdevé predominant, s’acostumen a accentuar els desequilibris i les desigualtats socials. Però, i això és molt important, només una societat civil forta pot evitar els abusos dels altres dos elements i alhora ajudar a obrir noves vies i actuacions de futur”.

Regles de joc i finançament de tot plegat

Navega que navegaràs, he trobat crítiques àcides, no sempre prou ben raonades, sobre allò que podríem etiquetar com “el segrest de la societat civil per part del poder –i del diner– públic”. Ho explica així Narcís Sastre, el 19 d’abril de 2006: “La teòrica societat civil a casa nostra depèn del diner públic per poder tirar endavant les seves activitats, cosa que acaba pervertint-les”. Altres veus afirmen, i no tinc dades per desmentir-les, que una de cada tres ONG es finança en un vuitanta-cinc per cent amb diner públic.

En les manifestacions que es van fer a Barcelona i altres ciutats contra la guerra d'Iraq, com la de la imatge, van tenir un paper primordial organitzacions socials no vinculades als partits polítics.

Sí que, en aquest camp, és un clam l'exigència d'unes regles de joc més diàfanes que garanteixin tant el funcionament com l'autonomia (amb relació al poder polític) de grups, entitats i fundacions. El sempre elegant Carles Campuzano, paradigma de diputat jove primer al Parlament català i ara al Congrés dels Diputats, expert en frases encícliques, ho deia així (9 de maig de 2007):

“Necessitem una societat civil tan independent com sigui possible dels poders, amb capacitat crítica i que sàpiga construir una idea compartida sobre l'interès general. I necessitem que ho faci amb rigor i generositat, però també amb ànima o compromís”.

Si confesso que no sé què vol dir fer les coses “amb ànima”, potser perquè el meu és un hilemorfisme de baixa intensitat “anímic”, sí que faig meua l'expressió d'una societat civil “tan independent com sigui possible dels poders”. Això em porta al seguit de consideracions següents:

1.- És legítim i exigible que el diner públic doni suport efectiu als grups constituïts, d'acord amb la normativa vigent –és a dir: amb finalitats que siguin del tot constituï-

nals– per poder tirar endavant els seus programes. I més quan la feina d'aquests grups és subsidiària de la dels poders públics. Per exemple: quan presidia al Parlament català la comissió d'estudi sobre la sida a Catalunya, diferents professionals públics i privats ens insistien en el fet que hi havia accions de suport als infectats amb el VIH que les feien millor grups privats que d'altres grups que depenen de l'Administració.

2.- Sempre, i arreu, el destí del diner públic ha de ser transparent i controlat (auditat), al final de cada nou exercici pressupostari.

3.- Els poders públics no poden deixar de prestar els serveis que els imposen la llei i els programes de govern, bo i al·legant que ja hi ha grups de voluntariat que actuen en aquell àmbit. Per exemple: durant molts anys, Òmnium Cultural impartia cursos de català. Ara, els governs autonòmic i locals, mitjançant el Consorci per a la Normalització Lingüística, tenen l'obligació de garantir el dret de tothom a l'accés als cursos de català, en tots els seus graus i modalitats.

4.- Catalunya, nació europea, hauria de fer seves les políti-

© Pere Virgili

“Si tota acció cultural i social ha de possibilitar la cohesió d’un poble, s’han d’eradicar les temptacions d’intervencionisme en l’acció dels col·lectius subvencionats amb diners públics”.

ques de mecenatge a fi de destinar més recursos a l’acció cultural, amb un tipus de fiscalitat que atorgui més recursos a les fundacions legalment constituïdes.

5.- Hauria de créixer amb força, en la societat catalana, un doble compromís “autònom”. El de lluitar enèrgicament a favor de la cultura de l’autonomia i de l’autonomia de la cultura, per dir-ho amb una expressió encunyada, fa gairebé trenta anys, per Alfons Comín. Això pressuposa que si tota acció cultural i social ha de possibilitar la cohesió de tot un poble, han de ser eradicades totes les temptacions de censura o d’intervencionisme, en les accions dels col·lectius subvencionats amb diner públic, per part dels que regeixen aquest poder polític. Crec que un col·lectiu d’experts, si cal amb l’assessorament de les sindicatures de Greuges i de Comptes, hauria d’elaborar i de portar a la seva aprovació parlamentària la normativa reguladora de les subvencions per a entitats i fundacions de la dita societat civil.

A tall de cloenda

Abans de redactar aquestes notes, n’he fet arribar l’esquema-guio a persones que saben de què va aquesta història. La darrera de les converses mantingudes sobre aquest guio va ser amb Jordi Porta, a la seu d’Òmnium Cultural. Fa anys que ens coneixem: crec que la primera trobada va ser a París, l’any 1970, quan jo tornava de Beirut, on havia format part d’una delegació catalana que volia tenir un contacte més directe amb la “guerra” entre Palestina i Israel. Més tard, ens hem anat veient, quan ell era responsable de la Fundació Jaume Bofill. Capbussat en el mar d’articles, notes, publicacions sobre la societat civil catalana, he pogut comprovar que la de Jordi Porta ha estat i és una veu que encomana credibilitat i de les que mai no callen, quan els dubtes sobre la pregunta “què cal fer, ara i avui?” ens desassosseguen. Insisteix tothora en el deure dels responsables polítics de consultar les grans qüestions –com, per exemple, l’Estatut d’Autonomia de Catalunya– amb col·lectius, entitats, i un llarg etcètera.

Amb en Jordi Porta ens posem d’acord en la legitimitat de la subvenció, per part del diner públic, de les actuacions dels grups que no depenen de l’Administració. Tot i que sabem que mai no és fàcil, i menys en èpoques de febres electorals, quedar al marge dels intents de manipulació, per part dels representants polítics –alguns cop, en això, subtils; generalment, en això, barroers i que se’ls veu la banya–, a canvi de promeses de “favors”. És important demanar que aquestes

promeses o bones voluntats quedin sempre expressades per escrit: “*verba volant, scripta manent*”, deien els clàssics. I sabien molt bé per què ho deien.

Jordi Porta em passa un article seu amb el títol: “Cultura subvencionada?”, que vol ser un comentari al llibre de Frédéric Martel, *De la culture en Amérique* (Gallimard, 2006). Després de negar el tòpic, tan repetit, segons el qual “la cultura catalana és una cultura subvencionada i que subsisteix mercès al suport de les institucions públiques catalanes”, i de demanar que ens mirem amb més detall els exemples de la política cultural que es practica –en expressions culturals que fan servir la llengua pròpia com a vehicle d’expressió– a països com Dinamarca, Noruega o Finlàndia, acabarà dient, amb contundència:

“Seria una contradicció que un país, com és ara Catalunya, amb les condicions adverses que s’han donat en el passat per causes polítiques, no pugui ara prendre les mesures per a un desenvolupament normalitzat de la seva pròpia contribució a la cultura universal”.

Hi estic d’acord. Diré més: ni el poder polític s’ha de creure prepotent, i molt menys omniscient, davant la resta de la societat que el sosté, ni la dita societat civil ha de creure’s que té sempre “tota la raó”. Les temptacions populistes dels que es limiten a afirmar que tots els polítics són corruptes, sense aplicar la sentència a d’altres col·lectius gremials de la societat, corquen el diàleg social o atien odis que amaguen frustracions dels que litiguen. I del xup-xup de la frustració només en neixen propostes eixorques. I a Catalunya, el que li convé, és una dosi extraordinària d’energia creadora..., així com una classe política més estovada pel vi de les veus, dels colors i de les aromes dels que s’estimen la cuina de l’*slow food*, ben lluny de les presses dels salvadors o de l’ensabonada acrítica de qui deté el poder.

El mite de la societat civil catalana

Quatre llocs emblemàtics

No és exactament un grup de pressió. Ni un ‘think tank’ econòmic. Ni un centre de formació. Ni una organització empresarial. Ni un club de gent influent. Ni un fòrum de debat. És totes aquestes coses al mateix temps.

Cercle d'Economia, el nucli dur

Text **Ariadna Trillas i Xavier Vidal-Folch**

El Cercle d'Economia és segurament l'entitat econòmica més interessant i dinàmica de Catalunya. Figura a l'avantguarda d'allò que s'ha convingut a denominar “societat civil”.

A tall d'exemple, dos dels seus darrers documents de reflexió han fet forrolla: el que propugnava l'actuació de l'Estat per compensar els desequilibris territorials causats per una creixent centralització i carregava contra una Espanya radial en infraestructures, tot defensant un model plural i multipolar en els seus centres de poder (2001), i el que assumia una inèdita autocrítica de l'empresariat català, trencant l'unanimitat monòton que atribueix en exclusiva a la discriminació de l'Estat la pèrdua de pols de l'economia catalana (2007). Cap document de cap organització similar no ha provocat un nivell de discussió pública semblant. Per què?

Segurament per raons diverses. Perquè el Cercle és una entitat peculiar, en la qual els documents es perfilen després d'intenses discussions col·lectives, en lloc d'encarregar-los a un tècnic i després desentendre's, com succeeix a d'altres llocs. Perquè la riquesa de mirades, molt superior a la de les patronals o fins i tot de les cambres, prové de la seva composició més plural: els empresaris s'hi barregen amb els executius, els alts funcionaris i els professors universitaris. Perquè el seus generadors de doctrina han estat també ideològicament plurals i de forta empremta acadèmica (Fabià Estapé, Ernest Lluch, Narcís Serra, Antón Costas, etc.). Perquè ha defugit el monocultiu d'un assumpte (mentre les patronals acabaven fent-se badallar a elles mateixes amb el seu únic discurs neoliberal i privatitzador) i perquè ha tractat de defensar interessos generals i no només sectorials, estamentals o de grup.

És per tot això que la influència del Cercle, creixent els darrers anys gràcies a documents com els esmentats, ha estat sostinguda i respectada des de fa molt de temps.

La dècada dels seixanta, el món de l'empresa catalana encara estava majoritàriament enquadrat dins un antiquat oficialisme, si bé poc entusiasta, que cavalcava sobre el triple peu de l'autarquia franquista, el sindicat vertical i la por a tota novetat. Començava, però, a obrir-se camí un liberalis-

me decididament europeista: el Cercle va encarnar aquest estat d'esperit, un moviment d'actituds de llarg alè i creixent influència. Els seus fundadors representaven la primera generació d'empresaris no traumatitzada per la guerra civil, espiritualment postfranquista, i maldaven, sota el mestratge de Jaume Vicens Vives, per recuperar l'antic rol avantguardista de la burgesia barcelonina, retrobar el seu lloc en el panorama del poder i dissenyar una nova articulació de Catalunya, des d'una perspectiva més d'afirmació catalana que de reivindicació catalanista.

Les senyes principals que convenien, doncs, a la targeta de presentació ideològica del Cercle eren la liberalització econòmica enfront de l'intervencionisme de la dictadura i l'europeisme, en oposició a l'aïllacionisme mental propi del règim. I també el compromís democràtic, tot i que expressat públicament amb la prudència aleshores necessària per sobreviure. Lògicament, va establir ponts amb els sectors tecnocràtics oficials, els ministres de l'Opus, en un pols amb els de la Falange i l'Església dels *propagandistes*, més rovellats: Mariano Navarro Rubio, Alberto Ullastres i companyia, els autors de la primera obertura de l'economia espanyola que va suposar el Pla d'Estabilització de 1959. I sobretot amb els alts funcionaris, catedràtics i assessors dels ministeris econòmics, que practicaven un “entrisme” criptodemocràtic, o una influència externa amb pretensions liberalitzadores, com ara els Sardà Dexeus, Fabià Estapé (principal mentor intel·lectual del Cercle després de la mort de Vicens Vives, el 1960) o Enrique Fuentes Quintana, entre d'altres. Els *Criteris bàsics* de l'entitat, un ideari pioner i molt detallat, propugnaven el 1964 “un règim democràtic” amb partits polítics, mostraven preferència per les formacions europees centristes i postulaven “la integració econòmica, social, militar i política de tots els països d'Europa”.

Una conseqüència directa d'aquests plantejaments van ser estudis com *Hacia una nueva política económica* (1970), que reclamava el replantejament de la indústria espanyola en l'horitzó de la seva integració a Europa; la redacció de manifestos com el signat el 1972 per les “tretze entitats”, les principals associa-

© Txema Salvans

cions barcelonines relacionades amb l'economia, en la qual es defensava que "la solució vàlida i autènticament beneficiosa per a Espanya rau en l'establiment d'un tractat d'adhesió a la Comunitat Econòmica Europea", justament quan la dictadura havia de resignar-se a un simple acord comercial preferencial; i el *Llibre Blanc sobre les repercussions de l'entrada al Mercat Comú* (1974). O actuacions pròpiament de grup de pressió que buscava modernitzar el teixit associatiu català: unes, reeixides, com la unificació de les Cambres; d'altres, fracassades, com la presa del poder a la patronal Foment, desmuntada pel ministre Laureano López Rodó.

Res de tot allò que es va moure abans de –i durant– la transició democràtica a Barcelona va ser aliè a la institució. Des d'aleshores, però, el Cercle va optar per cedir un major protagonisme als nous partits polítics (algun dels quals, com el Centre Català, es va nodrir dels seus homes), actuant primordialment com a escenari de lligam i consolidació entre les posicions moderades dels principals (entre el PSOE de González-Boyer-Solchaga i la CiU principalment de Miquel Roca). I també es va cedir protagonisme a altres entitats, com Foment, el primer president del qual en democràcia va ser precisament Carles Ferrer, l'home fort del Cercle, que forjaria la nova patronal CEOE, la història de la qual, com a revers de l'actuació del Cercle, està encara per escriure, i caldria començar-la per la pedra de toc europea, comparant l'optimisme de l'esmentat *Llibre Blanc* amb la posició indòcil de la patronal CEOE en els seus documents dels primers vuitanta. L'entitat va adoptar en conseqüència un perfil més aviat

de fòrum de discussió i lloc de diàleg que d'intervenció decidida en l'escena pública.

La llarga etapa de construcció autonòmica sota la presidència de Jordi Pujol no va contribuir especialment a la seva vivacitat, malgrat que el president n'era soci matiner, i malgrat les seves proclames a favor de l'emergència de la societat civil: la suau afirmació catalana dels *cerclistes* contrastava amb el nacionalisme dominant. Tampoc no va afavorir l'entitat l'absorció del seu president del moment, Josep Piqué, pel govern d'Aznar (1996), amb qui l'entitat va mantenir una relació manifestament millorable. L'etapa Piqué, que tot just deixar la primera línia del PP de Catalunya acaba de tornar a la institució, va deixar un petit regust estrany a una entitat determinada a romandre descontaminada del proselitisme de partit i poc amiga de convertir-se en plataforma de promoció personal.

Generar opinió i guanyar influència

Va ser al final d'aquells noranta quan el Cercle es va convèncer que una nova embranzida havia de suplir l'atordiment al qual la dita societat civil s'havia deixat arrossegar pel protagonisme excessiu dels partits. Va enfil·lar així un camí d'agitació interna en què la institució es va auscultar per concloure que havia de reforçar, si no recuperar, la seva capacitat de generar opinió i de guanyar influència. I no tan sols en aquells àmbits en què es poden confinar les inquietuds estrictament empresarials. En un nou món globalitzat en què els factors de competitivitat estan menys definits, parlar

Un dels reptes dels actuals responsables del Cercle d'Economia és la implicació de les noves generacions, per edat i per cultura tecnològica, a aquest elitista club d'opinió.

“Res de tot allò que es va moure abans de –i durant– la transició a Barcelona va ser aliè a la institució. Deprés el Cercle va optar per cedir protagonisme als nous partits polítics”.

de competitivitat amb majúscules havia de poder anar més enllà de parlar de fiscalitat i de flexibilitat o de costos laborals. Les qüestions socials, culturals i de política internacional s’havien d’incloure també a l’agenda.

Aquest nou esperit necessàriament trencador amb la prudència, obert a reflexions d’horitzons més amples i àvid de blindar els documents d’opinió amb majors suports tècnics i econòmics s’ha deixat veure a les darreres tres presidències.

La producció prolífica de notes d’opinió va fer, de fet, un salt endavant amb el mandat de Salvador Gabarró. Es va posar amb la insuficient independència de gestió de totes les televisions públiques o amb l’escàs creuament d’oferta i demanda d’ocupació als diferents punts de la geografia espanyola quan es feia necessària una inexplorada empenta a la mobilitat dels treballadors. O, com ja hem esmentat, va posar el dit a l’ull a la concentració del poder econòmic a Madrid afavorida pel Govern d’Aznar.

Les traces d’aquest esforç han quedat. L’actual president del Govern central, José Luis Rodríguez Zapatero, va fer seu –si més no el discurs– un model d’una Espanya amb diversos pols econòmics, amb organismes reguladors escampats i amb un disseny en xarxa enfront del vigent model radial d’infraestructures, just abans d’accedir a La Moncloa l’any 2004. En agafar les regnes del poder, Zapatero va confessar que s’havia inspirat en el document del Cercle d’Economia.

L’ampliació de mires de les reflexions de l’entitat va calar amb la presidència d’Antoni Brufau, que va gosar entrar en els reptes de la immigració i les “quotes” d’immigrants poc realistes, per limitades, davant les necessitats de mà d’obra del país. La demanda de consens en política exterior en temps de guerra a l’Iraq i l’aposta per un món també multipolar amb contrapesos al protagonisme creixent i en solitari dels Estats Units van ser un altre exercici d’obertura. Així com la reclamació que es passés pàgina respecte del vell model de competitivitat basat en els costos i preus més baixos per demanar polítiques que afavorissin les fusions i adquisicions, les dimensions, i en què la recerca i el desenvolupament ocupessin un lloc real.

L’intent de Brufau que el Cercle allargués la seva ombra més enllà de Catalunya amb la incorporació de professionals destacats d’altres punts d’Espanya (de l’exministre Manuel Pimentel al professor d’IESE Juan José Toribio, passant pels intents d’incorporar-hi l’executiva *tot terreny* Isabel Aguilera o l’empresari de la distribució Juan Roig, entre d’altres) no va reeixir. El Cercle, que al llarg de la seva història ha passat de tenir 300 socis a tenir-ne 1.400, compta amb una part consistent de no catalans. Però no a la cúpula. La institució ho atri-

bueix a les limitacions logístiques i de disponibilitat de temps dels professionals de fora per participar en els treballs d’una entitat que es vol cada cop més participativa.

L’etapa en curs, capitanejada per l’empresari José Manuel Lara, ha aprofundit en la fecunditat dels treballs d’opinió i en la seva bigarrada temàtica. Els debats paral·lels i successius sobre les infraestructures viàries, energètiques o de l’aigua van aportar nous formats per alertar de la saturació viària o per afrontar la necessitat de reobrir la qüestió nuclear. Alguns documents que reclamen una reforma a fons del sistema judicial i fan un especial èmfasi en el sistema educatiu han estat destacats, tot i que cap de les darreres iniciatives no ha fet tant de soroll com la recent crida a l’autocrítica adreçada a l’empresariat català i a les recomanacions per tallar la sagnia de la pèrdua de lideratge econòmic de Catalunya.

Aquest darrer document ha acabat generant incomoditats a distints sectors empresarials autòctons, fins i tot entre els socis i aliats de l’entitat en altres batalles. No en va el Cercle forma part, juntament amb la patronal Foment del Treball, la Cambra de Comerç de Barcelona i el RACC, del grup de pressió per a la millora de les infraestructures, batejat com el GTI4.

El repte d’incorporar les noves generacions

Fets avui els cinquanta anys d’història, venuda la seu tradicional i comprada una de ben nova i moderna davant la Pedrera, assumida la conveniència de comptar amb patrocinadors per a algunes de les activitats de la institució, formalitzades al calendari les seqüències de les reunions del Cercle d’Economia de Sitges, hereves de les més informals trobades Costa Brava de Lloret de Mar, un dels reptes confessats del Cercle és la implicació de les noves generacions a aquest elitista club d’opinió. Noves generacions per edat i per cultura tecnològica. La presència de dones també carranqueja: mai cap dona no ha presidit l’entitat i mai fins al 1992 cap dona no havia participat a la seva junta directiva. I, des d’aleshores, n’ha entrat o sortit només una vuitena. I avui, de quatre vicepresidents i setze vocals, la financera Carmina Ganyet i la catedràtica Teresa Garcia-Milà no han trencat el sostre de dues vocals entre els 21 vicepresidents, presidents i vocals. És cridanera, per a una institució docta en la vigilància dels equilibris –ja sigui entre els acadèmics, els empresaris, els executius o els professionals, o també el de les proximitats polítiques–, aquesta manca d’equilibri en el si dels seus òrgans de poder. El repte per augmentar la pluralitat i la diversitat promesa continua pressionant. La independència (defensada per aquesta mateixa composició híbrida i per l’absència de subvencions) n’és condició necessària, però no suficient. **M**

Cal protegir el Cercle del Liceu com si fos una reserva natural. Enlloc més es respira l'ambient d'aquells “senyors de Barcelona” que són a l'origen de l'època més efervescent que ha viscut mai Catalunya.

El club dels senyors de Barcelona

Text **Agustí Fancelli**

“Una de les coses més agradables que en aquell temps podia fer-se era passar una tarda al Cercle del Liceu. Al Cercle tot era servit a preu de cost. El cafè hi era riquíssim. El tabac, superb. Els licors eren de la més rígida i autèntica procedència. Les tertúlies eren diverses i de duració permanent. Si hom volia divertir-se una estona, pujava simplement a dalt a fer una aposta al bacarà o al trenta-quaranta. Era impossible no trobar, al voltant de la taula, algun amic. [...] Un perfum deliciós de cafè i de tabac flotava en l'aire. Des del fons del corredor es veia la llum de la Rambla, verda i suau, trèmula, sota la fronda dels plàtans. Les finestres eren ajustades. La penombra, suauíssima”.

Cap altra descripció del Cercle del Liceu no podrà tenir mai la volada d'aquesta que Josep Pla posa en boca de Rafel Puget a *Un senyor de Barcelona* (vol. 19, p. 241-242, *Destino*, 1971). Aquell Cercle, naturalment, ja no existeix. S'hi pot prendre encara un bon cafè, fumar un havà i beure bons destil·lats tot contemplant la Rambla des de la Peixera, però res de tot això ja no porta el perfum de la classe benestant catalana d'aquella època. Els reverenciats “senyors de Barcelona” com Rafel Puget, hereu del negoci cotoner familiar i soci del Cercle des del 1898, o el seu pare, membre des del 1848 –la fundació de l'entitat i l'obertura del teatre d'òpera és de l'any anterior–, han desaparegut de fa temps, com la mateixa indústria cotonera, deslocalitzada des dels anys setanta. Ja advertia el poeta Gil de Biedma que, de tot allò, en quedaven bàsicament nostàlgies.

Només nostàlgies? De cap manera. També un llegat artístic de primer ordre, molt ben conservat. Així doncs, la primera cosa que és el Cercle, per als que no en som socis –la gran majoria de ciutadans–, és un museu, un museu d'una esplendor antiga, una mena de Versalles o Palacio Real on, en lloc d'explicar-se les glòries d'una monarquia nacional, s'exalten les formes de vida de la burgesia catalana de finals del segle XIX i principis del XX, que va construir la locomotora industrial espanyola. Cap altre lloc és tan dens de referents sobre ella com el Cercle. Perquè el Cercle és un món, un imaginari, un mirall d'aquesta mateixa classe. No debades un dels accessos al club, el més transitat les nits de funció al teatre, es troba situat al Saló dels Miralls. El joc de reflexos és fonamental per copsar la dimensió simbòlica de l'espai.

Ara, definir aquest món en tots els seus matisos queda fora de l'abast d'aquest article. Aquí tan sols pretenem abocar algunes impressions rebudes en diverses visites, en realitat no massa sovintejades. El model és obvi: el club d'oci anglès. Al Cercle els patrons discutien les jugades mercantils i finances, parlaven de política, d'art i de teatre, rebien il·lustres convidats i es jugaven els calés a les taules amb tapets verds, sense oblidar les contraprestacions en obra benèfica que restablíen l'equilibri moral. És a dir, que aquells senyors, al Cercle, exercien poder. Un poder, emperò, que no volia soroll, que no es mostrava a l'exterior, com sempre havia fet la cort, sinó que es reconeixia exclusivament a si mateix des de l'interior, des de la discreció del títol de propietat registrat davant de notari o des de la reserva que exigeix tot pacte comercial com cal. Un club de senyors, en definitiva.

Aquests senyors encara avui han de portar corbata, així ho diu el reglament. Pel que fa a l'ingrés de socis de sexe femení, està permès de fa poc, perquè les contradiccions ja no s'aguantaven: resulta que per estatut el director general del Liceu esdevé automàticament soci. Quan va ocupar aquest càrrec Rosa Cullerell, ningú no es va atrevir a demanar-li un canvi de sexe; a hores d'ara els estatuts ja estan modificats. En un altre ordre de coses, no és clar si la Llei de la memòria històrica obligarà a enretirar la placa instal·lada al vestíbul de sota just acabada la guerra amb el nom de tots els socis “caídos por Dios y por España”. Si em pregunten, jo la deixaria allà on és: els museus han de preservar per mandat crític totes les memòries, incloent-hi les considerades infames.

El Cercle reuneix un repertori únic i acabat que documenta una visió circular i tancada del món: precisament per això és un patrimoni de la humanitat que cal protegir com es protegeixen les reserves naturals. Fins i tot els elements han semblat disposats a col·laborar en aquesta tasca. Tant el foc del 1861 com el del 1994, que van reduir a cendres el teatre, van respectar miraculosament el Cercle, produint imatges gairebé idèntiques: les obres d'art al bell mig de la Rambla, per salvar-les dels estralls de la combustió. Naturalment, les instal·lacions han sofert modificacions al llarg dels anys, una de principal el 1886, tot preparant-se per a l'Exposició Universal de dos anys més tard –ocasió per a la qual el Cercle va sortir dels seus locals de la Rambla i va muntar un casino

© Txema Salvans

a la Ciutadella, que va ser molt freqüentat-, i una altra molt important a començaments del segle XX, amb la intervenció del dissenyador, decorador i grafista Alexandre de Riquer i de l'artista i escenògraf Oleguer Junyent. El primer és l'autor de la decoració de l'anomenada "sala de l'escriptori", exemple del refinament japonesitzant de l'època, mentre que al segon es deu l'ornamentació del saló de la Peixera i de l'extraordinari ascensor modernista en perfecte funcionament que es troba al costat. No cal dir que la febre wagneriana es deixa sentir amb força als vitralls, com també la influència anglesa als quadres de cacera de Josep Cusachs o als confortables sofàs chester de la sala dels diaris, que presenta frisos murals de Josep Pey. Però, si s'ha de destacar una influència artística per damunt de la resta, aquesta no pot ser més que la que bufava des de París. L'extraordinari conjunt de dotze pintures de Ramon Casas, concebudes per a la sala anomenada "la Rotonda", han estat batejades om la "Capella Sixtina" del Modernisme català. Totes aquestes obres estan protagonitzades curiosament per dones, des de les que assisteixen a les populars sardanes de Sant Roc, a Olot, fins a les majas del *Café-concert* o la jove recolzada en actitud d'espera del parisenc *El Moulin de la Galette*, passant per la intrèpida conductora de *L'automòbil* o les cantaires del *Cor de monges*. Personalment, jo sempre he preferit *La Sargantain* (1907), del mateix autor, que es troba al saló principal. Completen la rica col·lecció obres de Rusiñol, Modest Urgell, Francesc Masriera i Francesc Miralles, entre els principals autors.

Fins i tot una circumstància tan devastadora com va ser la guerra civil va contribuir en última instància a preservar el conjunt. L'any 1936 successius exercicis deficitaris de l'entitat havien portat la junta directiva a posar en venda les dependències. Però l'esclat del conflicte va aturar l'operació. El

Cercle va ser confiscat per la Generalitat republicana, que hi va ubicar la seu del Sindicat d'Espectacles. La intervenció del conseller de Cultura del moment, Ventura Gassol, va ser decisiva perquè les peces d'art romanguessin al seu lloc durant tota la guerra. Reoberta l'entitat el 1939, la venda iniciada abans de la guerra va quedar definitivament avortada, i, dada curiosa consignada per l'historiador Roger Alier, la col·lecció va augmentar amb una pintura que algú va amagar allà durant el conflicte i que no va ser mai reclamada pels seus propietaris legítims. L'altra dada que pot explicar la preservació del fons és, per exemple, que Lluís Martí Olivares, marquès de Rebalso, president de l'entitat quan va ser proclamada la República el 1931, acabada la guerra va ser el primer cap de la policia franquista de Barcelona: símptoma d'unes complicitats polítiques que van ser fonamentals per a la continuïtat de l'entitat. Una mirada ràpida a la llista de presidents refresca les personalitats més influents de la societat civil del moment. El primer que va ocupar el càrrec, el 1848, va ser el marquès de Sentmenat. El van seguir, en èpoques diverses, Evarist Arnús, Domènec Joan Sanllhuy, Ròmul Bosch i Alsina, Josep Valls Taberner, Manuel Girona o Francesc Mas-Sardà, per esmentar alguns dels noms més granats de la indústria i les finances catalanes.

I és així com el Cercle va celebrar, l'any passat, el seu 160è aniversari. Avui compta amb 1.078 socis, seixanta dels quals són de sexe femení. N'és el president Joaquín Calvo. Les dependències poden visitar-se en grups prèviament concertats. Val la pena, perquè en cap altre lloc de la ciutat es pot respirar l'ambient d'aquells "senyors de Barcelona" que són a l'origen de l'època més efervescent que ha conegut mai Catalunya. El Cercle del Liceu és la materialització més precisa d'aquesta puixança extraordinària. **M**

El Saló dels Miralls del Liceu, un dels accessos al club, el més transitat les nits de teatre.

El Barça és un dels “trade-marks” locals més antics. Dins del pack oci-cultura només hi ha dues institucions civils més veteranes: un teatre de l’òpera i una acadèmia literària.

La tribuna civil

Text **Guillem Martínez**

Això de la societat civil...- Aquest article tracta sobre la societat civil i la tribuna del Barça, cosa que ens porta a la tercera línia, pum!, als conceptes “societat civil” i “Futbol Club Barcelona”, que, com veureu en un tres i no res, estaven condemnats a confluir fatalment des del moment en què van ser creats. I, arribats aquí, m’atreveixo a posar una data a la creació de l’expressioneta “societat-civil”. Va ser el 1714. Com gairebé tot. No rigueu, que m’explico.

Tot en ella va ser naufragi.- El 1714, patapam!, van desaparèixer, com tots els nens i les nenes saben, les institucions locals. Fins aleshores, Barcelona era la capital d’un Estat, bla-bla-bla. Si bé, possiblement, era més que això. Barcelona era més Estat que l’Estat que capitanejava. La classe dirigent –els ciutadans honrats– feia segles que invertia la seva vitalitat en la política d’aquella quasi ciutat-estat-quasi-italiana. A través de les institucions vertebraven els seus negocis, els seus tripijocs i martingales –ah, Itàlia!–, el seu estatus social i, compte!, el seu reconeixement social. Les institucions catalanes, a més del que eren, també eren el *who is who* de Barcelona. La desaparició de les institucions en les quals es desenvolupava tota aquesta Lliga segurament va ser un desastre còsmic.

Com es verbalitza la lògica d’Estat d’una quasi-ciutat Estat, ara que Barcelona era una capital de províncies, a seques? I, aquí, recordem-ho, per exemple, que el Consell de Cent era famós a Madrid pel seu estatisme, exemplificat en el sidral que muntava amb motiu de cada nomenament de virrei. Barcelona es gastava en aquest afer uns estipendis superiors als que un Estat *ad-hoc* destinava a presentar el seu ambaixador. Una vegada Barcelona va enviar a Madrid més de dues-centes carrosses guarnides per felicitar el nou virrei. Descomunal. Sense precedents a la Península. Bé. On s’ubica va tanta energia, ara? Possiblement, a les noves institucions. Quin remei. Es tracta d’institucions *ni-cam-ni-peix*, si les comparem amb les anteriors. La primera d’elles va ser, crec, la Junta de Comerç. Una institució que no podia ni havia d’enviar dues-centes carrosses enlloc. Però que oferia als seus usuaris la possibilitat d’ocupar un lloc destacat davant de la seva societat. La societat civil, vista així, és un objecte de consum intern. Serveix, segons aquest punt de vista, per preservar dos-cents cognoms amb *glamour* d’Estat en una nació sense Estat. Serveix més per crear un organigrama intern, ara que ja no existeix l’organigrama de l’Estat. La societat civil és, doncs, un fracàs; quelcom que existeix en la mesura que no existeix el que havia existit. O el que hauria d’existir. Li passa

en certa manera com al Barça, aquest altre fracàs reeixit.

El que queda és el que hi ha.- El Barça és un dels *trade marks* locals més antics. Dins del pack “oci-cultura”, només hi ha dues institucions civils més veteranes: un teatre de l’òpera i una acadèmia literària. Les institucions polítiques locals són, alhora, més modernes que les de, posem per cas, Nou Mèxic. La més antiga és, si hi pensem, la Diputació. Tan antiga com la de Conca. La Generalitat amb prou feines té trenta anys; uns quants mesos més que el Govern de la Rioja. Els tres partits actuals més antics són, respectivament –si descartem el carlista–, dels anys 1931, 1932 i 1936. Ni ells ni els més moderns han participat entrant-hi a sac en la reformulació d’una Espanya moderna. De fet, a manera de metàfora, a l’Espanya moderna només hi ha hagut un cap d’Estat i un presi de Govern catalans. Durant la Primera República.

Els partits locals, d’altra banda, són menys antics que la patronal Foment. Que, per cert, no existiria, si més no en la seva forma actual, si el final d’una guerra civil no hagués obligat la CNT a una altra lectura local de la societat civil, és a dir, sense Estat a abandonar el seu local confiscat. Mires aquest paisatge de la construcció col·lectiva, en fi, i pots tenir la impressió que el Barça és l’edificació més longeva, sòlida, desinteressada i transversal creada a Catalunya en els últims tres-cents anys. Cosa que pot portar a la impressió que, vés a saber per què, l’únic que ha construït o ha pogut construir Catalunya en els últims cent anys i escaig és un club de futbol. Tal com sona; i, per cert, sona malament.

Una societat que només pot ser civil i un club que és l’element més sòlid construït per aquesta mena de societat estan condemnats a trobar-se en un punt donat. Aquest punt va trigar a donar-se. Va costar molt crear el Barça. Encara més: el Barça, el gran producte local, de fet no va ser una idea local.

En la sorprenent biografia de Gamper, d’Agustí Rodes, s’observa la gènesi d’aquesta cosa anomenada “Barça”. És un club originàriament de confessió protestant en un país absolutament catòlic. Encara que avui costi de creure, aquest fet va ser determinant. Les dificultats d’un no catòlic per fundar alguna cosa van quedar reflectides a la vida de Gamper. Va desaparèixer de la presidència, fins i tot de la Junta, en els moments de guerra religiosa, que n’hi va haver. Per exemple, durant el conflicte religiós de principis de segle XX. Desproporcionat. Incomprensible avui, i que va néixer quan un grup de protestants va pretendre edificar una església amb forma d’església. A la baralla, violenta, hi va participar

fins i tot Alfons XIII. Rei per la gràcia de, etc., no va fer més que defensar el seu superior. En un moment donat, fins i tot, hi va haver dos equips del Barça: el Barcelona i el Barcelona-Español (sic). És a dir, una alineació, dins del mateix club, de jugadors catòlics. El caràcter protestant del Barça va donar origen, en fi, fins i tot al nom del seu primer enemic. El RCD Espanyol, aleshores Español, es diu així en tant que era catòlic; és a dir, en tant que no era estranger. El gran repte i el gran triomf de Gamper va ser aconseguir que el seu equip, originàriament protestant, no fes de la religió una bandera. Obrir-lo a la societat. Mentrestant, la societat va haver d'inventar-se un objecte inusitat aquí baix: una institució oberta.

Èxit i fracàs d'una tribuna. - El -o, més ben dit, els- catalanisme(s) sembla que va(n) ser el primer objecte intel·lectual que va penetrar en aquesta entitat oberta a la seva societat.

D'altres clubs -com el Júpiter, de l'estadi del qual, per exemple, van sortir per repartir llenya als dolents García-Oliver, Durruti i Ascaso el 20 de juliol- van rebre altres penetracions. El caràcter catalanista del Barça va quedar palès, però, els anys vint, quan a la tribuna del Barça hi anava amb freqüència, però per primera vegada en la història peninsular, l'*staff* de tot un partit. Cambió i els nois de la Lliga. A la dècada següent, quan el catalanisme ja és clarament un fet transversal, la tribuna del Barça, curiosament, es devalua. Com el Barça mateix, una entitat que veu com disminueix el nombre de socis fins a 4.000 abonats. OK, el president de l'entitat és d'ERC. Però l'entitat és molt petita per exercir la política. Una política que, d'altra banda, en aquesta època es fa a fora dels estadis. El contrari que, glups!, a la dècada següent.

La prova del cotó. - Després del 39, amb el Barça passa en certa manera el mateix que amb l'Ajuntament. És tornat als seus legítims dos-cents propietaris, que envien sense enviar les seves dues-centes carrosses on han de fer-ho. Després d'un breu interval en el qual s'esquitllen a les juntes païos de tota mena, com el fill d'un cèlebre pistolero del Sindicato Libre, la societat civil torna a prendre les regnes de l'assumpte. El

gremi del cotó copa les juntes i la tribuna. És un gremi estrany. Per bé que el seu negoci és a Catalunya, el seu negociat -proteccionisme i ajudes a l'exportació- és a Madrid. És una tribuna absolutament "societat civil style": el seu poder és de consum local, i consisteix a demostrar-ho a través de la seva presència en institucions locals. Els presidents d'aquest període són païos divertits, en el sentit que aspiren a ser invisi­bles, no susceptibles de crítica. Així que la graderia els xiulava, dimitien. I assumia el càrrec un dels 199 cognoms següents. Núñez, el gran renovador de la tribuna del Barça, en els vuitanta, va definir aquesta manera de presidir com "passar-se el porró". Quan un havia utilitzat el porró de la presidència, el passava a un altre col·lega. I així. "Amb mi s'ha trencat el porró", va dir Núñez quan va accedir al càrrec.

Tribuna post-porró. - En democràcia, és curiós, el Barça ha crescut més que la seva tribuna. Si bé a les grades de l'estadi, o pendants de la informació del partit, hi ha individus, col·lectius o professions que, en altres regions europees, seria impossible que s'interessessin pel futbol, la tribuna ha anat rebaixant el seu poder. A l'era "sans porró", costa veure polítics i sectors econòmics importants a la tribuna. El contrari que a la tribuna, diguem-ne, del Reial Madrid, en la qual es va citar, primerament, un nou tipus de polític: el polític socialista amb responsabilitats governamentals. I, posteriorment, una nova dreia i una nova classe d'empresari molt relacionada amb la construcció i amb el *pack* financer i fins i tot comunicatiu. Hi ha la llegenda urbana que un vicepresident del Madrid va aconseguir, des de tribuna i gràcies al seu telèfon mòbil, parar a les rotatives una informació econòmica que s'anava a publicar l'endemà. En una llegenda urbana similar, però *culé*, això no hauria estat possible. A la tribuna del Barça -ja veurem en breu què és el soberanisme, quin públic té, quin poder i a què va a la tribuna-, tot i alguns rostres l'expressió dels quals indica el contrari, no es poden produir trucades telefòniques que paralitzin res. O que remetin a Madrid -o a Brussel·les- dos-cents carruatges. **M**

El gran repte i el gran triomf de Gamper va ser aconseguir que el seu equip no fes de la religió una bandera, i la societat es va haver d'inventar una institució oberta.

El Cercle Equestre va arribar a ser considerat el millor club hípic d'Europa a la seva època daurada, al començament del segle passat, quan tenia la seu al Passeig de Gràcia.

Una entitat nascuda de la passió burgesa per l'hípica

Text **Lluís Permanyer**

L'afecció singular vers l'hípica a Barcelona venia de lluny; i que consti que no em refereixo pas al cavall com a mitjà de transport, sinó a l'interès per la bellesa de l'animal, l'ensinistrament i la seva utilització com a signe de distinció.

A mitjan segle XIX una bona colla de burgesos i algun aristòcrata organitzaven tertúlies més o menys periòdiques sobre els més diversos aspectes relacionats amb el món dels cavalls; eren acollits a cases particulars i també als salons del Liceu i del Teatre Principal. Fins que un bon dia van tenir la pensada de fundar un club, però sobretot amb una seu social que els servís de punt de reunió. I així es va fundar el Círculo Ecuestre el 26 de novembre de 1856, amb la raó social al carrer de Sant Pau, número 83. El fet d'haver triat aquell pis es pot justificar per la comoditat que significava la proximitat del picador que hi havia al número 93 del carrer esmentat. La veritat és que ben aviat el que van emprar va ser el dels Campos Elíceos, acabats d'inaugurar a la part alta del Passeig de Gràcia. Jaume Pla, que ja presidia el Cercle del Liceu, va ser elegit primer president d'un club format per cinquanta-un socis, amb noms significativament barcelonins com Girona, Magarola, Estruch, Dalmases, Villavecchia, Fabra o el marquès de Santa Isabel.

Era habitual la seva participació als concursos hípics que llavors se celebraven on abans hi havia hagut la plaça d'armes de la Ciutadella, però el que més èxit tenia eren els *rally-papers* que organitzaven als afores de la ciutat i que acabaven a la finca d'algun dels participants. El nombre de socis tot seguit es va incrementar sensiblement, la qual cosa va induir a cercar una seu més adient, i així va ser com el 1860 es va portar a terme el trasllat a un indret més cèntric i sobretot socialment representatiu: la rambla de Santa Mònica, número 10 (finca que després seria ocupada pel CADCI).

Des de bon començament va ser palès que, a part de l'hípica i dels concursos, les carreres i les exhibicions, també hi havia altres coses que interessaven. I per això sovint organitzaven concerts, balls, sortides al camp, classes d'anglès, vetllades benèfiques, festes de disfresses per carnestoltes, recitals poètics i musicals, etcètera.

En desaparèixer el 1871 l'hipòdrom provisional del Camp de Mart, bastants socis de l'Ecuestre van tenir un paper rellevant en el naixement d'una instal·lació que no podia mancar

en aquella Barcelona: l'Hipòdrom, inaugurat el 1883. El primer president, el marquès de Santa Isabel, també ho era llavors del Círculo Ecuestre. Van ser uns anys d'allò més brillants i que van contribuir decisivament a la popularització de l'hípica. El Passeig de Gràcia, per exemple, es va convertir en un escenari insuperable per exhibir-hi cavalls i carruatges.

El desenvolupament considerable que va experimentar el club, atès l'ambient favorable que dominava a la ciutat, explica que a principis del segle XX es plantegés novament l'exigència d'un canvi de seu. Unes condicions de lloguer favorables van induir a valorar la conveniència del trasllat, però també el fet que la Casa Girona estigués situada al número 14 d'una plaça de Catalunya acabada de reurbanitzar, que s'havia imposat finalment com el rovell de l'ou, en constituir la frontissa potent entre la ciutat històrica i la nova.

El dubte era si el club podia afrontar les despeses necessàries per rehabilitar l'edifici. Llavors, Josep Mansana, que era tresorer i, després, seria president de l'entitat, va deixar cent mil duros per dur a terme les obres, i la seu es va inaugurar el 1907. La qualitat de les instal·lacions i la centralitat van generar tot seguit un augment considerable de socis. El 1917 a la junta hi figuraven tres marquesos: Sentmenat, que la presidia, Alfarràs i Benavent. El joc que s'hi practicava constituïa un esquer conegut, però n'hi havia d'altres, com les activitats esportives i culturals; només cal esmentar l'exemple de la conferència que va pronunciar l'admirat Capablanca, geni dels escacs, la qual va generar una expectació formidable.

Albert Rusiñol, germà de l'artista i president de la Lliga, estava llavors al capdavant del Círculo quan, portat pel seu dinamisme reconegut, va considerar que calia fer un gran pas endavant amb la creació d'una seu digna de la categoria que havia assolit l'entitat. I en presentar-se l'oportunitat de comprar a bon preu un parell d'edificis veïns al Passeig de Gràcia, els dels números 38 i 40, a mitja illa entre els carrers Diputació i Consell de Cent, no s'ho va pensar dues vegades.

I si el lloc i el solar eren adients, calia que l'edifici estigués a la mateixa alçada. Així doncs, calia que l'arquitectura fos de primera línia. Es va considerar inexcusable convocar un concurs i, a més, d'abast internacional, pràctica que crec que llavors no tenia precedents. Que l'oferta era d'allò més interessant, ho evidencia la resposta que aviat es va rebre dels pro-

© Txema Salvans

fessionals: s'hi van presentar 47 projectes (23 espanyols, 17 austríacs, 4 italians, 2 francesos i 1 nord-americà), que van ser exposats al Palau de Belles Arts. Tres acreditats col·legues barcelonins van actuar de comitè assessor: Lluís Domènech i Montaner, Francesc de P. del Villar i Bonaventura Bassegoda. Va ser seleccionada la proposta presentada per Alfred Keller (arquitecte de la Casa Reial Austríaca) i Salvador Soteras.

Van tardar sis anys a posar dempeus aquell edifici i va costar 8.500.000 pessetes. El resultat superava tot el que s'hauria pogut imaginar, pel que feia als serveis que oferia, i la prova és que va ser reconegut tot seguit com el millor d'Europa. Hi havia de tot, sota el signe de la qualitat i del luxe. El va inaugurar Alfons XIII; corria el 1926. Cambó va aprofitar aquella avinentesa per confessar al seu amic Rusiñol: "Ara, haureu de fer els senyors". No en mancaven pas, però l'observació segurament es referia al fet que faria falta molta gent per omplir aquelles instal·lacions impressionants, i no tothom assoliria la classe requerida. El nombre de socis arribava ja als 1.900.

El personal de la casa no solament era experimentat, sinó que gaudia de fama. I ho va provar el fet que el gran banquet que la Diputació va oferir als Reis durant l'Exposició Internacional de 1929 va ser servit pels acreditats cambrers del Círculo. Aquest període, fins al 1936, va ser el més brillant de tota la història de l'entitat.

Tot just va esclatar la guerra incivil, la UGT va confiscar la seu. I ben aviat va passar a mans del PSUC, que la va transformar en el Casal Carles Marx. Durant els fets de maig de 1937 va ser escenari de lluites aferrissades entre els dos bàndols, ja que just al davant s'hi van fer forts els anarquistes, que van muntar una metralladora al terrat per atacar millor els comunistes.

Semblava que en iniciar-se la dictadura franquista l'entitat podria tornar a la normalitat, però, en canvi, va començar a patir la seva pitjor etapa. L'endemà que les tropes d'ocupació

-tal era el nom que ostentaven- entressin a la ciutat, el Círculo va ser immediatament requisat per la Falange, que aviat hi va establir la seu de la seva Jefatura Provincial.

Fins al 1942 no es van iniciar gestions serioses i decidides per recuperar el que li havia estat arrabassat per partida doble. Tot i això, no es va aconseguir gairebé res, ja que el governador Correa hi anava donant allargues; el màxim que va obtenir fou el pagament del lloguer, amb els endarreriments acumulats. Mentrestant, la seu es mantenia d'una manera precària en un pis del carrer Bailèn; el nombre de socis disminuïa i la situació econòmica era dramàtica.

El 1947 es va poder sortir de l'atzucac: amb la venda de la seu del Passeig de Gràcia, els crèdits i la troballa d'un indret tan magnífic com escaient, va començar una etapa que semblava més esperançadora. El luxós palauet unifamiliar de la cruïlla Diagonal/Balms reunia totes les condicions que llavors havia de menester l'entitat: pel lloc, per la qualitat solemne de la casa i per les dimensions. Luis Pérez Samanillo, ric terratinent a Filipines, s'havia fet enlairar per l'arquitecte modernista Joan Josep Hervàs una torre afrancesada voltada de jardí. El 1910 va merèixer el premi d'arquitectura que anualment atorgava l'Ajuntament. La decoració interior posseïa la sumptuositat que el cas exigia i estava bastant ben conservada.

Així doncs, el Círculo tornava a retrobar el marc i l'ambient físic que li pertocaven. Ja el 1948 l'arquitecte noucentista Raimon Duran Reynals va projectar pel cantó de Balms una ampliació, que ha estat perfeccionada fa pocs anys, la qual cosa ha permès situar-se en un pla d'igualtat amb els nombrosos clubs d'arreu del món amb els quals manté una relació d'intercanvi. Després d'haver sofert preocupants alts i baixos, gairebé sempre per una manca alarmant de socis, des de fa uns quants anys el Cercle Equestre gaudeix ara de l'esplendor que sens dubte mereix i que honora la ciutat. **M**

El Cercle Equestre es va instal·lar al palau Samanillo, a la cantonada de Diagonal i Balms, els primers anys de la postguerra. A la imatge, un dels salons de l'entitat.

Propostes/ respostes

Per a Francesc de Carreras, la societat civil és a Catalunya una realitat summament raquítica i precària atesa la seva dependència del poder polític, especialment de l'autonòmic, tot i que els últims anys han començat a aparèixer actituds crítiques envers l'acció de l'executiu de la Generalitat. En una línia semblant, Antoni Serra Ramoneda reflexiona sobre les possibles raons de la pèrdua de pes de la societat civil, i proposa mesures per redreçar la situació. Pau Riba, amb radical escepticisme, va més enllà i sosté que la societat civil és una fàbrica de projectes pels quals ja hem pagat abans a l'empresa pública; una gran estafa, en resum.

Existeix la societat civil catalana?

Text **Francesc de Carreras**

El terme “societat civil” ha estat utilitzat des dels començaments de la tradició política occidental, en concret, des del mateix Aristòtil. Més recentment, ja en la modernitat, aquest concepte ha tingut nombroses accepcions. Hegel, Gramsci o Easton, entre d'altres, li han donat significats diferents, encara que tots coincideixen en un mateix punt: la seva contraposició a l'Estat, a la societat política. La societat civil és, així, l'esfera de les activitats privades i dels interessos particulars, mentre que la societat política, l'Estat, és l'esfera de les activitats públiques i dels interessos generals.

Des dels inicis mateixos de l'actual etapa democràtica, a Catalunya s'ha utilitzat el terme “societat civil” en un sentit restringit: aquelles institucions, grups socials i associacions, especialment les de rellevància econòmica i cultural, de naturalesa privada, amb capacitat d'influència en els poders polítics o en l'opinió pública. De fet, una formulació amb reminiscències de Gramsci. Des d'aquest punt de vista, la societat civil catalana està constituïda per determinades associacions representatives del món econòmic i empresarial (la Cambra de Comerç i Indústria, el Foment del Treball, el Cercle d'Economia), els empresaris més rellevants (els dirigents de “la Caixa” serien, sens dubte, els més destacats, juntament amb uns altres quinze o vint alts executius, no necessàriament propietaris de les empreses, sobretot dels sectors financer, farmacèutic, turístic i hotelier, de la construcció, alimentari i dels mitjans de comunicació), certs col·legis professionals molt arrelats i de prestigi (advocats, metges, arquitectes, enginyers, notaris), entitats de diverses menes però amb una significació cultural notòria, social i ciutadana (Barça, Abadia de Montserrat, Ateneu Barcelonès, Òmnium Cultural, Orfeó Català, Cercle del Liceu, Cercle Equestre, IESE, ESADE), a més d'altres de caràcter semi-públic, com ara les universitats, els sindicats, l'Institut d'Estudis Catalans o el Centre de Cultura Contemporània. Una xarxa, en definitiva, d'entitats, empreses i personalitats destacades, amb influència social en el seu àmbit específic i en la societat que, a vegades, han fet sentir la seva veu en afers de caràcter general, més enllà de l'àmbit estricte dels seus interessos particulars.

Una vegada determinat el que s'entén a Catalunya per societat civil, se'n pot esperar una doble comesa. D'una banda, en èpoques de normalitat, la seva funció pot consistir a vertebrar i expressar l'opinió dels diferents grups socials, amb caràcter complementari al que s'exerceix des dels canals polítics esta-

blerts, ampliant així el pluralisme polític i completant la feina dels partits. D'altra banda, en moments crítics i excepcionals, en el cas que els partits polítics no sàpiguen representar el conjunt dels interessos socials –i, per tant, la separació entre societat i poders públics arribi al punt de ser disfuncional per al sistema polític–, la societat civil pot fer sentir la seva veu per expressar el descontentament social, de manera que, o bé els partits adoptin les seves demandes, o els poders públics (ajuntaments, Generalitat i Estat) acceptin la societat civil com a interlocutor vàlid. Si dèiem que la primera funció era complementària en èpoques de normalitat, aquesta segona funció, excepcional, com hem apuntat, tindria un caràcter de suplència en vista de la inoperativitat dels partits. En ambdós casos, partim de la base que la societat civil és autònoma, per descomptat dels poders públics, però també dels partits polítics. En cas contrari, és a dir, si aquesta autonomia no existís, hauríem d'arribar a la conclusió que tampoc no existeix la societat civil i, per tant, resultaria impossible l'exercici de la tasca de complementarietat o suplència.

Davant de tot això, es pot analitzar ara si a Catalunya hi ha una societat civil vigorosa. I són tres els factors que dificulten avui dia l'existència d'una societat civil autònoma de la societat política.

En primer lloc, un Estat social, com ho és el nostre, es caracteritza per un intervencionisme creixent dels poders públics en la societat. L'Estat liberal clàssic tenia un àmbit d'activitat molt reduït. L'Estat social trenca amb aquest model i intervé en l'esfera privada a fi d'evitar les crisis econòmiques i la desigualtat social entre ciutadans. Autoritzacions administratives i subvencions públiques són els seus principals instruments d'actuació. Per tant, amb l'Estat social augmenta la dependència de les empreses, entitats i associacions privades respecte dels poders públics. En segon lloc, aquesta subordinació s'accentua amb la descentralització dels poders públics i la proximitat territorial entre aquells que desenvolupen funcions públiques –polítics, alts funcionaris i burocràcia– i la societat. L'activitat administrativa d'autoritzacions i subvencions es desplaça al poder autonòmic i aquesta aproximació redueix encara més la independència de la societat civil. En tercer lloc, el creixent paper dels partits polítics en la societat, el que s'ha anomenat “Estat de partits” –que és el que realment existeix a Espanya–, també contribueix al control creixent de la societat civil per part dels poders públics. En efecte, avui dia els partits ajuden

les entitats que formen la societat civil mitjançant subvencions, la qual cosa fa que les entitats privades estiguin interessades en el fet que els representants oficials o oficiosos dels partits en formin part a fi d'accedir-hi fàcilment per tal de finançar les seves despeses. Tot això, sens dubte, en detriment de la seva autonomia.

Per tant, en conclusió, tant la naturalesa de l'Estat social, com la descentralització política i la *partitocràcia*, tendeixen a limitar l'autonomia de la societat civil i dificulten l'existència d'un poder social independent dels poders públics i de la classe política.

A Catalunya operen tots aquests condicionants i són la causa estructural que la societat civil –en el sentit que hem indicat abans– estigui tan sotmesa a tots els poders públics, és a dir, als municipis, a la Generalitat i a l'Estat. Per tant, existeix a Catalunya la societat civil? Crec que en els últims anys s'ha demostrat que és summament raquítica i precària atesa la seva dependència del poder polític, especialment de l'autonòmic. En èpoques de normalitat, en els anys del pujolisme, la societat civil estava totalment supeditada al Govern de la Generalitat, que, a més, especialment via grup parlamentari de CiU, exercia de grup de pressió a prop del Govern central. Durant els dos governs tripartits la situació ha canviat: la societat civil ha començat a ser crítica amb l'actuació de l'executiu de la Generalitat. No obstant això, les crítiques que es fan en privat no es manifesten en públic; encara més: en públic els membres més actius d'aquesta societat civil –amb alguna rara excepció– solen dir el contrari del que expressen en privat. Una vegada més es demostra que els efectes de les subvencions i les autoritzacions són devastadors per a l'autonomia de la societat civil: els interessos particulars predominen sobre els generals.

Propostes/respostes

Reflexions sobre una decadència

Text **Antoni Serra Ramoneda**

No m'ha satisfet mai l'expressió "societat civil". Quins són els altres subconjunts que, sense que s'hi superposin, integren l'ampli concepte de societat? Pel cap alt, se m'acut que els que mereixerien el qualificatiu de militar o eclesiàstica, però la seva importància numèrica seria tan reduïda que amb prou feines mereixerien consideració. Ara bé, el cas és que ha fet fortuna i s'ha imposat. Pel context en què és utilitzada, dedueixo que amb ella es vol designar el calaix de sastre integrat per totes les iniciatives que, nascudes al marge de l'Administració pública, han procreat institucions i organitzacions, els responsables de les quals no formen part de la burocràcia politicoadministrativa. "La Caixa", el Barça o l'Orfeu Català serien exemples excel·lents dels resultats de la societat civil. Les tres són institucions d'un enorme pes en la vida catalana. En canvi, posem per cas, les diputacions provincials tenen el seu origen en sengles disposicions aparegudes al BOE, o al diari oficial equivalent, i els qui tenen a les seves mans les regnes d'aquestes entitats són càrrecs polítics i funcionaris.

És una opinió molt estesa que en la Catalunya actual la societat civil ha perdut pes. Ja no genera iniciatives de la mateixa importància que les que, nascudes a cavall dels segles XIX i XX, constitueixen encara avui peces fonamentals de l'entramat cultural, esportiu i econòmic del Principat. Però hi ha escassa renovació i manca d'energies entre les classes dirigents si les comparem amb la burgesia que va ser capaç de convertir Barcelona en la capital del modernisme arquitectònic gràcies a Gaudí, Domènech i Montaner i altres artistes de gust revolucionari per a la seva època. No hi ha figures com les d'Eusebi Güell, distingit i adinerat home de negocis que va ser capaç de confiar en l'arquitecte de Reus un projecte tan visionari i progressista com el del Parc Güell.

Aquesta pèrdua de protagonisme de la societat civil és paradoxal. En les seves èpoques de floriment, Catalunya gairebé no tenia institucions polítiques pròpies. Només Prat de la Riba va ser capaç d'inventar-se una Mancomunitat de Diputacions, que, en realitat, gaudia de ben poc poder, encara que és veritat que va saber aprofitar-lo fins a l'última gota. La burgesia catalana, la flor i nata de la societat civil, va saber suplir aquesta deficiència amb imaginació i coratge. Els empresaris tèxtils que van construir les seves instal·lacions fabrils al llarg del Llobregat i el Ter van haver d'encarregar-se de construir les carreteres i altres infraestructures que un poder públic llunyà i escàs de recursos no podia ni volia atendre. Els industrials catalans fins i tot van acceptar disfressar-se de polítics per defensar davant el Govern de l'Estat els seus interessos proteccionistes. Recordem la can-

didatura al Congrés dels Diputats de 1901 integrada pels presidents de quatre institucions econòmiques, el programa de la qual es reduïa bàsicament a temes aranzelaris. Avui dia, la situació és ben diferent. Catalunya disposa d'una autonomia que, sense arribar a ser tan àmplia com molts desitgen, ha permès l'aparició de polítics professionals i la creació de cossos de funcionaris públics encarregats de l'administració dels afers col·lectius. I és ara precisament quan la societat civil sembla que porta una vida lènguia.

Una primera tesi que expliqués aquesta aparent paradoxa seria que hi ha un efecte substitució entre societat civil i poder polític. Quan aquest és feble, la societat civil ha d'omplir el buit i prendre iniciatives en tots els àmbits, tant l'econòmic com el cultural. Lliure de normes burocràtiques i entrebancs funcionaris, la imaginació és més creativa i els resultats més potents i duradors. Aquest efecte substitució també es manifesta en l'àmbit financer. Una Administració pública lleugera requereix pocs recursos, la qual cosa es tradueix en una escassa pressió fiscal. Els beneficis empresarials gairebé no es veuen minvats per impostos, cosa que permet un marge d'actuació notable. Al contrari: en el moment que el poder polític adquireix pes, la renda disponible a les mans dels particulars disminueix i, llavors, qui ha d'impulsar projectes col·lectius és una burocràcia liderada per polítics a dedicació completa, i els recursos necessaris s'han de sostreure via impositiva de les butxaques dels particulars. Una altra qüestió és si la substitució de la societat civil per la superestructura politicoburocràtica implica canvis en la forma i l'eficiència de la utilització dels recursos. Però, en definitiva, segons aquesta opinió, la iniciativa privada es veu ofegada si més no pel que fa a la solució de problemes col·lectius.

Un altre corrent sosté, al contrari, que societat civil i poder polític burocràtic són complementaris. En una visió amb perfum marxista, el segon no és sinó una creació dels qui tenen les regnes de la primera. Així, la distinció entre ambdues esferes seria exagerada i les fronteres entre elles gens nítides. El que ha passat a Catalunya, segons aquesta opinió, ha estat una decadència endògena de la societat civil que tampoc no ha sabut engendrar, tan bon punt s'hi han donat les circumstàncies, una classe política i una burocràcia de primera qualitat. D'unes vinyes resseques se'n va esperar una collita d'una qualitat òptima.

La decadència té, segons aquest punt de vista, diferents arrels. Una ha estat l'escàs entusiasme de la burgesia catalana per les noves tecnologies i les activitats industrials que aquestes permeten. Es compliria així la regla de les tres generacions,

la qual no seria només aplicable a l'empresa familiar, sinó a una economia on aquesta prolifera. Avui els descendents d'aquells empresaris aguerrits que van fer de Catalunya la fàbrica d'Espanya aspiren a alguna sinecura funcional o a integrar-se en la ben remunerada plantilla d'alguna caixa d'estalvis. El cicle s'ha tancat sense que ningú hagi sabut prendre el relleu d'aquells autèntics ciutadans *schumpeterians* que, sense ajudes pressupostàries, van saber convertir el país en el motor econòmic espanyol. Un altre seria la deriva cap a un nacionalisme exacerbant que ha portat a tota la població catalana a tancar-se en si mateixa allunyant-se dels corrents culturals i científics mundials. I, finalment, la baixa altesa de les mires dels polítics catalans entestats en guerres internes més que en la definició d'estratègies que permetin mantenir el país com a referent econòmic i cultural per al conjunt d'Espanya.

No hem de deixar que el pessimisme ens aclapari, però, alhora, no podem negar que els moments no són pas gloriosos. Una confluència de circumstàncies externes i internes ha donat el resultat present, però no són perennes. De totes maneres, perquè la recuperació no es retardi en excés, són dues les mesures que m'atreveria a aconsellar. La primera, que s'aprovi al més aviat possible una nova llei electoral que aproximi els partits als ciutadans, i això significa, entre d'altres mesures, admetre les llistes obertes de tal manera que aquells deixin de ser vistos com a caixes tancades on els noms propis, llevat del de cap de llista, no tenen cap importància. La segona, que els polítics tinguin més confiança en la societat civil i no pretinguin ocupar tots els buits, és a dir, els càrrecs, en els quals s'acumulin unes engrunes de poder i de prebendes.

Propostes/respostes

Aquest fantasma tan de moda

Text **Pau Riba**

Bé, com que des que no sé exactament qui ha decidit que ja tinc prou edat, o prou criteri, o prou vés a saber què, per exercir de brossa a l'ull entre els anomenats líders d'opinió que proliferen arreu i cada cop resulten més opinables, vull dir, que cada cop em semblen més tendenciosos o més venedors a sou, d'aquests que et venen l'article tant sí com no i que quan creus que ja te'ls has tret del damunt encara t'intercepten a la propera cantonada, insistint, *dale que te pego*, amb els mateixos o similars arguments, aquí em teniu fet tot un explorador, matxet en mà, intentant obrir-me pas en la inextricable jungla de significats al cor de la qual –suposo que tan tranquil·la, fotent-se un refresc o fins i tot fumant-se un cigarro (això tan i tan políticament incorrecte que ha acabat sent delictes)– es troba la famosa societat civil, aquesta senyoreta que està de moda però que, com que ningú no ha tingut la sort d'haver-la vist amb els propis ulls, no se sap exactament qui és, ni com és, ni si realment existeix.

La jungla

Uf!, en dir això últim he clavat una furiosa andanada amb el matxet i m'ha caigut una poblada branca tropical al cap, una branca abarrotada de pugons i formigues atrafegades a qui, sense voler, he desbaratat el seu més que civilitzat mapa de camins, carreteres i autopistes obert en el brancatge, motiu pel qual no han tingut altre remei que dispersar-se camps a través per tot el meu cos, omplint-me d'un esgarriós pessigolleig... i per tant, rectifico; rectifico això de si realment existeix aquesta cosa que anomenem societat civil, ja que la pregunta òbvia seria, crec, exactament la contrària: ¿existeix alguna societat no civil damunt la terra?, ¿poden els éssers, de la naturalesa que sigui, formar societats que no siguin bàsicament i essencialment civils, societats que no suposin, en major o menor grau, un principi de civilització? Si la resposta, com suposo que estaré d'acord, és no, aleshores, ¿a què treu cap tanta redundància, tanta insistència a remarcar expressament que estem parlant d'una societat que és civil? ¿Voleu dir que no es tracta d'una de tantes versions –en format de luxe, si ho preferiu– del *timo de l'estampeta*?

Home, no em digueu que no fa un cert tuf!

Quan una cosa, una expressió, resulta tan i tan òbvia i al mateix temps tan ambigua, tan ambivalent, tan... equívoca, la sospita no te la treu ni Déu, i el primer que fa un és recollir la roba i dur-la a lloc segur; ja que, a veure: cenyint-nos únicament al que queda dels poders fàctics, avui relativament neutralitzats, o ja incorporats a les estructures de govern, tenim, per una banda, que l'Església oposa civil a canònic; que, per una altra, la

judicatura oposa civil a penal; que l'Exèrcit oposa civil a militar o, en temps de guerra, civil a convencional –deixem aquí de banda el misteri profund de la guàrdia civil, que (¿oposada a què: a municipal, a urbana?) resulta per mi d'allò més desconcertant, ja que, si civil ve de *civilis*, que és justament el contrari de *ruralis*... no entenc per què els del tricorni, que sempre he considerat reminiscència d'un cos de gendarmeria rural, dedicat a la vigilància de costes i al control dels bandolers i el contraban, es diuen així–, el consistori oposa cívica –el civil moral– a gamberro, el Govern oposa civil a funcional, el món de les finances, capital civil a erari públic...

Quin mareig, no? I com ens ho mengem, tot això?

Així, tot d'un plegat, un parell de coses queden bastant clares: una, que això de civil és una puntada de peu al cul que –felicitat!– ens fot fora de les institucions i ens deixa allò que es diu a la *puta calle*... per molt que tot plegat és molt relatiu, ja que, fora d'hores d'oficina, tots aquells que integren els escalons funcionaris són tan civils –tan íntimament, tan anònimament civils– com la resta, de manera que aquesta és una frontera falsa i tan sols visible de vuit a tres; i dues, que aquest és un adjectiu que, justament per la seva flagrant ambivalència i pel fet provat que defineix millor la part contrària que no pas la pròpia, serveix tant per a un *roto* com per a un *descosido* i tothom la fa servir com vol i a favor o en contra del que faci falta; una bicoca, vaja, una petita joia en mans de xarlatans i entabanadors.

L'asfalt

Però si, farts de desbrossar tota aquesta zona inútil, plena de malesa, ens deixem de punyetes i ens aferrem directament a la liana del que popularment s'entén per societat civil, que és, d'una manera bastant difusa, aquella part de la ciutadania que no forma part del Govern o, potser afinant més, els diners –la iniciativa!– d'aquesta part abstracta de la ciutadania que no forma part de l'executiu (ens ho hem de mirar en clau econòmica perquè estem ancorats en un sistema capitalista en què tot –la vida, la mort–, tot depèn d'això, dels maleïts diners de cascú, i també perquè formem part d'una democràcia que ens venen com a gran cooperativa muntada amb els diners de tots, una cooperativa de la qual tots participem i tots en som amos, quan, en realitat, és una enorme multinacional, una potent societat anònima de la qual no som més que petits accionistes i en la qual no som propietaris –i menys amos– de res, o de res més que un mínim paquetet d'accions que no dóna per a res, res que no sigui atorgar el poder executiu als executius amb

càrrecs... que malgrat tot no gestionen sinó els nostres diners, i la nostra felicitat, cosa que ens fa obrir l'ull), si ens aferrem a aquesta liana, insisteixo, aleshores el frau està cantat, ja que vol dir que la cançoneta aquesta de la societat civil no és altra cosa que la sintonia, o la banda sonora, de l'espot publicitari amb què algú pretén que tornem a comprar alguna cosa que ja tenim... en benefici seu i d'uns quants més, que són sempre els mateixos, i es confonen, i es retroalimenten.

És el truc de fer-se autocompetència, com la Coca i la Pepsi: instrumentalitzant el fet que, indefectiblement, un funcionari ben pagat, amb sous a perpetuïtat i administrant el que no és seu, entra en rutines i abúlies que el menys que podríem dir és que dificulten i alenteixen una brillant execució, encallant-se sovint en *burrocràcies* exasperants que ens fan impacientar. Els socis majoritaris de la gran S. A. treuen l'estampeta de la S. C. –la societat civil, la que tot ho fa millor– i ens venen projectes pels quals ja hem pagat a l'empresa pública i pels quals hem de tornar a pagar. Ens doblem l'oferta, sí, de manera que podem escollir entre menjar la sopa de la senyora o menjar la de la criada, però pagant per les dues..., com és el cas de les autopistes, que tenim les de l'Estat, bastides amb capital públic, que arriben tard però acaben arribant, i les de peatge, finançades amb capital privat, o civil, que arriben d'hora però les hem de pagar i pagar a perpetuïtat... sens deixar de demanar-ne la gratuïtat.

La marrada

Fan falta? Feien falta? Heus aquí la pregunta del milió! Per viure no fa falta quasi res; per viure civilitzadament fan falta unes quantes coses més –però, per descomptat, ni la cent mil mil·lionèsima part del que ens venen com a imprescindible–; i per viure com a socis anònims d'una civilització capitalista, si fan falta –les coses–, és tan sols en la dinàmica perversa d'aquest sistema mentider en què sis mil milions d'éssers necessiten oferir alguna cosa, gairebé sempre innecessària, per guanyar-se la vida, i necessiten inventar-se una cosa o altra per encolomar-nos-la. Tot plegat, una gran estafa –sí: legal, instituïda, monumental (monu mental?), però estafa en definitiva–, que és el que és aquest capitalisme democràtic..., esquema ranci, que, sorprenentment, incomprensiblement, i ves per on, no es veu mai qüestionat per cap societat civil.

Que no ho he dit, que és un fantasma?

Oda a Barcelona

de Joan Oliver

(...) Barcelona,
rumbeges el barri aristocràtic
amb roba proletària.
Somriu amb urc, amb impaciència
la gent nova i jove.
Ai ton capritx fill de l'antiga enveja,
que finalment caldrà que ofeguis!
Sofrí tant!
I no pas fam o nuesa:
l'exaltació xarona del privilegi.
La vanitat erecta.
L'atzar estult.
L'oprobri de la beutat antiga.
La pau de l'ànima
bescanviada per monedes i voluntat esclava.
El treball prostituïnt-se
en les cambres secretes del negoci,
enllefiscant-se
en les llacors del luxe.

Els crisantems, les clavellines
de les floristes mamelludes
tenen set i migranya.
Les roses, ai! les roses
enyoren el marcir-se
en aires capitosos.
La Venus de Clarà, a la gatizoneta,
no ha perdut ni un cabell,
mes té una piga tendra a l'anca esquerra.
Els coloms volen i peonen
com espectres preciosos
d'un àngel mort,
dels temps que tristament plovia lluna,
i alzinetes d'argent i baladres nafrats
protegien besars i mans nuades
per pactes de desig i juvenesa extrema.

Tanmateix, Barcelona,
la mar no et deixa i et gombolda.
Allitaràs tos sofriments
en faldes suaus i tombes provisòries
on operen amb punya
les forces dures de la renaixença.

Al cap d'anyades
t'arribarà l'eco:
sospirs, gemecs, renecs, esclats,
sanglots, udols, xiscles, esclats!
I ja tindràs l'himne triomfal
sota la bandera de la quàdruple flama.

Barcelona:
pairal ciutat de Catalunya,
de València i les Illes.
Les comarques
gerdes, eixutes, alteroses, planes.
Màquines i collites.
Tiges en estol,
bestiar i aigües submisos.

Barcelona,
esdevindràs, si vols, la capital altiva
d'una pàtria novella de rels velles,
quasi feliç, penosament fecunda.
Mestressa sobirana,
sol en ton clos obert com una rosa
dels vents, als vents de mar, de terra !

Barcelona, contempla't.
Barcelona, no cantis.
Ausculat aquest cor teu que s'escarrassa a batre.
No et deturís. Plora una mica cada dia,
quan la Terra comença
un altre tomb, ullcluca.
A poc a poc, no et distreguessis
amb les fulles que el vent requisa als arbres.
Ni amb el presagi de les ales noves.

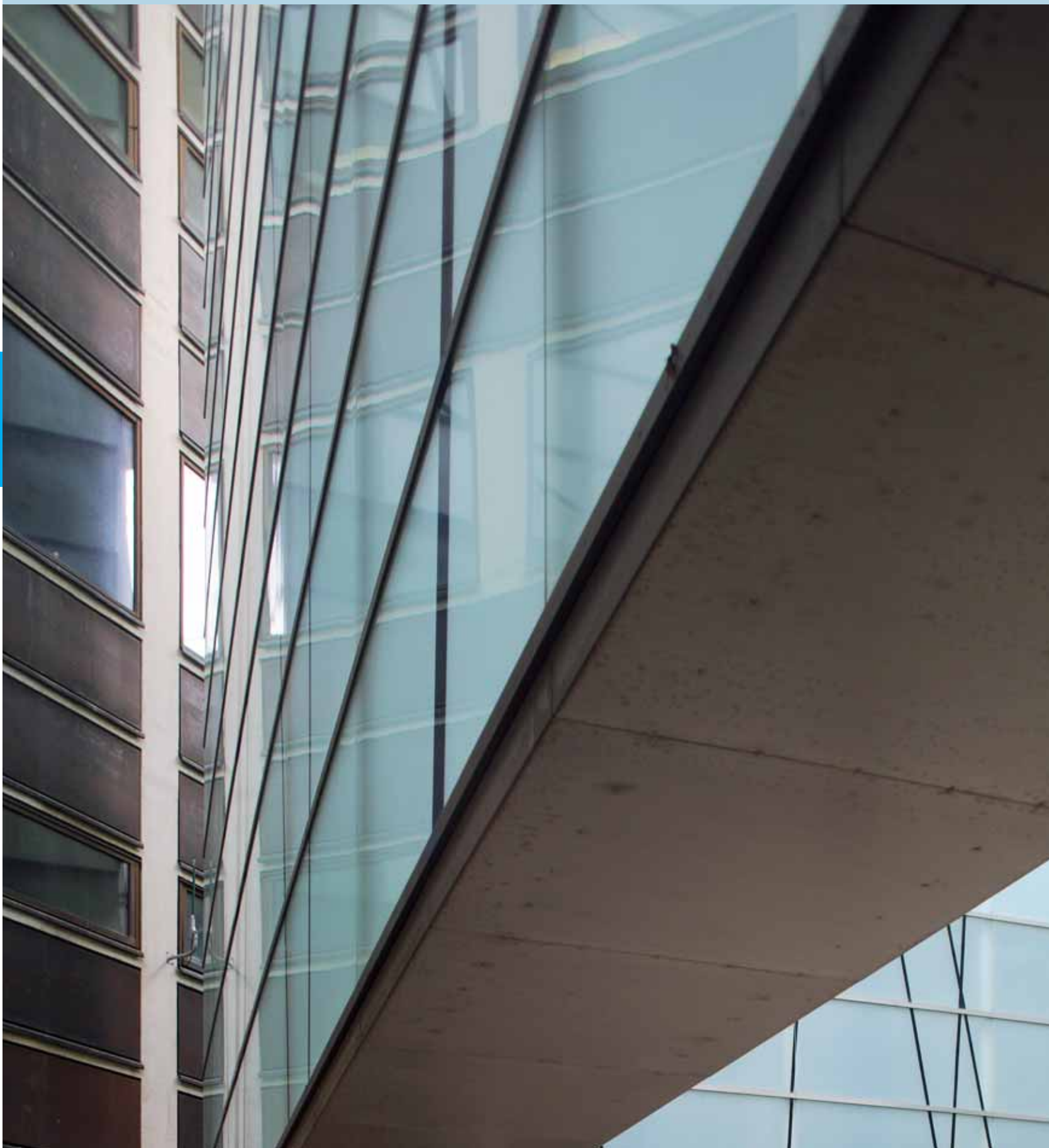
Treballa. Calla.

Malfia't de la història.
Somnia-la i refés-la.

Vigila el mar, vigila les muntanyes.
Pensa en el fill que duus a les entranyes.

OBSERVATORI

A favor dels centralismes

Una de les claus de la vitalitat de Catalunya és el seu característic model urbà basat en l'existència d'una gran capital i d'una xarxa activíssima de ciutats mitjanes que vertebrin el conjunt del territori. És un model d'èxit que no pot prescindir de cap dels dos elements.

Text **Vicenç Villatoro**

Com deia el vell somni noucentista, avui Catalunya ja és tota ella una sola ciutat. O, dit d'una altra manera, les comunicacions, les tecnologies, els canvis socials, impedeixen contemplar el territori com una realitat fragmentada, feta amb peces impermeables. Avui ja no serveix, a Catalunya, la dualitat entre urbà i rural. La noció de perifèria és més social que no pas geogràfica. Tot és accessible des de tot arreu i no té sentit plantejar-se en la major part de les ofertes un mercat estrictament local. Aquesta concepció de Catalunya com un únic espai ja l'han feta seva mons tan diversos com el del lleure, la gastronomia i fins i tot l'esport. Quan la faci seva també el món de la cultura, tinc l'esperança que s'acabaran diluint fins a la desaparició dues actituds que no comparteixo i que fins i tot, segons com s'expressen, m'arriben a desagradar. La primera, l'apel·lació victimista i ploranera a un suposat centralisme barceloní que marginaria i exiliaria al desert cultural l'autoanomenada gent de comarques. La segona, el mite conreat en el món metropolità d'una superioritat cultural –en termes de modernitat i de capacitat d'iniciativa– respecte a un suposat món rural, inexistent en els termes que el mite proposa, construït des del desconeixement i la fatxenderia.

Una de les claus de la vitalitat de Catalunya –econòmica i associativa, i també cultural– és la seva particular xarxa urbana. Alguns historiadors com Albert García Espuche ens vénen a dir que l'impuls català des del segle XVI neix precisament amb la consolidació d'aquesta xarxa urbana. El model té dues característiques relativament singulars, si més no en la seva confluència. D'una banda, l'existència d'una gran ciutat que fa de capital de tot el territori, com és Barcelona, d'una dimensió diguem-ne competitiva en l'àmbit peninsular i mediterrani i que té, per tant, una àrea d'influència que va més enllà del país. De l'altra, l'existència d'una xarxa activíssima de ciutats mitjanes que va més enllà de la segona corona metropolitana i vertebrin el conjunt del territori, fins al punt que les ciutats mitjanes al voltant de Barcelona, en la

seva segona corona, no es dilueixen i renuncien a la seva pròpia personalitat, sinó que la mantenen i l'alimenten. No cal esmentar-les: n'hi ha un nombre prou alt perquè la llista que tots tenim al cap sigui massa llarga per transcriure-la. El model català no és el d'una capital enmig del no-res, de la plana tibetana –com deia Gaziol de Madrid–, sinó un conjunt del país urbà i articulat. Però tampoc no és una xarxa sense jerarquia: Barcelona fa de capital, a distància de qualsevol altra ciutat, i sort n'hem tingut, com a país i com a cultura.

El sistema urbà català té, doncs, dues característiques complementàries, tot i que de vegades s'han volgut presentar com a alternatives i excloents: una gran Barcelona i la força de les ciutats mitjanes. El mal és quan d'aquest model d'èxit que camina amb dues potes n'hem volgut eliminar una. Qualsevol de les dues, tant li fa. Quan en nom de la necessitat d'una capital forta i competitiva hem volgut buidar d'energies i recursos les ciutats mitjanes. És a dir, quan hem volgut aplicar a Catalunya el model radical a l'espanyola o a la francesa. Però també quan en nom del paper –imprescindible– de les ciutats mitjanes hem menystingut l'aposta de Barcelona no solament per a la capitalitat del territori, sinó fins i tot per a la competitivitat internacional. És a dir, quan hem alimentat en el territori recels sobre l'acumulació d'energies i esforços en la gran ciutat que ens fa tan sovint de motor i d'aparador.

Comencem pel segon d'aquests errors, al meu parer. Quan es va decidir reconstruir el Liceu, després de l'incendi –però també quan es va fer l'aposta pel TNC, posem per cas–, alguns responsables culturals ens vam haver de sentir dir que amb el que ens costava aquell projecte faraònic més valdria fer un teatre d'òpera en cada capital de comarca. Exagero, però no gaire. Potser perquè l'experiència radial i jacobina de l'Estat espanyol havia descreditat qualsevol idea de centralisme, es va arribar a instaurar a Catalunya una mena d'esperit igualitarista que venia a dir que la mantega cultural s'havia de repartir homogèniament per tota la torra-

A la pàgina anterior, detall de l'Auditori de Barcelona, obra de Rafael Moneo, des del pati central d'accés a les instal·lacions.

da del territori. Per tant, crear un gran equipament a Barcelona era pitjor que un error, gairebé un crim. Aquesta concepció igualitarista pretenia –torno a exagerar, però tampoc gaire– clonar petites Barcelones cada vint quilòmetres, capitals completes *jivaritzades*, a escala, que tinguessin totes de tot, òperes, concerts, teatres, auditoris, però necessàriament en petit, a la mida del seu mercat local o comarcal.

Repeteix que em sembla un error brutal. Catalunya, per població, per mida geogràfica, dóna per a un Liceu, com a màxim. Tenir-ne quinze és com no tenir-ne cap. Com a mínim, cap que sigui capaç de jugar la Champions. Catalunya només pot tenir un Liceu, estigui on estigui, si el volem potent de veritat. Perquè si és a Barcelona no serà el Liceu de Barcelona, sinó el de Catalunya, i si tenim sort, el d'una àrea d'influència que va més enllà de Catalunya i amb possibilitats de competir amb Madrid o amb París. I igual amb el Teatre Nacional: el seu àmbit no és urbà, sinó per a tot el territori català, com a mínim. Un àmbit nacional, per poder jugar la lliga internacional. Certament, això pot tenir el complement d'una temporada d'òpera itinerant, però això ja és una altra cosa. No és tenir quinze Liceus, és tenir un gran Teatre del Liceu i una xarxa que juga una altra lliga, que forma públics i cantants, que en fa de complement. No una lliga menor, sinó diferent, amb uns altres objectius.

Recordo que fa molts anys, parlant amb responsables culturals del Quebec, em deien que als catalans ens envejaven el fet de tenir un territori tan concret i tan ben comunicat. Al Quebec, amb una població similar a Catalunya però amb un territori molt més gran, el teatre de Montreal està molt lluny de les perifèries geogràfiques, poc habitades, però a les quals s'ha d'oferir un mínim accés als béns culturals, que no s'esgota amb la possibilitat d'anar a la capital a consumir cultura. A Catalunya, no. A Catalunya qualsevol cosa que es faci a qualsevol part del territori és accessible amb relativa comoditat per a tota la resta. Per tant, té sentit concentrar i centralitzar els equipaments i les iniciatives de més alta ambició, i els recursos que els fan falta, perquè això no significa marginar o excloure una part dels ciutadans. La repartidora igualitarista és el bromur de l'ambició.

Però també ha existit el pecat exactament contrari. Valorant encertadament el paper central de Barcelona –Catalunya i la cultura catalana encara existeixen perquè tenim Barcelona–, s'ha menystingut el de la xarxa de ciutats mitjanes, que necessiten visibilitat i reconeixement per no diluir-se. Des de la Barcelona estricta o des de la Barcelona metropolitana s'ha mirat de vegades amb supèrbia i displ·ència qualsevol iniciativa cultural –o social, econòmica o esportiva– de les ciutats mitjanes. I de vegades simplement no s'ha mirat. No hi ha hagut mirada de cap mena. Activitats culturals fetes des de fora de Barcelona i que només tindrien

sentit si tot el país les fes seves, Barcelona inclosa, han passat del tot desapercebudes, perquè no tenien situats al damunt els focus de la capital.

Deia en el títol que estic a favor dels centralismes, perquè Catalunya es pot permetre concentrar esforços culturals en un centre accessible per a tot el territori. Però no està escrit enlloc que aquest centre hagi de ser precisament Barcelona. Barcelona pot concentrar bona part de les capitalitats, però no cal que siguin totes. Altres parts del territori i molt particularment les ciutats mitjanes han de poder optar a capitalitats concretes, a ser el centre d'altres centralismes.

Centralisme, sí, però no sempre i tot del mateix centre. I el futur cultural d'aquestes ciutats mitjanes –de fet, el seu futur en molts aspectes, no tan sols en el cultural– no consisteix a voler ser còpies clonades de Barcelona en petit, sinó centres d'activitats específiques, destinades a tot el mercat català. El seu futur requereix endevinar com i de què, en funció de la pròpia tradició local i de la pròpia força, poden exercir de capital de Catalunya.

A la Catalunya d'avui no hi ha, per dir-ho així, mercats culturals locals. Hi ha alguns nivells d'iniciativa i d'activitat que tenen sentit local, però quan volen agafar volada i ambició tot el territori actua com un sistema únic. Això ja passa de forma espontània. El Liceu, l'Auditori, el Lliure, el Grec, el Nacional, el Palau de la Música, no viuen només de barcelonins. Per a tots els ciutadans de Catalunya la cartellera de Barcelona és la seva cartellera. Però el Festival de Jazz de Terrassa, el Temporada Alta de Girona, la Fira de Tàrraga, el Mercat de Música Viva de Vic, l'Auditori de Sant Cugat, no viurien només amb els seus públics locals, sinó que necessiten públics de tot el país, i en tenen, barcelonins inclosos. El sistema funciona espontàniament força bé, i en tot cas hi ha més dèficit en l'acceptació per part dels barcelonins de centres alternatius que no pas en l'acceptació pel conjunt del país dels centres situats a Barcelona. Però el territori ja actua com una sola Catalunya-ciutat, en moltíssimes coses, també en l'àmbit de la cultura. Simplement es tracta que les polítiques no ho espatllin. **M**

OBS ZONA D'OBRES

Joan Prat

Los sentidos de la vida. La construcción del sujeto, modelos del yo e identidad

**Editorial Bellaterra
Barcelona, 2007
319 pàgines**

Sovint, a l'hora d'abordar una novetat en el camp de la literatura científicococial, no es té en compte que, gairebé sempre almenys, aquesta obra només té sentit en el marc d'una línia de treball col·lectiu del qual el llibre en qüestió és testimoni, moltes vegades ni tan sols final. S'oblida que darrere d'aquest llibre que mereix la nostra atenció hi pot haver una tasca continuada d'investigació, compartida amb un equip de col·laboradors l'aportació dels quals pot haver estat indispensable. Som davant un exemple d'això. Editorial Bellaterra –potser l'única que es manté interessada a publicar llibres d'antropologia avui dia– acaba de brindar-nos *Los sentidos de la vida*, en el qual Joan Prat aboca la síntesi i el resultat d'un treball esplèndid –en efecte: prolongat, seriós, col·lectiu...– d'indagació en el camp de la construcció històrica, social i cultural del subjecte a la cultura occidental contemporània. Un treball, diguem-ho de passada, que continua el que l'autor havia

iniciat sobre minories religioses, un dels fruits del qual va ser l'indispensable *El estigma del extraño* (Ariel).

Aquesta, diguem-ne, naturalesa coral de la tasca de Joan Prat, de la qual en aquesta obra coneixem el producte –segur que provisional–, és digna de ser coneguda. Per això seria ideal que la seva lectura es complementés amb la d'altres dues publicacions. D'una banda, el número 23 de la *Revista d'Etnologia de Catalunya*, coordinat el 2003 pel mateix Prat i consagrat a la construcció autobiogràfica, amb vista a entendre que l'antropologia de les identitats personals és allí, com a àmbit, des de fa quasi un segle, amb l'arrencada que va suposar el famós treball de Thomas i Znaniecki sobre i amb aquell pagès polonès emigrat a Chicago a principis del segle XX. D'altra banda, el volum *...I això és la meua vida*, en què, l'any següent, el Grup de Recerca Biogràfica que dirigeix Prat a la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona ofería el resultat de la seva compilació de memòries personals per a l'inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, del qual és inevitable aprofitar l'oportunitat per fer de nou l'elogi.

Aquest suggeriment –el de les dues lectures complementàries que hem esmentat– és important. Ho és per tal com permet comprendre l'abast d'aquesta novetat de Bellaterra, que es percep més bé quan s'emmarca tant en la perspectiva de la història del mètode autobiogràfic com en la tasca d'investigació empírica sense la qual l'antropologia no existeix com a tal. Perquè el que ens ofereix *Los sentidos de la vida* és un recorregut quasi exhaustiu pels camins paral·lels que la filosofia, la psicoanàlisi i la literatura han fet en aquesta indagació de les fonts del jo, aquestes maneres de respondre a la pregunta fonamental *qui sóc*.

Amb aquests materials que inventaria, Prat ens proposa una tipologia de les autoconcepcions del jo o d'a-

quest gènere que podríem anomenar “cadascú explicat per si mateix”. Una és la providencial, aquella en la qual el subjecte no es concep de cap manera com a contingència, sinó com a necessitat, i com a necessitat en gran manera dels altres, ja que es contempla com a convocat a executar plans que la història, els ancestres o els déus han traçat. Al costat dels que van néixer i van viure determinats per la seva missió –sants, il·luminats, líders carismàtics, mítics, xamans i altres herois culturals que s'imaginien o són imaginats com a instruments del destí o d'atzars intel·ligents–, hi hauria tots aquells que es van veure a si mateixos com la conseqüència del seu propi projecte vital, homes i dones que van creure imposar la seva voluntat a les circumstàncies. Finalment, ens trobaríem amb els que es van acceptar com a parts integrants del context en el qual vivien immersos, un medi ambient social que ells no van fer, però que els va fer a ells, persones que es van saber o es van intuir víctimes del que en podríem dir la maledicció de l'estructura, és a dir, l'última paraula que sempre van tenir a les seves vides els marcs històrics, culturals i socioeconòmics dels quals van formar part.

És aquesta última perspectiva la que les ciències socials i humanes han fet prevaler: la que entén que caldria aplicar a l'autoconstrucció de la identitat personal els mateixos criteris analítics que han permès reconèixer les identitats col·lectives com a artefactes ideològics que només es poden entendre no en relació amb altres identitats, sinó com la relació amb elles. Territori conceptual de perfils imprecisos, el camp de les identitats –individuals o col·lectives, tant és– no pot ser altra cosa que un centre buit, un espai-temps buit en què tenen lloc els ininterromputs empalmaments i desempalmaments de no importa quin jo o quin nosaltres. Tota identitat no és més que això, un lloc de passada, per més que una

“*Sentidos de la vida*’ ofereix un recorregut gairebé exhaustiu pels camins paral·lels que la filosofia, la psicoanàlisi i la literatura han seguit en la seva indagació de les fonts del jo”

il·lusió s'entesti a atorgar-li els atributs del que és perpetu, del que és lliure dels deterioraments que l'acció del temps i dels humans –dels altres humans, en el cas de la identitat personal– provoca. Ja fa temps que l'antropologia ha deslegitimant les pretensions de substantivitat de què s'inverteix qualsevol idiosincràsia, de reconèixer-la com a joc d'empalmaments i desempalmaments, incert nus entre instàncies, irreals en si, introbables cada una d'elles per separat. Negat el seu dret a la reificació, tota identitat –també la personal– s'acaba reduint a un efecte òptic, una entitat espectral que no pot ser representada, ja que no és altra cosa que la seva representació, superfície sense fons, reverberació d'una realitat essencial que no existeix, ni ha existit, ni existiria si no fos per les seves periòdiques escenificacions, com les que, en el nostre cas i per al terreny del que és individual, implica tota autobiografia.

Aleshores, el llibre funciona com una espècie de compendi de com els individus fan balanç de la seva existència i s'ubiquen diacrònicament en relació amb els altres i amb el món. El resultat és una autoinvenció, un constructe per definició artificial, les característiques de congruència i linealitat del qual només poden correspondre al camp de la ficció. Per demostrar-ho, Joan Prat convoca una extensa nòmina de personatges que van investir la seva pròpia història d'una coherència i una intel·ligibilitat que la vida real mai no va estar disposada a concedir-los. I amb tots ells recorrem un camí exuberant en el qual ens anem trobant, una a una, amb la imatge que van voler donar i donar-se de si mateixos: Barthes, el Lute, Charlton Heston, Rigoberta Menchú, Ernesto Cardenal, Sartre, el Vaquilla, Duras, Genet, Darwin, Anna Franck, Leiris..., i molts altres que van tenir la delicadesa d'anar-se'n deixant oblidades les seves memòries. **Manuel Delgado**

Kwame Anthony Appiah *La ética de la identidad*

Katz
Buenos Aires, 2007
401 pàgines

Cosmopolitismo. La ética en un mundo de extraños

Katz
Buenos Aires, 2007
242 pàgines

L'autor d'aquests llibres és fill d'un ghanès i una anglesa. De nen va viure uns quants anys a Ghana i després es va traslladar als Estats Units, on actualment és professor de la Universitat de Princeton. Dels seus textos es dedueix que ha viatjat per mig món, intentant informar-se sobre els costums, la història, la llengua i la gent dels pobles que ha visitat. Així mateix, es mou còmodament entre els clàssics grecs i romans i en gran part de la tradició literària i filosòfica occidental del passat i del present, i segueix amb interès les informacions actuals sobre el món que ens envolta. Podem suposar que, si li preguntéssim de quin país és o en què consisteix la

seva identitat, respondria prolixament: esmentaria el lloc on va néixer, el lloc de naixement dels seus pares, el color de seva pell, les seves diverses llengües maternes, la seva inclinació sexual, els estudis que ha fet, el lloc on va passar l'adolescència, els seus ancestres i, fins i tot, les preferències que té com a espectador de gestes esportives. De fet, res que la majoria de nosaltres no ens veuríem obligats a fer si haguéssim de donar una resposta satisfactòria i cabal a la pregunta sobre qui o què som. Els qui, en canvi, es defineixen en termes de puresa cultural i al·ludeixen a una identitat forjada en una tradició tancada, no presten prou atenció al caràcter moralment divers i històricament contingent del que anomenen la “seva” cultura. La contaminació, segons Appiah, és la regla, el patró al qual obeeix la imatge que tenim de nosaltres mateixos. La famosa citació de Terenci “*homo sum: humani nihil a me alienum puto*” (sóc humà i res humà no m'és aliè) explicita el credo cosmopolita. Tanmateix, el vincle amb la resta dels humans, segons Appiah, és tan imaginari com el que ens uneix a la nostra pròpia cultura, però això “no equival a declarar que algun dels dos és irreal: ambdós constitueixen uns dels vincles més reals que posseïm” (*Cosmopolitismo*, 182). Optar pel cosmopolitisme és una decisió ètica. Però no perquè sigui més coherent amb la regla d'or que ens imposa no voler per als altres el que no volem per a nosaltres. L'argument d'Appiah sobre això ocupa tot el llibre i no és pas fàcil de sintetitzar-ho, ja que, més que una teoria, el seu llibre és un esforç per il·lustrar, mitjançant innumerables històries particulars, les debilitats de les teories que pretenen oferir solucions a la mà. No ofereix receptes ni arguments definitius sobre els avantatges morals del cosmopolitisme, no redueix la complexitat a esquemes maniqueus; és per això que val més que s'abstinguin de llegir-lo

“Appiah defensa un cosmopolitisme arrelat que reconeix l'existència de les nostres fidelitats locals sense perdre de vista la nostra pertinença comuna a allò humà”.

els qui busquin un manual per a ments benpensants i socialdemòcrates *comme il faut*.

En la línia de les anàlisis de l'anomenada globalització a càrrec de Jürgen Habermas, parteix del *factum* de la diversitat. La diversitat no és tant un fet desitjable com una cosa que, com s'acostuma a dir avui dia, ha arribat per quedar-se. La diversitat és constitutiva del nostre món fàctic i del nostre món normatiu; és per això que l'anàlisi de la globalització tendeix a contenir un registre descriptiu i un altre de prescriptiu: facticitat i validesa. Segons Ulrich Beck, el cosmopolitisme i la cosmopolitització són fets de la nostra modernitat; és a dir, podem reconstruir l'adequació a la diversitat en els termes d'una expansió coherent dels nostres principis ètics. En aquest context, Appiah afirma que no es pot girar l'esquena a la hibridació cultural, ja que és constitutiva del nostre passat, present i futur. Cal adaptar-se, i fer-ho no és més que estendre les nostres fidelitats i actuar en conseqüència. No consisteix a abraçar les creences dels altres com si fossin les nostres, com vol certa visió caricaturesca del multiculturalisme. La meta no és el mestissatge necessàriament. De fet, la meta ja és aquí, i del que es tracta és d'explicitar les bases normatives sobre les quals assumir les obligacions cosmopolites.

El principi normatiu que anima l'afany d'Appiah es posa de manifest en aquesta declaració: "Cadascuna de les persones que coneixem i en les quals podem influir és algú davant de qui tenim responsabilitats: dir això no és més que afirmar la idea de moralitat pròpiament dita" (*Cosmopolitismo*, 15). A aquesta noció Appiah hi afegeix dos aspectes: "Tenim obligacions que s'estenen més enllà d'aquells amb els quals ens uneixen llaços de parentiu, o fins i tot els llaços més formals de la ciutadania compartida", i cal "prendre seriosament el valor, no solament de la

vida humana, sinó també de les vides humanes particulars, cosa que implica interessar-nos en les pràctiques i creences que els atorguen significat" (18). D'això es dedueix que podem aprendre molt de les diferències entre nosaltres. El missatge no difereix gens ni mica del discurs políticament correcte del respecte a la diferència per la diferència mateixa. Això no obstant, Appiah destaca les dificultats d'harmonitzar aquests dos principis.

El que defensa és un "cosmopolitisme parcial" o arrelat que no accepta ni les parcialitats del nacionalisme ni la intransigència del cosmopolitisme incondicional; és a dir, que reconeix l'existència de les nostres fidelitats locals sense perdre de vista la nostra pertinença comuna a allò humà i les exigències que se'n deriven.

L'ideal cosmopolita té a veure amb els altres. Com ens hem de trobar amb l'altre? Per exemple, si defensem el dret del musulmà d'anar a la Meca, no és perquè compartim els seus motius per fer-ho, sinó perquè creiem que les persones han de seguir els dictats de la seva consciència i perquè volem veure la nostra consciència fora dels vaivens dels poderosos. Aquesta no és pas la raó per la qual els musulmans van a la Meca, però no cal compartir les seves raons per reconèixer el seu dret a pelegrinar. Amb aquesta forma de respecte no n'hi ha prou per abandonar les pròpies creences i substituir-les per les dels estranys; més aviat és una forma de tolerància que al·ludeix als drets de les persones quan no es comparteixen els motius que addueixen per actuar com ho fan.

El cosmopolitisme parcial que defensa Appiah es distingeix de l'universalisme en el fet que, si bé creu que els vocabularis de les diferents cultures se superposen prou perquè puguem iniciar-hi conversacions, no podem arribar a acords igual com si disposéssim del mateix vocabulari. La tesi és encara més radical, ja que l'autor sosté

que ni tan sols en el marc d'una mateixa cultura és possible arribar a acords sobre el llenguatge valoratiu, ja que aquest llenguatge és essencialment controvertit i, per tant, el seu significat ha de ser determinat en tots els casos a partir de discussions mai definitives entre els usuaris del llenguatge. En aquestes discussions s'han de donar raons, i en fer-ho no podem evitar universalitzar, ja que hi ha una audiència, la dels nostres possibles interlocutors o oients que no necessàriament comparteixen la nostra cosmovisió, davant la qual ens hem de justificar d'una manera o d'una altra. Però per resoldre les desavinences profundes no n'hi ha prou amb bones raons. Com que, en definitiva, es tracta de qüestions pràctiques en les quals no és tan important arribar a un acord sobre els principis que guien les nostres respectives accions com assolir una forma de coexistència no violenta, el que compta és el que fem. Això s'aprecia en les diverses justificacions que els ciutadans d'una mateixa societat poden oferir dels principis constitucionals. No tots els que accepten aquests principis estan d'acord sobre la seva justificació. Podem arribar a un acord sobre *què* hem de fer sense que sigui necessari estar d'acord en *per què* hem de fer-ho. Els canvis de pràctiques en les societats són el resultat de modificacions dels hàbits que només de manera retrospectiva són raonats. La raó no és, doncs, l'instrument que ens permet entendre'ns en les conversacions amb els que pensen d'una manera diferent de nosaltres. Les conversacions serveixen únicament per posar de manifest les discrepàncies profundes entre nosaltres. El que en última instància propicia els canvis socials i modifica les pràctiques són els hàbits i el fet que "les persones s'acostumen les unes a les altres" (*Cosmopolitismo*, 124).

Aquestes qüestions que Appiah il·lustra amb profusió d'exemples a

Cosmopolitisme són analitzades amb més rigor filosòfic a *La ética de la identidad*. Aquest ambiciós llibre, que de segur que serà objecte de discussió acadèmica els pròxims anys, desenvolupa els fonaments normatius del cosmopolitisme en una argumentació que beu del liberalisme de John Stuart Mill. L'harmonització del principi d'autonomia de les persones amb les pràctiques institucionalment promogudes, és a dir, el paper de l'Estat en relació amb les identitats, és una de les reflexions que guien l'argument del llibre. En contra del que es podria esperar, el seu caire no és ni comunitarista ni multiculturalista. Es tracta, en els seus termes, d'un pluralisme tou no exempt de cert pragmatisme; és a dir, més atent a les pràctiques que a les idees; al que fem i no a per què ho fem o hauríem de fer-ho. **Daniel Gamper**

Iñaki Esteban

El efecto Guggenheim. Del espacio basura al ornamento

**Anagrama
Barcelona, 2007
165 pàgines**

Bilbao, pont de la Salve, una data indeterminada de l'any 1983. A la pantalla veiem dos adolescents xerrant en unes escales del gran pont que s'alça damunt la ria de Bilbao. Quan, en un moment donat, s'aixequen i comencen a caminar en direcció a l'eixample de la ciutat, la càmera ens mostra a la dreta un enorme espai industrial semiabandonat, amb un aire lúgubre. Es tracta, sens dubte, d'un d'aquells espais escombraria, segons la denominació suggerida per l'arquitecte Rem Koolhaas.

Bilbao, pont de la Salve, una data indeterminada de l'any 1999. A la mateixa localització de l'escena anterior, però caminant en direcció contrària, ara veiem Pierce Brosnan (com a cinquè James Bond), el qual, després de saltar per la finestra d'un apartament abans que el detingui un grup de policies amb boines vermelles, es confon amb els vianants allunyant-se de l'eixample de la ciutat: al costat seu ara veiem la silueta en titani d'un edifici incon-

fusible, que ha aparegut com si es tractés d'una nau espacial. Un pastís metàl·lic immens, com a ornament postindustrial perfecte per a una ciutat en transformació.

En tot cas, no hi ha dubte que els protagonistes de tots dos films (*El pico*, d'Eloy de la Iglesia, i *The World Is Not Enough*, de Michael Apted), tot i que es dirigeixen en direccions oposades per la mateixa vorera del pont, no es trobaran mai.

Bilbao, 1 de novembre de 2007, dia de Tots Sants. Una cua enorme de gent baixa per les escales que donen accés a l'entrada de l'edifici que, d'alguna manera, ha esdevingut un dels emblemes de l'era de la globalització. En aquests dies en què se celebra el desè aniversari de l'obertura del Museu Guggenheim Bilbao, aquest, a més, ha tingut la iniciativa d'obrir les portes gratuïtament, per primera vegada, amb ocasió de celebrar-ho. El fet que a causa d'això el visitant hagi d'enfrontar-se amb exposicions que poden resultar-li una mica alienes, com la que repassa 300 anys de creació artística nord-americana o la que mostra el treball de dotze creadors bascos contemporanis, és el menys rellevant: en aquests temps definits per sociòlegs com Scott Lash a partir de conceptes com el d'"operacionalitat" està demostrat que el que menys importa és el contingut dels missatges i que el més important és el fet mateix de comunicar-se, de sentir-se "connectat". Potser consisteix en això, si més no en part, una de les funcions de l'ornament, que, segons el filòsof i periodista bilbaí Iñaki Esteban, caracteritza més bé que cap altra l'èxit del Museu Guggenheim Bilbao. I és que, basant-se fonamentalment en l'actualització d'arguments presos de Siegfried Krakauer i fent-los polemitzar amb altres d'Adolf Loos, aquest és el paradigma fonamental que Esteban utilitza per analitzar l'impacte d'aquesta obra arquitectònica que ha portat

tants canvis (aparents i substancials) a una ciutat sumida en ple declivi post-industrial en la dècada dels vuitanta. Esteban es pregunta què entendríem per ornament en la nostra cultura actual. I ens diu que, fonamentalment, allò que procura, en el context d'una societat de la superabundància (l'ornament, segons postil·la Esteban, sempre sorgeix de l'abundància), un generador d'identitat i, en conseqüència, el flux, des d'aquesta i cap a aquesta, d'imatges, individus, informació i, necessàriament, també de capital: "Un ornament del segle XXI no solament porta a la superfície i ofereix a la vista les forces interiors i estructurals d'un sistema, sinó que és al seu cor i distribueix els seus fluxos vitals" (p. 16). Així doncs, les funcions que s'hauran de desenvolupar en aquest nou escenari tenen a veure amb la "imatge de la ciutat", la "legitimació política" i els "contactes empresarials": el cert és que a aquests efectes l'efectivitat del museu bilbaí, sobretot des del punt de vista de l'estratègia politicopublicitària del nacionalisme, ha estat inapel·lable. Una altra cosa és que parlem de l'art; però, com veurem més endavant, a això Esteban també hi dedica espai. L'altre concepte clau utilitzat per Esteban per analitzar l'anomenat "efecte Guggenheim" (un genèric que sembla que ja és utilitzat internacionalment per referir-se a la capacitat d'una intervenció arquitectònica a l'hora de canviar el rumb vital d'una ciutat) és, com no podia ser d'una altra manera, el "d'espectacle" (fent referència, òbviament, a la complexització que al seu dia va fer del terme Guy Debord). Resulta curiós observar aquí, però, una estranya ambigüitat en l'ús dels arguments per part d'Esteban quan, rebutjant *a priori* l'acusació d'"espectacular" per al Museu a causa de l'extrem rigor desplegat a les exhibicions, així com per la sobreabundant documentació incorporada a aquestes, tot seguit postil·la (com si ho digués

en veu baixa): "[...] en tot cas, l'espectacle residia en el contrari: en l'acaparador desplegament o amuntegament d'academicisme".

Sens dubte, en el cas amb què ens trobem es tracta d'això, precisament: d'acaparar el visitant amb l'espectacle de l'omnipotència, de l'inabastable compendi de saber que una institució com aquesta és capaç de posar en marxa, actualitzant per a nosaltres, a l'instant, parcel·les enormes de cultura i coneixement a les quals no podríem accedir mai amb els nostres ulls ni amb el nostre enteniment limitat. Tanmateix, l'aspecte que tota aquesta cultura recopilada adquireix a cada exposició no és el d'un arxiu comú, és a dir, el de la biblioteca il·lustrada: ja que aquí –no ho oblidem– aquesta enorme acumulació documental que acompanya cada exposició té com a objectiu fonamental, justament, servir d'argamassa en l'elaboració precisa del conjunt ornamental que constitueix el museu. I en aquesta mesura saber i ornament s'associen perfectament en un model que no podríem sinó qualificar, precisament, d'espectacular.

I, finalment, on queda l'art en tot això? Esteban s'inclina per pensar que el pes que la gestió econòmica té en l'edifici ha limitat, sens dubte, la possibilitat d'un desenvolupament artístic més encertat: sobretot quan avui dia el Museu continua sense comptar amb un director (artístic) que se n'ocupi. És especialment interessant com Esteban fa visibles aquí les perverses argumentacions d'un personatge com Thomas Krens, tractant de fer de la necessitat virtut i de vendre la seva falta de col·lecció pròpia i de criteris estètics mínims en suposada coherència amb un afany deconstructiu i contrail·lustrat, és a dir: com el paradigma de la postmodernitat més conseqüent! Tal argument, en tot cas, cau pel seu propi pes quan es constata el caràcter totalment normatiu i canònic que ha sustentat la presentació de pràcticament

totes les exposicions fins avui.

Arribats a aquest punt, Esteban diu que és difícilment sostenible que en aquestes condicions es pugui qualificar el dit model de "museu", tot i que aquesta denominació convingui promocionalment molt més que, per exemple, la de "centre d'art". Això, unit al difícilment esbiaixat caràcter sucursarial del centre (i aquí el fantasma de la "franquícia" apareix en tota la seva esplendor), mostraria en definitiva el flanc més dèbil de la proposta basconovaiorquesa.

Sí que podríem dir per tot això que, allà on l'art falla, allò "artístic", entès com a tènue "aroma" polvoritzada sobre l'espai escombraria d'altre temps, ha triomfat dins de la cultura de l'ornament que tan bé representa el Guggenheim de Bilbao.

Gabriel Villota Toyos

"Al Museu Guggenheim saber i ornament s'associen a la perfecció en un model que no podríem qualificar més que com a espectacular".

En trànsit

Beatriz Sarlo

Entrevista **Sergi Doria**

Fotos **Enrique Marco**

Beatriz Sarlo (Buenos Aires, 1942) ha sospesat, des de disciplines diverses, el paper dels records i la memòria. Un “farcell” històric i cultural que aquesta dona aparentment fràgil ha sabut sostenir amb una obra de consistència intel·lectual. Directora de la revista de resistència *Punto de vista* el 1978, quan la Junta Militar de Videla animava els gols de Kempes en el Mundial i violava els drets humans, Sarlo defensava una esquerra autocrítica i postulava una cultura sense melindros, capaç d'analitzar la societat de masses des de la modernitat perifèrica argentina. Del futbol a Borges, passant pels deliris peronistes, els melodrames populars i el mític Martín Fierro, l'assagista de Buenos Aires ha sistematitzat una obra completa: l'agilitat mental que exigeix l'instant en una columna del diari *Clarín* conjuminada amb l'anàlisi dels processos de *longue durée*.

Professora de literatura a la Universitat de Buenos Aires i convidada a Columbia, Berkeley o Cambridge, Beatriz Sarlo ha mantingut en els últims vint anys una activitat editorial molt intensa amb títols com *El imperio de los sentimientos* (1985), *Una modernidad periférica: Buenos Aires 1920 y 1930* (1988), *La imaginación técnica* (1992), *Intelectuales, arte y videocultura en la Argentina* (1994), *Borges, un escritor en las orillas* (1995), *La máquina cultural* (1998), *Escenas de la vida posmoderna* (2004), el díptic sobre la cultura de la memòria *Tiempo pasado* i *Tiempo presente* (2005) i els *Escritos sobre literatura argentina* (2007). Una entrevista amb Sarlo suposa un suggestiu encontre d'esgrima crítica.

Comencem amb l'Argentina política i aquesta enyorança endèmica del peronisme...

No hi ha cap síndrome. De cap manera. El peronisme forma part del procés de modernització argentí en la primera meitat de segle XX.

“Ens ha de preocupar quina versió de la història s'imparteix a l'escola”

Una modernització que va anar en la direcció d'alguns països europeus, entre 1945 i 1950. Es van construir les bases d'un Estat social. A diferència dels models holandès, alemany o francès, el cas argentí va anar acompanyat d'un règim amb una forta inflexió populista i poca vocació republicana. Vocació plebiscitària, sí. L'Argentina del segle XX pivota sobre les modificacions radicals que introdueix el peronisme en la seva gestió de l'Estat i en la relació de l'Estat amb la societat i les classes populars. Desallotjat del poder per un cop militar, Perón va estar divuit anys exiliat a Espanya i va tornar encapçalant una aliança, que es va demostrar incongruent, entre sectors de l'esquerra i la dreta del justicialisme. Però jo no diria de cap manera que és el mal argentí, perquè alguna de les transformacions del primer peronisme va tenir un caràcter progressista, amb derivacions en l'actual govern de Kirchner, i altres van ser de signe reaccionari com en el govern Menem.

Hi insistim. Alguna cosa hi ha de “síndrome de Rebeca”. La figura de Perón apareix benèfica en el seu primer estat i l'Argentina no sap avançar sense aquest referent que retorna a cada campanya electoral.

La figura de Perón avui és completament històrica. Ni Kirchner ni l'actual presidenta electa s'hi refereixen i, en els últims deu anys del govern Menem, es retia a Perón un simple homenatge cerimonial. La figura de Perón està eradicada, no conserva vigència. El que manté un cert magnetisme és la identitat peronista, és a dir, una identitat d'amplis sectors populars, sobretot de l'Argentina profunda, no a les grans ciutats costaneres, no a Rosario, ni a Buenos Aires. Subsisteix un conglomerat de dirigents locals en zones rurals que es presenten com a peronistes o justicialistes.

Si una dona argentina fa política, és comparada amb Evita...

Ningú no compara Cristina Kirchner amb Evita. Evita formava part d'una societat el cap polític de la qual era Perón. Evita no inventava polítiques: formava part del cos simbòlic ideat per Perón. És ben diferent de Cristina Kirchner. Ella no representa el costat femení de la política. Al final de la campanya, els seus assessors es van entestar a feminitzar-la, precisament per això. D'altra banda, ningú no diria que en la societat dels Kirchner hi ha un cap polític: és una societat bicèfala. En la societat de Perón, el gran dissenyador de política era Perón. Kirchner avorreix la política exterior i Cristina prefereix els escenaris internacionals; a ell li agrada la batalla del dia a dia en el moviment sindical i ella esquiva aquesta batalla... Ernesto i Cristina formen una associació política horitzontal, molt moderna, ens agradi o no. Jo, personalment, estic totalment en desacord que el president nomeni a dit la seva successora, però això no em pot fer pensar que Cristina Kirchner obeeixi les ordres del seu marit. Ambdós van tenir trajectes molt diferenciats: ell va ser governador, un home de gestió, i ella, diputada o senadora; ell sempre va pertànyer al poder executiu, i ella, al legislatiu.

S'estan celebrant judicis contra torturadors de la Junta Militar. Com s'aborda avui dia el que durant anys es va conèixer eufemísticament com a "procés"?

"Procés" en deien els militars; jo sempre en vaig dir dictadura. Els argentins que parlen de "procés" ho fan perquè van adoptar una paraula sense consciència del seu origen semàntic. S'està desenvolupant una sèrie de processos que són possibles a partir de la derogació pel Congrés de les lleis de punt final. L'Argentina va conèixer tres etapes en els seus judicis contra els responsables de la dictadura militar. La primera etapa, la més important, va ser el judici a la Junta: el 1984 el president Alfonsín va declarar jutjables per decret llei els nou integrants de les tres juntes militars de la dictadura. Les forces armades es van negar a processar els seus membres, i l'afer va passar a una cambra civil de grans i irreprotxables juristes. Tres anys després de la caiguda de la dictadura, es va formular l'acusació de terrorisme d'Estat, els responsables intel·lectuals del qual havien estat els nou comandants jutjats. Alfonsín va creure que amb aquella iniciativa, un procés a l'estil de Nuremberg, es tancava el capítol, però va sorgir el problema dels nens desapareguts, nascuts en captivitat i apropiats pels militars. Es va considerar delictes de lesa humanitat i van prosseguir els processos. En arribar Kirchner, ja hi havia en marxa un ampli moviment legislatiu i civil per derogar les lleis que impedié processar la resta dels responsables del terrorisme d'Estat. Cal dir que entre 1984 i 2000 el concepte de "terrorisme d'Estat" i de "crims contra la humanitat" s'ha imposat en les organitzacions internacionals. Amb més de dos-cents judicis, ens trobem davant el procés més vast d'un Estat que es fa responsable d'una dictadura militar.

I trontolla alguna cosa en l'Estat argentí amb aquests processos?

Ja no. En els anys vuitanta la situació sí que era molt complicada. Estaven en actiu els camarades dels militars processats. Es van produir insurreccions que van obligar a limitar la durada dels judicis. El govern Menem va prendre mesures per tancar els processos; es va dictar l'indult dels processats militars l'any 1984, encara que la majoria d'ells continuarien a la presó perquè tenien altres judicis oberts. Però va tenir lloc una altra mesura: el nomenament com a cap de les Forces Armades del general Balsa, que va començar a depurar l'exèrcit dels membres proclius a la dictadura militar. Menem va prendre dues mesures: l'una tancava els judicis, però l'altra depurava l'exèr-

cit... I, potser, l'una no hauria estat possible sense l'altra. Balsa és una figura crucial: el primer militar que va fer una autocrítica pública, un general democràtic. Quan Kirchner va arribar, l'Exèrcit estava, gràcies a Balsa, depurat ideològicament i democratitzat. Això va fer possible que es deroguessin les lleis de punt final i que els judicis es continuessin celebrant.

Vostè pertany a la generació del maig del 68? Sarkozy ha reconegut que l'herència del 68 ha resultat perniciosa. Com es podia ser maoista mentre Mao massacrava el seu poble en la Revolució Cultural?

En aquells anys es produeix una onada revolucionària, no solament a Amèrica Llatina, que ha cobrat impuls a partir de la revolució cubana. Per primera vegada, la metròpoli revolucionària surt d'Europa de l'Est i es trasllada a l'Havana. La radicalització continuarà amb la tardor alemanya, les Brigades Roges, la banda Baader-Meinhof. La crítica al reformisme polític s'universalitza. A França, els sectors maoistes són importants i Barthes visita Pequín. La Unió Soviètica ha pres el camí del XX Congrés, que és vist com una traïció pels sectors més revolucionaris. Les capitals varien: l'Havana-Pequín-Hanoi. A partir de 1970 es té la certesa que no hi ha possibilitat de modificació de les societats si no es produeix un tall violent amb el passat. El camí reformista s'esgota. La societat es transforma per la via revolucionària... La discussió és si aquesta via és de lluita armada i terrorisme o de guerrilla, a l'estil del Che a Bolívia. Aquest és el clima del 68 fins a mitjan anys setanta, que acaba abruptament amb la desaparició de les Brigades Roges i les profundes transformacions del Partit Comunista Italià.

I la revolució degenera en patologia genocida, amb Pol Pot o Sendero Luminoso...

Pol Pot és una tirania embogida amb una mística marxista. Sendero Luminoso es recolza en una cultura andina que reprimeix al mateix temps. Pol Pot liquida gairebé el cinquanta per cert dels cambodjans. Però la història no la podem abordar sempre com a historiadors. El que se sap avui de la Xina no se sabia el 1964. Llavors es creia que amb el Gran Salt Cap Endavant i la Revolució Cultural se suturava per sempre la divisió entre treball intel·lectual i manual, entre l'Estat i les masses; no se sabia que això se sostenia en un mar de repressió. Una cosa és ser procubà quan se sap que les presons de Cuba són plenes d'intel·lectuals i homosexuals i una altra ser procubà el 1960. Alguns revolucionaris dels setanta vam fer una profunda autocrítica i teorització. La Xina era un lloc completament opac per als occidentals. El meu primer impacte va ser amb la liquidació de la Banda dels Quatre a l'agost del 1977. A partir d'aquí, l'esquerra occidental va prendre consciència del que estava passant a la Xina.

Queden personatges d'aquella època com l'arquitecte brasiler Óscar Niemeyer, que des de la seva luxosa casa de Rio, amb vistes a Corcovado, dóna suport a Fidel Castro i considera que Hugo Chávez fa el que ha de fer.

Hi ha molta gent que es queda adherida a la seva joventut i Cuba és un tret juvenil de la gent que avui té entre seixanta i cent anys. Ningú pot prendre's Niemeyer seriosament en política. Es pot discutir si és o no el gran arquitecte llatinoamericà, analitzar a fons el seu projecte de Brasília, però que ell digui que Castro i Chávez són els grans líders revolucionaris no té interès. Passa el mateix amb diversos escriptors que continuen anant a Cuba, com Galeano o García Márquez. El que diguin no té interès perquè estan en una posició que no poden rectificar. Quan jo penso la política no ho faig llegint litera-

“Cuba és un tret juvenil dels qui avui tenen més de 60 anys. Que Niemeyer digui que Castro i Chávez són els grans líders revolucionaris no té interès”.

tura, ni mirant les obres de Niemeyer, sinó analitzant els últims quaranta anys de política a Europa i Amèrica.

Vostè ha escrit que els finals dels seixanta van ser un temps de “síntesis abasagadores”... Síntesi o una visió simplista d’una esquerra que analitza la societat entre opressors i oprimits?

Els dirigents revolucionaris discutien amb textos de Lenin, de Mao. Hi havia Althusser... Va ser una època de “totalitzacions”. La política es pensava en termes binaris, d’amics contra enemics en una guerra final. La política com a guerra feia la violència inevitable.

La seva revista *Punto de vista* fa trenta anys. Quin paper té una publicació teòrica en l’època de l’espectacle, la teleporqueria i el relativisme postmodern?

El 1978 *Punto de vista* va ser l’instrument de resistència a la dictadura militar d’un grup d’intel·lectuals que vam optar per quedar-nos a l’Argentina. Era una revista culta, minoritària, que no crec que vengués més de 150 exemplars: la gent sabia que existia, però no la comprava per por de la repressió. Es tractava de plantejar un altre punt de vista possible, que no solament hi havia el punt de vista de la dictadura. Amb la democràcia, *Punto de vista* va patir una crisi d’identitat. S’obrien les possibilitats per als que escrivíem: als diaris, a la universitat... Vam acordar que *Punto de vista* seria un espai diferenciat dels diaris i la universitat. Una revista assagística, d’experimentació d’idees, que no està obligada a parlar de tot el que passa en el present. Als diaris escric sobre temes que no abordaré mai a *Punto de vista*, on analitzo la crítica literària o el concepte de memòria històrica. La revista és un banc de proves de les idees que després s’expressaran en un llibre, en un diari o en l’esfera pública.

Ha esmentat la memòria històrica... El Govern espanyol va fer una Llei de Memòria Històrica que ha suscitat polèmica setanta anys després de la guerra civil. Es discuteix el binomi memòria-història i la seva instrumentalització política.

En el cas d’Espanya n’han dit “memòria”, però té més a veure amb una intervenció sobre la història. La guerra civil va acabar el 1939. Franco va morir el 1975. Això és la història. I la història sempre produeix contenciosos en tots els països. No podem pensar que el PSOE i el PP es posin d’acord en una llei d’aquesta mena. Els països resolen els conflictes de vegades per consens i d’altres per derrota ideològica... M’importa saber què s’ensenyarà als nens a les escoles. Perquè la guerra civil espanyola pertany al primer terç del segle XX. És història. Jo em pregunto: què aprèn un estudiant espanyol sobre la República, la guerra civil, el franquisme? La qüestió de la memòria és important, però crec que els espanyols han de preocupar-se per la història i quina versió del segle XX espanyol s’explicarà a les escoles.

A l’escola, les humanitats, la història, la filosofia, estan arraconades... Vivim un moment de trànsit. El que és fàcil és formular una opinió desesperança del món de les lletres. Però s’ha ampliat la base de l’educació secundària i la universitària, tenint en compte que una lli-

cenciatura avui dia no és res sense un màster o un postgrau. Aquesta ampliació comporta una rebaixa de nivells essencials. No sabem encara com resultarà l’aliança entre la cultura d’Internet i la del llibre. El llibre no desapareixerà, perquè és el millor invent per a la transmissió de la lletra impresa. Els satèl·lits no han fet desaparèixer la bicicleta. Tècnicament, el llibre és un invent extraordinari pel seu format. Avui està combinat amb la massa de text, aquest immens anell de Saturn que és Internet. Internet requereix més destreses en la lectura; és més difícil llegir en Internet que en un llibre. És una massa gegantina de text sense índex, una geografia sense mapes. L’escolaritat ha de potenciar la destresa lectora.

I ja que parlem de llibres: quina funció o quina vigència té avui la crítica literària? Ha de servir al lector o la indústria i els gremis literaris?

Avui mana el mercat. Defineix què es difondrà a les revistes i suplementes amb reportatges a tot color. Després, en un lloc secundari, hi ha la crítica o la ressenya. Quan una editorial aposta per un llibre ho fa a partir de reportatges sobre l’autor. Després hi ha les “lligues” o “sindicats” d’escriptors que van promocionant els seus llibres. Exerceixen la crítica com a escriptors de literatura i no com a escriptors de crítica. Es dediquen a citar-se entre ells.

No hi ha massa distància entre el que llegeix la majoria en cada època i el que exalcen crítics i tractadistes, que és el que queda als manuals de literatura?

Des del punt de vista de la sociologia literària, no s’equivoca ningú. Jo he estudiat els fulletons sentimentals argentins de principis del segle XX, que servien perquè la gent del poble llegís. Quan un parla de literatura, no es refereix a *El codi Da Vinci* ni a l’últim premi d’una gran editorial, sinó a quelcom que sosté un projecte, ja sigui avantguardista, modern o postmodern, de la literatura. *El codi Da Vinci* no el llegeixen les mateixes persones que llegeixen Juan José Saer, la qual cosa no vol dir que el públic no hagi de ser estudiat com a tal.

En la meua joventut sonava més Cortázar que Borges, que era criticat pel seu conservadorisme. El temps ha estat més inclement amb Cortázar?

Cortázar és un escriptor per ser llegit pels joves, sobretot les novel·les. *Rayuela*, per exemple, és per a l’adolescència, perquè funciona com una biblioteca d’iniciació que et marca el que has de llegir. És una novel·la, a més, desafortadament romàntica i que ha patit el pas del temps enormement. Des de 1964 fins a avui ha quedat com una novel·la històrica. Potser es conserva millor *Modelo para amar*, que és més experimental. Cortázar és un escriptor de contes extraordinari, com els de *Final de juego* i alguns relats de *Todos los fuegos el fuego*. El que passa és que Cortázar no és una màquina de l’escriptura com Borges. L’últim Cortázar és molt dolent, repetitiu; la seva preocupació ha passat a la política. Quan un llegeix Borges veu funcionant la literatura; amb Cortázar veu funcionant la ficció. Aquí hi ha la diferència.

Barcelona i Llatinoamèrica, llibres d'anada i tornada

Text **Gabriel Pernau**

Barcelona no és només una ciutat d'editors, sinó també una ciutat per la qual els editors llatinoamericans senten una especial predilecció. Les relacions llibreteres entre Catalunya i Amèrica Llatina vénen de lluny. Arrenquen a principis del segle XX amb el naixement de la gran indústria editorial barcelonina. El pas dels petits impressors a centres dotats d'una tecnologia capdavantera per a l'època obliga les florents societats a buscar noves sortides per al seu producte. Així que els editors envien familiars o representants seus a Amèrica per tal de fer prospeccions al nou continent. Hi veuen possibilitats i s'hi queden. I prosperen gràcies a la descoberta d'un mercat quasi verge i que accepta bé els llibres que arriben d'ultramar.

A causa de la Guerra Civil, la indústria editorial barcelonina pateix un daltabaix. Falten paper i recursos i el país ha quedat orfe d'una part important de la seva intel·lectualitat. Ara els termes s'inverteixen. Molts d'aquells homes de lle-

tres catalans i espanyols que s'havien vist abocats a l'exili sud-americà es converteixen en editors i Espanya comença a comprar els llibres que arriben d'Amèrica Llatina.

Fins als anys setanta. Les crisis que pateixen l'Argentina, Xile, Mèxic o Veneçuela i l'auge que experimenta l'economia espanyola operen un tercer canvi important en aquest flux de pàgines impreses que solquen l'oceà en les bodegues de vaixells de càrrega. Barcelona recupera el seu paper de capital editora i torna a exportar als països de parla hispana.

La fase actual és més complexa. Avui, l'intercanvi és bidireccional. Els llibres editats en castellà viatgen d'Europa a Amèrica, però també d'Amèrica a Europa. Primer, les grans editorials amb seu a Barcelona es van instal·lar a Buenos Aires, Ciutat de Mèxic o Santiago de Xile ja fa més d'una dècada, i els darrers anys s'ha detectat un moviment de noves editorials llatinoamericanes que intenten tenir un cap de pont al vell continent. "Avui l'economia és global –afirma

“Entre els editors originaris de Llatinoamèrica, el col·lectiu més nombrós és el que prové de l’Argentina, i la major part d’ells es dediquen a l’assaig”.

Alfredo Landman, editor de Gedisa-. Has de ser a tot arreu, no pots renunciar a cap mercat”.

La novetat és que les editorials o els editors ja no únicament trien Barcelona per desembarcar a Europa. Cada cop són més nombroses les que opten per Madrid. Barcelona ha deixat de ser la referència única.

Tot i això, són moltes les editorials que tenen els seus orígens a Llatinoamèrica. Les més veteranes han superat el seu seixantè aniversari, mentre que d’altres encara no han complert els cinc anys. El col·lectiu d’editors més nombrós és el que prové de l’Argentina, i la major part d’ells es dediquen a l’assaig.

El cas de l’editorial Edhasa és representatiu dels viatges d’anada i tornada que ha protagonitzat el sector entre la península Ibèrica i Llatinoamèrica al llarg del segle XX. La història té com a protagonista el català Antoni López Llausàs, propietari de la llibreria Catalònia i primer editor del diccionari de la llengua catalana de Pompeu Fabra. Nacionalista i socialista moderat, en esclatar la guerra la seva impremta és requisada per la CNT i Llausàs, ja amb 49 anys, s’exilia a l’Argentina. Allà entra en contacte amb el grup d’intel·lectuals fidels a Francesc Cambó i funda Editorial Sudamericana, una empresa que arribarà a ser la principal editora d’Amèrica Llatina, i que tradueix i publica un nombre important de clàssics contemporanis, com Sartre o Camus, a més de Cortázar, García Márquez, Onetti o Sábato.

Els anys de tranquil·litat a l’Argentina tenen també els dies comptats. El 1946 puja al poder Juan Domingo Perón, i López Llausàs s’espanta de nou davant la possibilitat de viure en un país dominat pels militars. Així doncs, dóna el primer pas per tornar a Espanya, on funda, als 56 anys, Editora y Distribuidora Hispano Americana (Edhasa). En principi, la societat es planteja només distribuir llibres d’Editorial Sudamericana, però de seguida comença a treure al carrer els seus propis títols.

Edhasa es donarà a conèixer venent llibres prohibits que arriben a les duanes espanyoles des de l’Argentina, camuflats sota títols falsos i que es venen d’amagat, però fàcilment, entre un públic desitjós de llegir García Lorca i altres autors censurats. “El gran moment d’Edhasa es produeix quan la censura afluixa i l’editorial pot començar a treure autors clàssics d’esquerra, dels quals tenia els drets, com Cortázar, Bertrand Russell, Camus o Thomas Mann”, explica Daniel Fernández, un dels sis socis de l’editorial.

Els altres cinc socis de l’empresa són els néts d’Antoni López Llausàs, ja argentins. Ells han estat els artífexs d’Edhasa Argentina, que des del 2004 distribueix els llibres impresos a Barcelona a més d’editar els seus propis títols. Podria tractar-se de l’últim viatge d’Edhasa a través de l’Atlàntic, però, vistos els precedents, es fa difícil de dir.

Gedisa es pot considerar la segona editorial “llatinoamericana” a instal·lar-se a Barcelona, però també en aquest cas –com en la majoria– cal posar el terme llatinoamericana

entre cometes. Va ser fundada el 1977 per un industrial argentí. “Ser jove era bastant perillós a l’Argentina en aquell temps, així que la meua família va ser expulsada en certa manera del país”, explica Alfredo Landman, fill del fundador i actual responsable de l’editorial.

Víctor Landman va muntar l’editorial a Barcelona per als seus fills, mentre que ell va seguir vivint a Buenos Aires. I, efectivament, va ser a partir del 1991, quan Alfredo en va agafar les regnes, que l’editorial va fer el gran salt endavant.

En l’actualitat, Gedisa té un fons de 1.300 títols i treu setanta novetats cada any, sempre en el camp de l’assaig. Un dels seus llibres més venuts es *Cómo se hace una tesis*, d’Umberto Eco. Ha publicat Walter Benjamin, Noam Chomsky, Freud, Michel Foucault, Heidegger o MacLuhan. Una de les novetats més sonades del 2007 és el llibre d’Al Gore basat en el seu documental *Una verdad incómoda*.

Des de Barcelona, Gedisa s’ha expandit per set països d’Amèrica Llatina, muntant delegacions o bé associant-se amb empreses existents a Mèxic, l’Argentina, Veneçuela, Colòmbia, Xile, Perú i Uruguai. La raó d’aquest salt? Pura supervivència, ens diu, de fet, Alfredo Landman: “No hi ha editorial que publiqui en castellà que pugui sobreviure en disciplines de pensament sense pensar en el mercat llatinoamericà com un total, no és viable”.

La política d’implantació de Gedisa és en molts aspectes oposada a les de les grans multinacionals del sector. “Tots els nostres llibres es distribueixen a nivell internacional, meitat Espanya, meitat Amèrica Llatina –explica Landman–, tot i que hi ha títols dels quals dos terços de l’edició van cap a Amèrica. Tenim una política local per a cada país, de manera que els preus dels nostres llibres siguin els mateixos que els impresos allà. No volem ser una editorial estrangera, sinó generar una relació amb el teixit acadèmic local. No defensem l’exportació sinó l’arrelament dels projectes”.

Landman explica que hi ha un gran auge d’editorials a Llatinoamèrica, i que quan aquestes fan el salt a Europa, ja no trien Barcelona per instal·lar-hi la seva seu, sinó Madrid. La raó? “Evidentment, pel tema de l’auge català. Per a una persona que ve de Llatinoamèrica, si la llengua d’inserció no és el castellà, sinó una altra, doncs canvia de lloc d’arribada. Entre les editorials que ja som aquí de vegades fem acudits sobre el tema i diem que marxarem a Saragossa o a un altre lloc”.

Intercanvi i diàleg

Paidós fa menys temps que és a Barcelona, però és una de les editorials que més han contribuït a l’intercanvi d’idees i al diàleg entre els països llatinoamericans i Espanya. Va ser fundada l’any 1945 a Buenos Aires per dos joves professors universitaris, Jaime Bernstein i Enrique Butelman, amb la voluntat d’editar llibres sobre psicologia infantil. Als anys seixanta ja era una editora de prestigi en el món acadèmic, sobretot en els camps de la psicologia i la pedagogia, en tots els països de parla castellana. Per consolidar aquesta posi-

© Pere Virgili

ció, als vuitanta es va plantejar la seva expansió fora de l'Argentina, i el 1980 va obrir una casa a Barcelona i cinc anys més tard ho va fer a Mèxic.

En pocs anys, Barcelona esdevindrà, *de facto*, la seu central de Paidós, en bona part gràcies al mestratge d'Enric Folch, que fins llavors ha estat al capdavant de la llibreria Ancora y Delfin i de la delegació a Catalunya d'Alianza. Folch enceta noves col·leccions, sempre centrades en el coneixement, dedicades a la comunicació, la teoria de la imatge i el cine, el pensament, la filosofia cognitiva, la sociologia de l'educació, la biografia, l'autoajuda, l'educació dels fills o la psicologia divulgativa. Al mateix temps, es fa càrrec de la direcció de Paidós Mèxic. Foch dirigirà Paidós fins al 2005, l'any de la seva mort. En aquest període, l'editorial publica llibres emblemàtics, com *El choque de civilizaciones*, de Huntington; *Inteligencias múltiples*, del psicòleg Howard Gardner; *Una historia de Dios*, de Karen Armstrong; o *No logo*, de Naomi Klein.

Actualment, Paidós forma part del Grupo Planeta i comparta amb un fons editorial de dos mil títols. La seva directora editorial, Clàudia Casanova, explica que a Barcelona s'edita prop d'un centenar de títols l'any, mentre que una cinquantena més surten de les plantes impressores de l'Argentina i Mèxic destinades als mercats locals. La distribució als països llatinoamericans es realitza mitjançant una xarxa pròpia, al marge de Planeta.

El cas de RBA és tan peculiar com la trajectòria de Ricardo Rodrigo. Militant d'esquerres a l'Argentina, es va formar militantment com a guerriller a Cuba i va arribar a conèixer el Che Guevara. La seva carrera castrense es va veure precipitadament truncada, i el 1971 va abandonar el país amb la seva dona i els seus fills. Es va instal·lar a Castelldefels, i de seguida va entrar en contacte amb altres llatinoamericans que vivien a Barcelona i, a través de Carlos Barral, amb la intel·lectualitat barcelonina. D'aquí a començar a escriure –novelles d'aventura, romàntiques, policiaques, llibres de cuina, horòscops...–, sols hi va haver un pas. “Quan no tens absolutament ningú i no tens ni un duro, i estàs amb la teva companya i dos nens petits, pensar que per llegir o per escriure em podien pagar, em semblava fantàstic”, explicava en una entrevista a *El País*.

El gegant RBA es pot considerar un conglomerat editorial d'arrels llatinoamericanes en la mesura que la primera lletra del seu nom correspon a l'argentí Ricardo Rodrigo, l'actual ànima d'una empresa que avui és un dels principals grups de comunicació d'Espanya. La societat va ser fundada el 1981 per Carmen Balcells, Roberto Altarriba i el mateix Rodrigo, que abans ja havien treballat junts a Bruguera. Durant els primers anys el negoci funcionava vent en popa. Feien col·leccionables que venien en quatre països diferents, fins que la crisi als mercats mexicà i argentí va obligar a un canvi de rumb. RBA es va vincular a Planeta i Balcells es va veure obligada a abandonar el vaixell. La col·laboració amb l'imperi Lara es va allargar més d'una dècada, fins que el 1998 RBA va tornar a volar sola.

Avui, RBA és líder a Espanya en la publicació de revistes –en té més de cinquanta– i és el segon editor de col·leccionables del món. La seva trajectòria com a editorial de llibres és més curta, si bé la meitat dels col·leccionables que treu són llibres. S'inicia el 1997 amb la compra d'Integral, segueix el

2000 amb l'adquisició de La Magrana i es consolida amb les incorporacions, els anys següents, de Serres, Molino, Gredos i l'acord per publicar els llibres de National Geographic. Els plans immediats del grup tenen com a objectiu expandir-se en el sector audiovisual. Per aquest motiu és propietària de diverses productores i estudis i participa en d'altres.

El ram llibreter és el que menys aporta al grup. Tot i això, el seu propietari no s'oblida del sector en el qual va debutar a principis dels anys setanta com a editor tipogràfic i preveu que segueixi en expansió. En aquest sentit s'emmarca el frustrat intent de comprar Edicions 62, que finalment “la Caixa” va vendre a Planeta i Enciclopèdia Catalana.

Salamandra és, en canvi, la continuadora d'una editorial argentina d'èxit, Emecé, que al seu temps havia estat fundada l'any 1939 per l'emigrant gallec Mariano Medina del Río amb socis de Buenos Aires. Emecé va tenir un gran èxit als anys cinquanta gràcies a les obres de Borges, Bioy Casares i *La Colmena*, de Camilo José Cela. D'aquesta manera, l'any 1989 va desembarcar a Espanya com a filial de la casa mare. L'objectiu era publicar el millor del fons editorial d'Emecé i títols de narrativa que estiguessin d'acord amb els gustos del lector espanyol.

Els vincles transatlàntics d'Emecé España, de tota manera, van durar poc més d'una dècada. L'any 2000 el grup Planeta va adquirir l'editorial argentina. Per evitar dependre del gegant editor, Pedro del Carril –fill d'un dels socis de Buenos Aires– i Sigrid Kraus van adquirir la filial espanyola, que a partir d'aquell dia va dir-se Ediciones Salamandra.

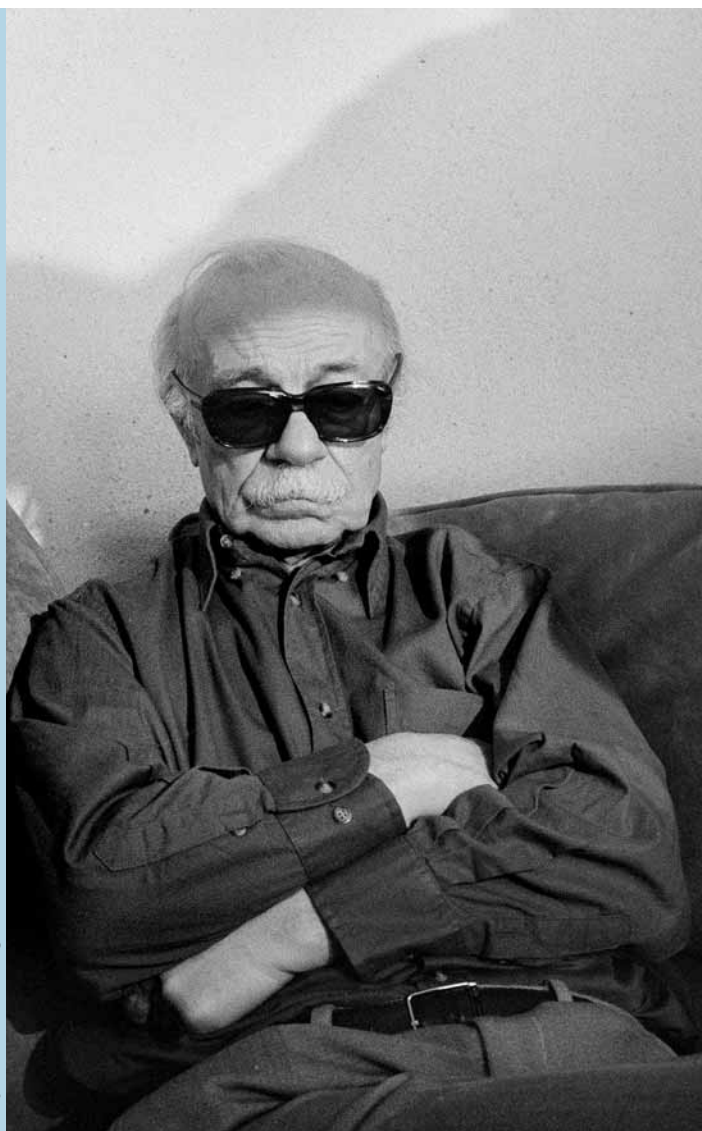
En aquest moviment, a Planeta li va escapar de les mans el gran èxit editorial de les dues últimes dècades, *Harry Potter*, els drets en castellà del qual estaven a les mans de Del Carril i Kraus. Així, una editorial mitjana com Salamandra va poder editar en castellà els sis títols que fins aleshores J.K. Rowling havia escrit del màgic personatge juvenil, amb tirades, per a cadascun d'ells, superiors al milió d'exemplars, amb traduccions específiques per als lectors espanyols, llatinoamericans i castellanoparlants dels Estats Units. Un altre puntal de Salamandra és *El petit príncep*, heretat de l'etapa Emecé.

Salamandra no es limita, però, al llibre juvenil. Edita pocs títols cada any (250 des del 2000). Entre els seus autors figuren Andrea Camilleri o l'hongarès Sándor Márai.

Les últimes a arribar

Les últimes editorials d'origen llatinoamericà a obrir parada a Barcelona són Urano, Grupo Editorial Norma, Ekaré i Libros del zorro rojo.

Ediciones Urano va néixer a Barcelona l'any 1983 fundada per una família d'origen xilè, els Sabater. Els primers anys es va orientar cap als llibres d'autoajuda, salut i medicina alternativa. Alguns dels seus títols han estat supervendes, com *Usted puede sanar su vida*, de Louise Hay, autora que ha venut més d'un milió d'exemplars. Com havien fet altres editorials abans, es va plantejar la necessitat d'expandir-se a altres mercats per tal de continuar creixent i ha obert delegacions a l'Argentina, Xile, Colòmbia, Mèxic, Veneçuela, els Estats Units i Uruguai. En paral·lel, els editors han encetat nous segells editorials per a productes específics. Urano és una editorial de perfil estrictament comercial, amb unes vendes anuals que superen els dos milions i mig d'exemplars.

Damunt d'aquestes línies, Ernesto Sábato, un dels autors publicats per Editorial Sudamericana, fundada per Antoni López Llausàs. A la dreta, Jorge Luis Borges, que va representar un gran èxit per a l'editorial Emecé a partir dels anys 50, y el mexicà Juan Rulfo.

Parramón, Granica i Belacqva són les úniques editorials instal·lades a Barcelona que tenen la base d'operacions a l'Amèrica Llatina. Totes tres són propietat del Grupo Editorial Norma, que, al seu torn, pertany al grup empresarial colombià Carvajal. Norma va anar obrint delegacions per Sud-amèrica, fins que el 1993 va decidir fer el salt a Europa. En lloc de començar de zero, el grup Norma va comprar Parramón, una editorial fundada el 1959 a Barcelona pel professor de belles arts Josep Maria Parramon, molt consolidada en el llibre pedagògic de dibuix i pintura i el llibre infantil.

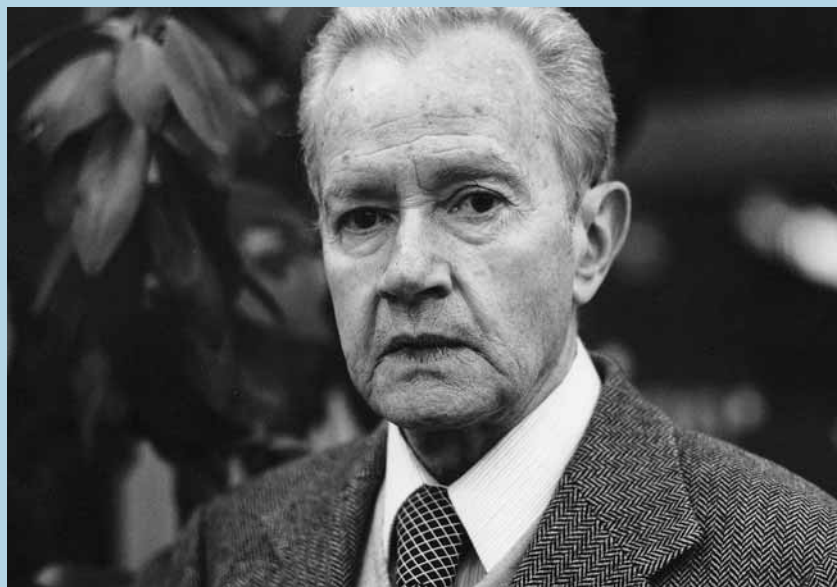
En paral·lel, l'any 2002 Norma compra Granica, que des del 1978 era una delegació de l'editorial argentina del mateix nom. La seva especialitat, els llibres de *management*, el creixement personal i els calendaris de personatges del còmic populars. La tercera editorial del grup Norma a Espanya és Belacqva, especialitzada en assaig, història, guies de viatge, gastronomia, fotografia o pensament.

Ja en el segle XXI, s'han instal·lat a Barcelona dues editorials de llibres infantils i juvenils. Ekaré va néixer a mitjans dels anys setanta a Caracas sota el paraigua del Banco del Libro, una institució privada sense afany de lucre. La idea dels promotors era editar productes diferents dels que fins llavors es trobaven a les llibreries, que en la seva majoria provenien d'Espanya.

Amb els anys, Ekaré es va desvincular del Banco del Libro, però es va mantenir la filosofia cooperativa de l'empresa de reinvertir els guanys, i van decidir fer el mateix que havien fet les editorials espanyoles des de principis del segle XX: creuar l'Atlàntic, però en sentit invers, i es van instal·lar a Barcelona.

©Ferdinando Schianna / Magnum Photos

©Friedrich Ullstein / Cordon Press

Pablo Larraguibel, Cecilia Silva-Díaz i Irene Sabino porten les regnes d'Ekaré España des del 2002. "Fa cinc anys que intentem que Ekaré funcioni també aquí –explica Larraguibel–. Editem llibres americans però també llibres fets aquí amb una mirada llatinoamericana. La majoria de biblioteques de Barcelona tenen ja els nostres llibres i som molt apreciats per la nostra qualitat. Traiem poques novetats cada any, però dels 250 títols que hi ha al nostre catàleg, uns 200 encara estan vius". Larraguibel diu que Barcelona segueix sent una bona ciutat per editar. "Hi ha bones impremtes, tenim suport del gremi i ens resulta fàcil viatjar a les fires europees. A més, la marca Barcelona segueix ajudant i el fet de tenir un port al costat facilita les coses, perquè tant imprimim a Xile com a Caracas o Barcelona".

Per últim, hi ha el cas de Libros del zorro rojo, editorial especialitzada en el llibre infantil i juvenil il·lustrat. Va néixer a Barcelona, impulsada per dos argentins –Fernando Diego García i Sebastián García Schnetzer– que ja havien voltat molt pel món. El 2001 van crear Albur, especialitzada en serveis editorials, i tres anys més tard van fundar una editorial amb tots els ets i uts i amb un nom tan cacofònic com difícil de pronunciar per als no castellanoparlants. "Un tret identitari del nostre catàleg és el de promoure autors i il·lustradors hispano-americans que potser no són coneguts aquí, però que tenen una gran qualitat", informa Fernando Diego. Fins ara han editat seixanta llibres, amb textos de Gómez de la Serna, Mark Twain, Lorca o Cortázar en la col·lecció infantil i de Borges, London, Allan Poe, Kafka o Stevenson en la juvenil. **M**

OBS ARTS PLÀSTIQUES

Una aposta pels grans museus i el gran públic

Museus i biblioteques són els equipaments que més han activat el flux cultural de Barcelona en els últims anys. Però, mentre que les biblioteques, per la seva pròpia naturalesa, han vist augmentada la seva xifra d'usuaris amb visitants residents a la ciutat, l'increment experimentat als museus té molt a veure amb l'esclat de Barcelona com a ciutat turística. Les referències a Picasso i el Modernisme han estat sempre uns bons esquers per captar un públic estranger que arriba a la ciutat dins de circuits organitzats que inclouen visites a espais com ara La Pedrera, que ha rebut 1.364.386 persones al llarg de 2007, i el Museu Picasso, que ha estat visitat per 1.137.306 persones.

El Museu Picasso i La Pedrera han superat el milió de visitants i formen part del selecte "club del milió", segons una expressió concebuda per la periodista Maria Palau. Però altres museus poden ser-ne socis sense que a priori el factor turisme sigui determinant per assolir l'èxit de públic. Així, Cosmocaixa, el museu divulgatiu de la ciència de la Fundació "la Caixa", va marcar el rècord de visitants amb 2.459.791 ànimes. Aquest museu està pensat per atraure públic en edat escolar, que assisteix tant en horari d'escola acompanyats dels professors com els caps de setmana amb els pares. Les visites organitzades d'estudiants i les múltiples activitats paral·leles que s'organitzen amb motiu de les exposicions s'afegeixen al públic turístic com a responsables del creixement de visitants. Un exemple del model de centre on són tan importants les exposicions com les activitats (conferències, tallers, projeccions) és Caixaforum, que ha rebut 1.674.607 visitants.

El Museu Nacional d'Art de Catalunya ha sortit per poc del "club del milió", amb 949.939 visitants el 2007. L'any anterior s'havia superat la mítica xifra. La Fundació Miró depassa el mig milió, amb 608.578 visitants i el Museu Marítim també ha superat el mig milió,

© Eva Guillamet

"Les galeries no han sabut vendre's"

El galerista Jordi Barnadas (Barcelona, 1966) va substituir Dolors Junyent en la presidència del Gremi de Galeries d'Art de Catalunya el març de 2007. La seva sala es troba al rovell de l'ou de la zona més influent del gallerisme barceloní: el carrer del

Consell de Cent, des d'on ha pogut observar l'encert i les errades del seu sector. Representa una nova generació amb molta experiència però que fins ara no havia liderat el sector amb voluntat de transformació.

Barnadas creu que, si els museus s'omplen, també ho han de fer les galeries; però, per a això, cal impulsar l'apropament

de la gent. "L'elitisme ha fet molt de mal en el món artístic. Ha allunyat la gent", explica, en referència sobretot a un tipus de crítica. Però hi ha també una auto-crítica més específica: "Les galeries no s'han sabut vendre". Hi diu la seva recepta personal: "Jo he intentat crear un nou tipus de col·leccionisme, amb preus assequibles perquè la gent jove pugui

Jaume Vidal

OBS CÒMIC

Joaquim Nogueró

com ho ha fet al seu torn el Macba. La Fundació Tàpies, que ha estat tancada per remodelació el primer semestre de 2007, no ha superat els 75.000, com tampoc no ho ha fet el Centre d'Art Santa Mònica, que no s'ha caracteritzat mai per l'èxit de públic.

A aquest creixement basat en el turista, l'estudiant i el públic que participa a les activitats, hem de sumar-hi els nous visitants. Per guanyar grans públics, la tendència dels museus a Barcelona sembla orientar-se a les mostres de caràcter popular, espectacular i mediàtic. A tall d'exemple, podríem parlar de l'exposició de cadàvers humans al Museu Marítim de Barcelona, que ha estat precedida d'una gran polèmica a altres ciutats en què es va presentar.

Un altre camí que aprofita Barcelona per promocionar els seus museus és la rellevància arquitectònica. El nou Pla de Museus promogut pel Govern preveu dos museus nacionals més a Catalunya (fins ara, els nacionals són el MNAC i el de la Ciència i la Tècnica de Terrassa). Un dels nous museus s'anomenarà Catalònia i estarà dedicada a les ciències socials. S'ubicarà en un edifici singular de nova planta i aplegarà els actuals Museu d'Història i Museu d'Arqueologia de Catalunya i l'Etnològic. L'altre nou museu nacional serà el de les Ciències Naturals, que reunirà les col·leccions dels museus de Geologia i Zoologia i de l'Institut Botànic de Montjuïc. La previsió és que vagi a parar a l'edifici Fòrum, un espai fins ara infrautilitzat. També es vol posar accent arquitectònic en el futur Museu del Disseny, que aplegarà en una nova plaça de les Glòries el Museu de les Arts decoratives, el de Ceràmica i el Tèxtil.

Amb aquestes línies d'actuació i aquest augment de visites, Barcelona guanya espectacularment construcció museística, que lliga més amb el concepte d'oci (del qual el turisme cultural és una derivació) que no pas amb la idea de divulgació i aprenentatge científic i cultural en el sentit més convencional. Aquesta línia no és del tot negativa si tenim en compte que l'èxit de públic de les grans exposicions internacionals ha coincidit amb la moda de situar els museus a mig camí entre els parcs temàtics i les aules d'escoles i facultats. Potser aquesta tendència respon al signe dels temps, però cal recordar que (com es pot comprovar a moltes grans ciutats d'Europa) els petits museus especialitzats també donen força al teixit cultural. Cal que Barcelona no se n'oblidi.

comprar art". Proposa renovar conceptes: "Hem de regenerar la paraula 'comercial'; la gent demana bellesa i amabilitat perquè el contingut social ja el té al telenotícies". Barnadas i la junta del gremi proposen iniciatives com Nano Art, una mena de servei de guarderia que permetria els pares fer un tomb per diferents sales d'art mentre els fills

reben impulsos artístics. Plantejada com un exercici d'autoestima s'ha instituït la Nit del Galerisme i volen impulsar l'especialitat de galerista dins dels Premis Nacionals i eines de professionalització. Barnadas reinvindicava el paper de les sales: "Són espais de cultura oberts a tothom i gratuïts, cosa que no es dona en la majoria dels museus".

La Barcelona que berenava a les fosques

Va d'homenatges. Fa un any i mig, Alfons López recuperava el clàssic *Capitán Trueno* des d'una sensibilitat moderna que el rellegia com a punt de contacte entre les cultures cristiana, àrab i jueva, una actitud que tant el feia fidel a la criatura de Víctor Mora i Ambrós com també ens el connectava amb àlbums propis, de l'estil d'algun dels firmats abans pel duet barceloní López-Gálvez (*Asesinato en la mezquita*). Doncs bé: ara en solitari, López repeteix l'encert de la tirada quan torna a ajuntar la fidelitat a la pròpia trajectòria amb l'apropiada revisió d'un clàssic del TBO de tota la vida.

El títol mateix del seu últim àlbum, publicat a Ediciones B, ja apunta fi i situa el lector on pertoca. Prové de la cançó *Temps era temps*, de Serrat: "Temps era

temps/ que més que bons o dolents/ eren els meus [...] / Temps d'estraferlo i tramvies". A Barcelona, aquells eren temps en què la gent humil berenava a les fosques, la ràdio parlava de Franco i tots aguantaven com podien *Encerrados con un solo juguete*, i són justament aquells temps els que ara López recrea sàviament per mitjà d'una sèrie emblemàtica que ens els retorna fins i tot amb la patina apagada dels seus grisos. *Estraperlo y tranvía* pren com a punt de partida la popular família Ulises, de Benejam-Buigas, i la situa críticament en la Barcelona del primer franquisme i amb la remor de fons que corria per sota d'aquella aparença de tranquil·litat domèstica: una quotidianitat callada i domesticada a la força. La relectura de López se serveix no només del clan Ulises al complet, sinó d'altres arquetips com Carpanta, Doña Urraca o les germanes Gilda, per donar vida a la tramoia d'aquells anys de cartó pedra.

Una intel·ligent transfusió de sang a la memòria personal i col·lectiva.

Marc Egea

i la viola de roda com a arma carregada de futur

© Ana Esteban

La recuperació d'instruments musicals gairebé oblidats i el seu reciclatge en contextos de present i de futur és un dels fenòmens més apassionants del nostre temps. No pot ser més exemplificador, en aquest sentit, l'excel·lent treball de Marc Egea amb la viola de roda, tot endinsant-se amb aquest instrument mil·lenari en territoris a priori insospitats com els del rock, el jazz, l'electrònica o la música de cambra contemporània.

Tot va començar quan Marc Egea va descobrir la viola de roda a la pel·lícula *Captains Courageous*, de Victor Fleming (1937), on surt l'Spencer Tracy tocant-la. “Quan jo vaig començar a estudiar la viola de roda l'any 1996 –explica–, aquí a Catalunya i a la resta de

l'Estat espanyol, pràcticament s'usava tan sols en el món de la música antiga i tradicional. Encara que aleshores em trobava dins l'àmbit de la música folk, vaig veure que calia obrir camins no només dins la música folk, sinó també cap a altres estils”. Per a Egea va ser fonamental conèixer l'obra de Valentin Clastrier, el pare de la viola de roda contemporània, a qui considera el seu mestre: “Quan el vaig sentir, em vaig quedar petrificat, i vaig dir que jo havia de seguir els passos d'aquell geni. A través d'ell vaig conèixer les enormes possibilitats que tenia l'instrument, no només quant a l'estil, sinó també quant a les possibilitats tímbriques i sonores. Per tant, a banda de prendre'm la viola de roda com si fos un instrument clàssic de conservatori quant a l'estudi, vaig intentar aprendre les tècniques inventades per en Valentin”.

Marc Egea, que intenta tenir sempre projectes molt diferents entre si, malgrat que en tots ells hi ha la improvisació com a element comú, pensa que la viola de roda té encara molt camp per córrer. “En instruments com el violí, el clarinet i d'altres que gaudeixen d'un prestigi al llarg de la història de la música occidental, s'ha investigat molt, i han entrat de ple en la revolució musical que es comença a produir a principi del segle XX. En canvi, la viola de roda va passar a ser un instrument

marginal després del barroc. És a partir dels anys vuitanta del segle XX que es comença a recuperar-la. I encara hi ha molta feina a fer”.

Tot i que la viola de roda és la base de l'acclamat “one man show” electroacústic d'Egea, també utilitza altres instruments. “Això ho faig –explica– per dos motius: perquè hi hagi timbres diferents al llarg de l'espectacle i perquè no podria entendre la meua vida com a músic professional tocant només la viola de roda. Al meu parer, tot músic ha de distanciar-se temporalment del seu instrument. És així com s'aconsegueix un aprofundiment més gran en ell. Jo em distancio de la viola de roda component per a altres instruments i aprenent a tocar-los, sobretot els ètnics. En aquest solo, doncs, hi ha flautes de diverses menes, percussions petites, duduk armeni, *tárogató* de Transsilvània, a més de certs elements d'electrònica. I un d'aquests instruments és el flabiol, que toco (o almenys ho intentava) des que tenia vuit anys”.

Pel que fa a la seva producció discogràfica i escrita, properament i de forma gairebé simultània veuran la llum tres projectes nous: *Helionova*, un disc electrònic, que es podrà descarregar gratuïtament; *Bernoiver*, el primer disc del grup de jazz fusió Kaulakau; i un mètode de viola de roda.

Música i filosofia

Marc Egea (Barcelona, 1973) va compaginar durant anys la seva passió per la música amb la filosofia: “Vaig començar a estudiar filosofia i la viola de roda gairebé en paral·lel. Quan vaig acabar la carrera i vaig triar Ramon Llull com a tema de la meua tesi doctoral, vaig descobrir que potser hi havia una manera d'unir, en la pràctica, el meu instrument i la filosofia. Les esferes lul·lianes em permetien representar-me d'una manera gràfica la tècnica dels cops de la viola de roda”. Sobre la vigència del pensament lul·lià, Egea

pensa que “Llull és vigent com ho pot ser qualsevol gran pensador, artista, músic o científic. A més, hi ha grans especialistes que gaudeixen de reconeixement internacional. El que passa és que no està prou valorat aquí, però això és un mal propi del nostre país, que no valorem el que tenim o creiem que té més valor allò que és de fora. És el terrible complex d'inferioritat del caràcter català, que es manifesta en molts aspectes de la vida quotidiana, a la televisió, en la política, en l'oferta i la demanda cultural, etc. Les conseqüències d'això són nefastes. Tant, que nosaltres mateixos estem arruïnant la nostra cultura”. Més clar, l'aigua.

© Ana Esteban

OBS ARTS AL CARRER

Martí Benach

Reciclatge creatiu: llarga vida als residus!

Llums amb tubs de ventilació, joies amb fragments de CD, vestits de xapes, escultures amb llaunes de conserva, flors de ferralla vella, banyeres reconvertides en butaques, taules fetes amb senyals de trànsit, anells amb tecles d'ordinador... Tot allò que llençem al contenidor ha servit a molts artistes per crear objectes únics, originals i amb misatge. Avui, després d'uns anys d'experimentació, el reciclatge creatiu s'ha especialitzat i està plenament consolidat. No només ha salvat antigues incomprensions, sinó que no para de guanyar adeptes, més enllà del món de l'art, també en el disseny i la moda.

Segons l'associació Drap-Art, organitzadora del Festival Internacional de Reciclatge Artístic, el col·lectiu d'artistes que treballen a Barcelona amb materials de rebuig supera el centenar. Molts més, doncs, que la vintena d'entusiastes que el 1995 van crear l'entitat, per impulsar el reciclatge creatiu com a eina de crítica social i sensibilització ecològica. L'any següent van organitzar la primera Marató de Creació i Reciclatge, precedent de l'actual festival anual, que des del 2004 no ha fet més que créixer en participants i assistència de públic.

Tanja Grass, directora de Drap-Art, recorda amb humor els inicis: "Quan vam començar –confessa– ens miraven com si fóssim bojos, no ens entenien gaire... I tampoc teníem accés fàcil als materials, ja que no hi havia deixalleries; havies d'anar a l'abocador". Amb els anys, la consciència mediambiental i la recollida selectiva han ajudat a millorar la situació i, en conseqüència, han afavorit l'activitat creativa, que ha deixat de ser únicament una expressió artística per endinsar-se en altres àmbits, sobretot en el camp del disseny.

En ple Casc Antic, en una antiga carboneria incrustada en un edifici del segle XV, el local de Drap-Art segueix sent un punt de trobada clau entre els artistes i el públic. L'espai, que van obrir després de dos anys de

reformes, acull una sala d'exposicions, la Drap-Boutique, amb una mostra permanent d'objectes de disseny d'arreu del món, i un centre de documentació sobre història social de la brossa i altres temes afins. "Mantenim els objectius que ens vam plantejar el 1995, organitzant festivals, exposicions i tallers –explica Grass–, però també ens estem decantant per afavorir una plataforma comercial per als dissenyadors i artesans, per donar-los a conèixer al mercat".

Malgrat la professionalització, les propostes artístiques esdevenen molt personals, sovint inclassificables. De tendències, tantes com materials i maneres d'usar-los. "És més aviat l'objecte trobat el que et diu què n'has de fer, i també el lloc on es troba, el joc amb la casualitat", apunta la directora de Drap-Art. El denominador comú, això sí, són els materials, sempre deixalles urbanes trobades al carrer, sobretot cadires, plàstics, metalls, llaunes o cartrons. Amb ells, insisteix Grass, "hi ha mil maneres de fer i de conceptualitzar", des de propostes més reivindicatives fins a les més estètiques o pràctiques, poètiques, iròniques...

En teoria, l'auge del reciclatge artístic, a més d'induir a un consum més reflexiu, ha contribuït a augmentar el respecte per l'entorn, si bé els artistes encara clamen per una pràctica més estesa i una millor canalització dels materials. I és que en el fons, realment, tots seguim sent molt consumistes. Mentre campin les deixalles, però, més artistes s'hi rebel·laran. Així doncs, mentrestant... llarga vida als residus!

De les "performances" als tallers oberts

El component crític i de reflexió del reciclatge creatiu ha esperonat encara més els artistes a sortir dels seus estudis i interactuar directament amb el públic. A Barcelona s'han vist intervencions com la del col·lectiu Makea, que proposa una paròdica "Casa Intercanvi", on transformar les deixalles en noves solucions de mobiliari, útils i gratuïtes; La Cònica Lacònica, amb un teatre d'ombres d'objectes abandonats; o la de Roger Aixut i el valencià Truna, en un duel inversemblant de màquines musicals fabricades amb materials reciclats d'allò més variat.

Amb intenció didàctica s'han organitzat tallers de joguines i jocs d'habilitat (Creart i Acció Catacrac), *customització* de roba (Mi-Nou / Isabel Marfany), *plasticoflèxia* (Equip Vortex), instruments de percussió (Diego Ain), elaboració de peluixos i marionetes (Mutation Sensation) o moneders de tetrabric (TintimXtintim). Aquests i altres tallers han participat en les dues últimes edicions del Festival Internacional de Reciclatge Artístic, que ja prepara una nova convocatòria que estarà oberta fins al 17 de maig.

Punt groc dins del cercle

La literatura és ben plena d'exemples, de situacions que, tot i ser oníriques, tenen un fons de realitat, molt més gran del que imaginem. Pensem, per exemple, en *Alicia al país de les meravelles* amb el seu mirall, porta d'entrada a altres realitats. Fantasiós? Potser sí, però, si recordem l'aparició dels primers caixers automàtics a les agències bancàries, alguna cosa anàloga a això va passar. Certes escenes en què els clients eren atesos davant el caixer pel personal d'informació, sense acabar d'entendre per què aquest insistia a explicar-los tot allò en comptes de limitar-se a efectuar la gestió, ens poden semblar llunyanes en el temps, però no ho són pas.

Tot ha anat molt ràpid, fins al punt que, d'una banda, ens estem acostumant que el canvi sigui una constant quotidiana i, d'altra, això ha fet que els dissenyadors, juntament amb els seus clients, necessitin referents sòlids en els quals recolzar la seva activitat. En aquest sentit, l'"immaterial" sector de la banca ha trobat dificultats afegides respecte a d'altres, perquè, a la dificultat congè-

nita de dotar d'imatge un producte immaterial –com ara uns interessos o una hipoteca–, s'hi ha afegit la de veure com, amb Internet, gradualment desapareixia la necessitat de visitar cap agència per fer gestions.

Això es pot generalitzar a molts altres sectors. Es tracta del fenomen de la desmaterialització dels productes, que han deixat de ser objectes per esdevenir serveis, fins i tot en aquells casos en què el producte existeix materialment. És per això que dissenyadors i empreses han deixat de centrar la seva atenció en la matèria per dirigir-la cap als símbols, els quals –paradoxalment, la història ho demostra– resulten molt més permanents que la realitat material.

En el cas de la banca, veiem que, de la mateixa manera que hi ha qui va pronosticar la desaparició de les sales de cinema amb l'arribada dels videoclubs, o la desaparició de les cabines telefòniques amb l'arribada de la telefonia mòbil, algú també va creure en la desaparició –o en una reducció dràstica del seu nombre– de les agències bancàries amb la generalització d'Internet. Per què sortir al carrer si puc fer el mateix des de casa o des de l'oficina? Evidentment, no ha estat així. Mentre cinemes i cabines s'han reconvertit en multisales i locutoris, respectivament, les agències aposten per convertir-se en centres multiserveis, reforçant alhora la seva imatge i presència al carrer. Una tendència que augmentarà.

Ho il·lustra l'últim disseny de caixer automàtic que el prestigiós dissenyador Ramon Benedito ha realitzat per a "la Caixa". L'any 2005 l'entitat va decidir fer un pas endavant en la seva estratègia d'atenció al client, prenent part activa en un disseny de caixer específic per a les seves oficines. Un model únic, dissenyat a la mida de les seves necessitats i pensat per a tots els usuaris. L'oportunitat ha estat aprofitada per reforçar la identitat corporativa i, al seu torn, per incorporar una major accessibilitat, criteris d'ergonomia, ele-

ments de seguretat actius i passius, així com un augment global de les seves prestacions. El resultat és un caixer clarament identificable, amb personalitat pròpia i fàcil d'utilitzar. Un interlocutor altament accessible, pel qual és fàcil navegar i que té com a objectiu ser una alternativa de qualitat al tracte personalitzat de les oficines.

La utilització del punt groc com a icona va ser un requeriment de partida, escollit pel fet que evoca el logotip de l'entitat (l'estrella blava amb un punt vermell i un altre de groc, dibuixada per Joan Miró el 1980 i que simbolitza la vocació financerosocial i cultural de "la Caixa"). El punt groc s'identifica també amb les banderes senyalístiques de caixer presents a les oficines. L'ús dels colors corporatius –groc, blau, negre i gris– fan ràpidament identificable el terminal.

A partir de la consolidació del símbol, la professionalitat de Benedito ha conduït a un objecte perfectament resolt tant pel que fa als aspectes tècnics com als d'accessibilitat i usabilitat. El frontal de color groc, destacat en tota la seva perifèria per un halo de llum blavosa, és la peça encarregada de crear la transició entre el contorn circular exterior i identificable del caixer i la zona d'interacció amb l'usuari: aquesta zona s'amplia en prestacions i mida i guanya en privacitat gràcies al contorn envoltant del punt groc. D'aquesta manera, quan l'usuari utilitzi el caixer tindrà la sensació de penetrar materialment en l'entitat, de la mateixa manera que l'Alicia entra en el mirall. Simultàniament, el persistent cercle groc apareixerà amb vida renovada a places, avingudes i carrers de pobles i ciutats.

Perquè, al final, el carrer sempre serà un lloc de trobada i relació entre les persones i, de la mateixa manera que qui no és a Internet no existeix, qui no sigui al carrer tampoc no existirà, com sempre ha estat. Hi ha coses que no es poden inventar; n'hi ha prou d'entendre-les, assumir-les i saber-les resoldre bé, que Déu n'hi do.

Barcelona, “màster” del documental

El cinema català ja no és una quimera. Des de fa uns anys s'està dibuixant un mapa cinematogràfic amb diverses seus i l'aparició de noves propostes que fan que es pugui parlar d'una incipient indústria catalana. Per una banda, hi ha la més comercial, amb *El orfanato* o les produccions Filmax. I, per una altra, la més prestigiosa, ambaixadora del cinema català als festivals, que té a veure amb el documental i l'exploració dels límits entre la ficció i la realitat. A banda de les obres de cineastes consagrats, un gran motor per haver

aconseguit aquesta fita ha estat el Màster en Documental de Creació de la Universitat Pompeu Fabra, creat el 1998 i basat en la formació dels alumnes però també en la realització de documentals com *En construcción*, de Guerin; *Mones com la Becky*, de Jordà, o *La leyenda del tiempo*, de Lacuesta.

Uns mesos més tard l'Autònoma encetava un altre màster, anomenat Màster en Documental Creatiu, que, més modestament, ha possibilitat la producció per part dels alumnes de documentals propis que s'han

pogut veure tant en festivals com a la televisió. Així doncs, dues universitats sense contacte trobaven la necessitat de potenciar el mateix camp. Josep Maria Català, coordinador acadèmic del Màster de la UAB, ens apropa el concepte: “Documental creatiu significa recollir les experiències del documental clàssic i ampliar-les cap a una tendència d'autoreflexió, d'assaig i d'experimentació sobre la realitat, que no exclou la ficció com una eina més”. Aquesta simbiosi afecta actualment tots els àmbits del cinema: “Hi ha una confluència de les dues tendències: la ficció, anant cap al realisme, ha adquirit sovint trets formals del documental; i el documental recull de la ficció la capacitat de posar les coses dins d'un model i fer-lo funcionar per enriquir les seves possibilitats”, continua Català. Jordi Balló, director del Màster de la UPF, hi està d'acord quan diu que “tots els directors que ara ens poden interessar estan en aquesta línia, com, per exemple, Werner Herzog”.

Ni Català ni Balló tenen cap dubte d'afirmar que Barcelona és la capital espanyola del documental (creatiu). Així, Balló creu que “a Madrid no ho consideren indústria, mentre que a Barcelona se n'ha considerat des del primer moment; precària, però indústria. Hi ha un cultiu que facilita l'aparició de propostes alternatives”.

“Una cierta verdad”, l'experiència d'un exalumne

“No veig distinció: jo he fet la meua pel·lícula documental com si fos una ficció, i faria una de ficció com si fos un documental. Hi ha una diferència de mètode, però a l'hora de muntar, és el mateix, és cinema”, diu Abel García Roure, que va ser alumne de la primera promoció del Màster de la UPF i que té previst estrenar el seu primer film, *Una cierta verdad*, després de l'estiu. Cinèfil empedreït, García

Roure (Barcelona, 1975), capaç de fer una comparació detallada de *Más allá del espejo* de Joaquim Jordà amb el clàssic de John Ford *Centaures del desert*, ha estat ajudant de direcció de José Luis Guerin, Mercedes Álvarez i Isaki Lacuesta.

Per a ell, “el Màster de la UPF serveix per posar els alumnes en relació amb professionals que vénen aquí i ha aconseguit que tinguin referències que abans desconeixien com Raymond Depardon o Chris Marker”, però avisa que, “com a totes les carreres, sempre

és l'alumne qui l'aprofita o no i depèn de com es busca la vida”.

Una cierta verdad, no integrada en el Màster, encara que ha rebut la seva ajuda en la postproducció, tracta el tema de la psicosis a través de l'experiència real de malalts. El film s'ha rodat en diverses fases entre 2005 i 2007 i el director té clar que “si no hagués disposat de dos anys per conèixer a fons les històries, l'hauria fet malament segur”.

Xavier Claramunt: sense prejudicis no hi ha límits

Per parlar amb Xavier Claramunt cal deixar els prejudicis a casa o bé aferrar-s'hi i que aquest jove arquitecte català intenti convèncer-te que “no tenir complexos no és més que una manera de ser i de viure”. Un temerari –n’hi ha que podrien pensar–. O un il·lús. Tanmateix, darrere d’aquesta imatge de transgressor s’albiren unes estratègies de treball i de gestió completament calculades i rigoroses.

Equip Claramunt està format per una trentena de joves de diverses disciplines que uneixen els seus esforços per aconseguir que es faci realitat, per exemple, un hotel a l’espai. “Treballem en tres escales: arquitectura, disseny industrial i joieria. L’arquitectura ens ensenya a tenir una visió més global, del disseny industrial s’aprèn de la seriació, i de la joieria, a cuidar els materials”. Tres escales de creació que a Equip Claramunt són igual d’importantes: “És tan complex crear un edifici com un plat de dutxa o una joia. Al cap i a la fi,

l’objectiu és el mateix, i el que es pot variar una mica és la metodologia”, recalca l’arquitecte.

Oblidar-se de qualsevol “concepte preestablert i començar de zero, bandejant els complexos” és l’estratègia a seguir. “Ens obliguem a fer-ho, ja que tot es pot fer realitat si no tens prejudicis”, afegeix amb vehemència Claramunt. Un exemple és l’hotel Chic&Basic Born, al carrer de la Princesa, un edifici de finals del segle XIX i que abans de passar per les mans de Claramunt allotjava l’Academia Álvarez. “El nostre objectiu sempre és interactuar amb les persones i generar noves experiències. A l’habitació hi ha diverses menes de llum. Si crees un ambient amb llum blava, les ombres desapareixen i és més difícil reconèixer una persona, i aquesta experiència produeix novetat i noves relacions. Respecte dels prejudicis, vam convèncer a tothom per posar cortines al passadís, davant de les habitacions, ja que algunes no són gaire grans. Algú amb prejudicis pensaria que els passadissos han de ser rectes, però amb les cortines crees un hall abans d’entrar a l’habitació, i aquestes no arriben al terra, perquè cal tenir en compte que la gent porta maletes. La llum que hi ha a la teva habitació és la mateixa que la que es reflecteix al teu hall i, al final, has creat un passadís diferent. Si haguéssim anat amb un concepte de passadís preestablert, aquesta idea hauria mort”.

No es cansa de repetir-ho: cal provar noves idees i oblidar-te de qualsevol tipus de patró que hagi interioritzat; sigui el concepte d’un hotel, una joia o un habitatge. Barcelona tampoc no es lliura d’aquesta transgressió: “La ciutat no té més territori. O no creixem més, com passa en algunes ciutats italianes, o ens inventem alguna cosa”. La veu de Claramunt s’uneix al grup d’arquitectes que defensen el creixement en vertical i proposen “aconseguir la mateixa densitat i desocupar les plantes baixes”. I si, per fer-ho, cal buidar tota una illa de l’Eixample barceloní i fer només dos edificis, aquest arquitecte no ho dubta i recorda Diagonal Mar com un tímid exemple.

La capacitat d’observació és un punt clau en la manera de concebre l’arquitectura d’aquest arquitecte llicenciat també en Enginyeria Aeronàutica. “El segle XXI és el segle de l’espai. Ningú de principis del segle XX era capaç d’imaginar que arribaríem a la lluna, i avui és una realitat. Passa el mateix amb la proposta de crear un hotel a l’espai; no és una idea d’un il·luminat. Al darrere hi ha una estratègia rigorosa, ordenada i metòdica”. Claramunt confessa que de petit no llegia “gaire llibres”, ni tan sols Jules Verne. Més aviat “feia volar la imaginació”. Ara com ara, els caps de setmana vola en un ultralleuger. En l’aire no existeixen ni els complexos ni els espais límits, com a la seva obra. Potser per això ha arribat a ser el primer a assolir fer realitat una idea que va néixer en un full en blanc: un hotel a l’espai i un altre en el mar. Perquè sense prejudicis no hi ha límits. Només rigor i, potser també, per què no, un punt de visionari.